

Terms and Conditions of Use of Digitised Theses from Trinity College Library Dublin

Copyright statement

All material supplied by Trinity College Library is protected by copyright (under the Copyright and Related Rights Act, 2000 as amended) and other relevant Intellectual Property Rights. By accessing and using a Digitised Thesis from Trinity College Library you acknowledge that all Intellectual Property Rights in any Works supplied are the sole and exclusive property of the copyright and/or other IPR holder. Specific copyright holders may not be explicitly identified. Use of materials from other sources within a thesis should not be construed as a claim over them.

A non-exclusive, non-transferable licence is hereby granted to those using or reproducing, in whole or in part, the material for valid purposes, providing the copyright owners are acknowledged using the normal conventions. Where specific permission to use material is required, this is identified and such permission must be sought from the copyright holder or agency cited.

Liability statement

By using a Digitised Thesis, I accept that Trinity College Dublin bears no legal responsibility for the accuracy, legality or comprehensiveness of materials contained within the thesis, and that Trinity College Dublin accepts no liability for indirect, consequential, or incidental, damages or losses arising from use of the thesis for whatever reason. Information located in a thesis may be subject to specific use constraints, details of which may not be explicitly described. It is the responsibility of potential and actual users to be aware of such constraints and to abide by them. By making use of material from a digitised thesis, you accept these copyright and disclaimer provisions. Where it is brought to the attention of Trinity College Library that there may be a breach of copyright or other restraint, it is the policy to withdraw or take down access to a thesis while the issue is being resolved.

Access Agreement

By using a Digitised Thesis from Trinity College Library you are bound by the following Terms & Conditions. Please read them carefully.

I have read and I understand the following statement: All material supplied via a Digitised Thesis from Trinity College Library is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of a thesis is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or for educational purposes in electronic or print form providing the copyright owners are acknowledged using the normal conventions. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone. This copy has been supplied on the understanding that it is copyright material and that no quotation from the thesis may be published without proper acknowledgement.

Tráchtas

dar teideal:

Tadhg mac Gearóid Uí Rodaighe
agus a mhuintir

atá á leagan isteach ag

Ciarán Seosamh Mac Muirí

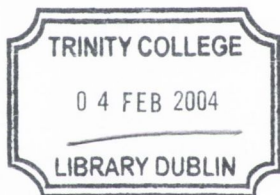
don chéim Ph. D.

i gCOLÁISTE na TRÍONÓIDE,

OLLSCOIL ÁTHA CLIATH

sa bhliain 2003.

Imleabhar a Dó.

THESIS
7709.2

Clár an Tráchtais

Imleabhar a hAon

	Lch.
An Leathanach Teidil.	i
An Deimhniú.	ii
Buíochas	iii
An Achoimre.	v
An Clár.	1
An Réamhrá.	4
Giorrúcháin.	6
1. Tadhg mac Gearóid Uí Rodaighe, ‘an scoluidhe tréitheach’.	7
2. Fionnghuala Nic Con Mara, Bean Thaidhg mhic Gearóid Uí Rodaighe.	31
3. An ‘Treas’ Tadhg nó Tadhg Óg Ó Rodaighe, mac Taidhg.	35
4. Tuairisc lámhscríbhinní a bhain le Tadhg (mac Gearóid) Uí Rodaighe agus lena mhuintir: Leabhair Thaidhg mhic Gearóid Uí Rodaighe.	44
5. Ré na hIarphátrúnachta agus Nótaí Eagarthóireachta	73
6. Eagar ar na duanta seo a leanas gona gcuid nótaí téacs agus leagain lámhscríbhinne.	
(A) Péire a chum Tadhg :	
(i) Tugas tuile tromghráidh duit, (ina láimh féin) ls. 24 P 33, lch. 239; 15 rann deibhí.	79
(ii) Binn le neach a mholadh féin, ls. TCDH. 6. 15, 310 v.; 14 rann deibhí.	91

(B) Duanta a mholann Tadhg agus a mhuintir, as TCD H. 6. 15. agus eile:

	lch.
(iii) Beannacht uaim ó rún croidhe, lch. 297 v.; seacht rann deibhí.	106
(iv) Niamhadh na huaisle an eagna, lgh. 273 - 278; 52 rann deibhí. A niamhadh in uaisle gan oil, lgh. 278 - 279; ceithre rann deibhí.	117
(v) A fhir thaistil chríche Cuinn, lgh. 279, 289, 290 - 292; 34 rann deibhí.	142
(vi) Truagh an mhaidhmsi ar mhaicne hÍr, lgh. 292 - 293; 22 rann deibhí. Oighre Gearóid Dia dhá dhíon, lch. 293 v.; trí rann deibhí.	157
(vii) Barr orchra ar fhréimh Rosa, lgh. 294 r.- 294 v.; 17 rann deibhí.	170
(viii) Barr orchra aicme Rosa, lgh. 295 r.- 296 r.; 20 rann deibhí. A dearmad ní dleaghtar dhín, lch. 296 r.; rann amháin deibhí.	181
(ix) Lúiríoch Chríost fá chosaibh Thaidhg, lgh. 296 v. - 297 r.; 15 rann deibhí. Inghion Donnchaidh an ghlóir ghlé, lch. 297 r.; dhá rann deibhí.	194

Imleabhar a Dó

	lch.
(x) A mhic Gearóid an ghlóir ghloin, lch. 297 v.; trí rann deibhí. Triath Mhaigh Réin na mbratach ngeal, lch. 297 v.; rann ógláchais.	206
(xi) Fíorchrádh d'Éirinn turus Taidhg, lgh. 298 r.- 299 v.; 35 rann deibhí. Inghion Donnchaidh an ghlóir ghlain, lch. 299 v.; dhá rann deibhí.	213
(xii) Cá dream is fearr ná sliocht Ír, lgh. 299 v.- 300 r.; 12 rann deibhí. A ghaol na gcuradh nár bhfurus ar táin do chlódh, lch. 300 v.; dhá rann amhráin.	233
(xiii) In ainm Chríost an ceangalso, lgh. 300 v.- 301 v.; 18 rann ae freislí.	243
(xiv) Cinnim comhairle le Dia, lgh. 301 v.- 303 r.; 26 rann deibhí & amhrán.	253
(xv) An chraobh chumhra uaim don tsaoi, lch. 304 r.; trí rann deibhí. A shaoi le scaoiltear gach nod, lch. 304 r.; rann ógláchais. A chuid ronna de na mnáibh ar leith, lch. 304 v.; rann ógláchais.	269
(xvi) Deirbhshiúr don uaisle an eagna, lch. 304 v.; 20 rann deibhí. Go mba buan bail a bhfuil inghean dil déidgheal Donnchuidh, lch. 306 r. An screaptra fa ttáirim tugthar uaidhim re deagthoil, lch. 306 r.; trí rann.	276
(xvii) Slán fa éirghe Eilíse, lch. 307 r.; trí rann & amhrán.	297
(xviii) Mó ná mionca triall go Tadhg, lgh. 308 r.- 309 v.; 30 rann & amhrán.	301
(xix) Uaibh mo théarnódh, a Thaidhg chroidhe, lch. 311 r.; dhá rann séadna.	318
(xx) Is gnáth dhá naomhadh Síol Róigh, lch. 311 v.; ceithre rann deibhí.	320

(C)	Ábhar ar léirigh Tadhg spéis ar leith ann :	lch.
	(xxi) Laoi na mBuadh, (ina lámh féin) TCD H. 5. 19, 77.	327
	(xxii) Suaitheantas Chlann Iosrael : Aithne dhamh gach meirge mór (ina lámh féin) ibid., 139 et seq.	338
(D)	Dánta a bhain le Tadhg mac Taidhg Uí Rodaighe, TCD H. 6. 15. :	
	(xxiii) Maith tráth do thoirgheacht, a Thaidhg, 303 r.- 304 r.; 12 rann deibhí.	351
	(xxiv) Aoinsciath chosnaimh na cceall, 304 r.; trí rann deibhí.	361
Aguisíní :		
	(A) Donnchadh Mac Con Mara (mac Donnchaidh mhic Sheáin Riabhaigh)	367
	(B) Ruaidhrí Ó Seachnasaigh	369
	(C) Eolas ar Mhuintir Rodaighe, nó Rodacháin: Comharba Chaillín	372
	(D) - (F) Trí alt Laidine a leagaim ar Thadhg	380-381
Clár na bhFoinsí.		382
Treoir na Sleachta Filíochta :		
	(A) An Ghluais.	390
	(B) Clár Ainmneacha (daoine, leabhar, déithe srl.)	407
	(C) Clár Logainmneacha.	413
Clár na Línte Tosaigh.		414
Clár na bhFilí.		415

(x)

A mhic Gearóid an ghlóir ghloin

TCD H. 6. 15., 297 v. - 298 r.

Ó Raghallaigh, Tomás, 1938, 371.

McAdoo, H. R., 1939, 161-162.

Peadar Ó Maoil Chonaire a chum.

Scríobh Muiris Ó Nuabha an nóta seo a leanas, as an lámhscríbhinn os a chomhair, is dócha, mar mhíniú ar an bhfocal ‘ollamnacht’ roimh an dán gairid seo :

Ollamnacht, *eadhon* spré nuachair, *eadhon eadach* go coitchionn do bhi Tadhg do chongbhail go hainndlightheach ó Pheadar Ó Maoil Chonaire.

(H. 6. 15., 297 v.)

Ciallaíonn ‘ollamnacht’ *the office of an ollave*’ de réir *DIL* agus roinneann an fhoinsé chéanna samplaí linn ina luaitear ‘ard-ollomnacht Ulad’, ‘ard-ollamnacht Connacht’, ‘cathaoir ollamnacht chóiged Chonnacht’, ‘ollamnacht Eirenn’, ‘cuairt ollamnachta’ agus ‘ollamnacht Í Uid *the bardic estate of Ó hUid*’.

Is spéisiúil faoin ngluais thuas gur ‘éadach’ a luadh a bheith á choinneáil go haindleathach ó Pheadar. Luaitear an ‘tuighean’ i scéal aighnis ollúnachta, Immacallam in Dá Thúaradh (Henry, P. L., 1978, 49). Tharla Néde mac Adna a bheith ag siúl le cladach lá gur chuala foghar is glór caointe ar an toinn :

Chaith sé briocht nó ortha ar an tonn le go léireofaí dó cad a bhí cearr. Léiríodh dó ansin gur ag caoineadh a athar Adna a bhí an tonn agus go raibh Ferchertne file ceaptha ina chomharba d’Adna agus go raibh ollúnacht Éireann is an fhallaing a ghabh léi ina sheilbh (ibid.).

Chomh maith le suí i gcathaoir an ollaimh, ghabh sé an tuighean uime. Míníonn Henry an tuighean :

Fallaing ollaimh ba ea an tuighean. Bhí trí dhath ann, eití geala éan i lár baill, breacarnach, *findruine* in íochtar agus dath órga in uachtar. (ibid., 50)

Measadh gur cumasc de ‘tugae’ > tuí agus ‘én’ ba bhun leis an bhfocal seo, ‘tuigen’ > tuighean. Faoin bhfocal ‘tuigen, tугan’, mínítear gurbh é ‘*a mantle worn by poets* acc.

to Corm. made of birds' skins (feathers ?)' (*DIL*) Níor ghlac cách leis an tsanasaíocht sin áfach :

Atkinson, *Laws Gloss.*, suggests that this may be merely for sake of etymology : t. quasi togen .i. a toga ... aliter : tuighen .i. tuge en [= én], ar is do chroicnib en [= én] finn & ildathach dognither in t. filed ó a chris síis, & do bráigdigib cailech loichen (*lathan v.l.*) & dia cuirib ó c[h]ris síis co [a] mbráigit. (*ibid*)

'Spré nuachair', nó 'éadach' a luas ó chianaibh le gluais tosaigh an dáin seo thíos. Ba nós é sin a mhair anuas fada go leor. Bhí trácht in Albain, anuas go deireadh an 17ú haois, ar éadach a bheith á bhronnadh ar an bhfile i ndiaidh na bainise :

Ba é éadach an fhir a d'éilíodh an file in Albain, áfach - 'The Poet or Bard had (formerly) a title to the Bridegroom's upper Garb, that is, the Plade and Bonnet, but now he is satisfied with what the Bridegroom pleases to give him on these occasions'. (Williams, J. E. & Ní Mhuiríosa, M., 1979, 179)

Luach airgid, cúig ghiní, a luaitear le dán dar chum Muiris Ó Gormáin don Príomhrúnaí rialtais, Sir George Macartney, chomh deireanach le 1772 AD. (*ibid.* 180). Ba roimhe sin i bhfad a mheath córas na pátrúnachta, áfach, agus ní baol go mbeadh scór de mhuirear, nó de thromdháimh, ag an bhfile in am Pheadair Uí Mhaoil Chonaire. Is léir fós féin nárbh aon ribín réidh é, mar fhile, an fear céanna. Níor chuir aon fhile eile an oiread saothair air féin is a chuir seisean ag moladh Thaidhg Uí Rodaighe. Nuair a áirítear na ceithre dhuan eile a chum sé agus ceithre rann an chinn bhig seo anois, cuimsíonn sé 91 rann filíochta ar fad do Thaidhg agus dá bhean. Níorbh ionadh ar bhealach, gurbh é siúd file an éilimh 'Ollamhnachta' seo.

Caithfear an rann seo a leanas, as áit eile sa lámhscríbhinn chéanna seo, a lua anois mar go mbaineann sé go dlúth le hábhar :

A uí Rodaighe an ghlóir ghlain,
a Thaidhg an aighnigh (sic) uasail,
a chrann connail gan dorrhdacht,
tabhaigh *gach* am mh'ollomhnacht. (H. 6. 15., 306 v.)

Tá an chuma air mar rann go bhfeilfeadh sé idir rann 1 agus 2 thíos, sin, nó mar dhúnadh, dá mba rud go dtosófaí an duan thíos leis an líne 'M'ollamhnacht uasal gan mhairg,' is é sin, dá dtosódh sé le rann a dó. Tá an rann céanna, focal ar fhocal nach mór, sa chuid eile de lámhscríbhinn Mhuiris Uí Nuabha atá anois in Acadamh Ríoga

Éireann. Is dhá chuid d'aon lámhscríbhinn ó cheart an dá cheann acu, ceann Choláiste na Tríonóide agus ceann an Acadaimh. An leagan atá san Acadamh :

A uí Rodaighe an ghlóir ghlain,
a Thaidhg an aignigh fhortail,
a chraínn chonnail gan dorrhdacht,
thabhaigh gach am m'allamhnacht. (RIA 23 L 34, 154)

Cuireadh an rann deiridh sin i leith Pheadair mac Fhir Fheasa go sainiúil :

Peadar mac Fhirfeassa uí Mhaoil Chonaire. cecinit (ibid.).

An raibh an file i ndáiríre faoi éileamh na hollúnachta, an spré nuachair, nó arbh é an chaoi nach raibh ann ach leithscéal aige leis an dán a chumadh? Is cosúil go raibh míshásamh áirithe air ceart go leor. Níor ina aonar as féin a tugadh an rann sin 'A uí Rodaighe an ghlóir ghlain' mar a léiríodh anois díreach. Cuireadh an rann dar tús 'Fa ghníomhra meastar mac ríogh' leis i lámhscríbhinn Choláiste na Tríonóide (TCD H. 6. 15., 306 v.). Tugtar le fios sa lámhscríbhinn sin gurbh é 'Goffraigh Fionn Ó Dálaigh, ardmhaighistir i ndána ríogh' an té a chum an dara rann, ach snaidhmeadh ina chéile an dá rann (ibid.). Ní miste an dara rann úd a roinnt anseo, gona ghluais bheag ar Ghofraidh Ó Dálaigh ina dhiaidh :

2

Fa ghníomhra meastar mac ríogh,
'na bprabscór meas taobh re taobh,
fa dheaghstair na ndeaghmhac ríogh,
meastar gníomh na seangslat saoi.

Arsa Goffraigh Fionn Ó Dálaigh, ardmhaighistir i ndána ríogh. Cuma mac ríogh gan gníomh, *et is fíor sin.* (ibid.)

Leis an tagairt don chaint a leagtar ar 'goffraigh fionn ó Dálaigh', is é is dóigh gur féile mar chodarsna ar an nganntar, ganntar Thaidhg Uí Rodaighe atá i gceist. Ba é Gofraidh Fionn Ó Dálaigh an té a cheap an duan iomráiteach 'Filidh Éirionn go haointeach.' (Williams, J. E. & Ní Mhuiríosa, M., 1979, 165).

Is é is dóigh gurbh fhear é Peadar nach mbeadh aon daille air i dtaobh a chúlra litríochta. Ba é a athair, Fear Feasa Ó Maoil Chonaire, fear de na Ceithre Máistrí (Walsh, P., 1947, 61). Ba é a shin-sin-seanuncail, Muirghius mac Páidín Uí Mhaoil Chonaire, an té a leasaigh agus a nuachóirigh seanleabhar Chaillín do Thaidhg mac

Taidhg, mhic Uilliam Uí Rodaighe sa bhliain 1516 AD, is é sin, do shin-sin-seanathair Thaidhg mhic Gearóid Uí Rodaighe (Walsh, P., 1947, 53, 54, & agúisín 2). D'aistrigh Muirghius *Visio Tnugdali* go Gaeilge mar *Aisling Tundail* (Williams, J. E. & Ní Mhuiríosa, M., 1979, 142). Bhain sé le Leabhar Bhaile Uí Mhaoil Chonaire agus le leagan de Lebor Gabála Éirenn chomh maith (Walsh, P., 1947, 34). Ba é Flaithrí Ó Maoil Chonaire, col ochtair a athar mhóir, an fear a d'aistrigh saothair mhóra go Gaeilge agus a shaothraigh an Ghaeilge féin agus an Laidin agus a bhí ina ardeaspag ar Thuaim lena linn (O'Rahilly, T.F., 1955, xiii - xiv).

Is féidir gur mhothaigh Peadar mac Fear Feasa Uí Mhaoil Chonaire tábhacht, ar bhonn na sinsearachta mar sin, le duais na dáncheirde a fháil ó Thaidhg mac Gearóid Uí Rodaighe. Nuair a chuimhnítear nach raibh de mholadh ar Thaidhg i líne 'c' an rann bhreise, ach gur 'chrann connail' é Taidhg agus gur dúradh ann nach raibh sé dorrga, rithfeadh sé leat nár de thimpiste a chuaigh an rann de leataobh le blianta. An méid sin ráite, meabhraímis freisin i dtaca le 'spré nuachair' i ngluais an duain seo idir lámha againn, go bhfuil cuma na hoifigiúlachta ar dhuan eile an fhile a raibh comóradh bainise iníon chleamhnaí Thaidhg Uí Rodaighe mar sprioc aige, 'In ainm Chríost an ceangalso' (TCD H. 6. 15., 300 v.). Má bhaineann an dá dhuan lena chéile, is dóichí ná a mhalairt gurbh é an ceann eile a ceapadh i dtosach agus gur éileamh i ngeall air siúd is ea an duan seo, 'A mhic Gearóid an ghlóir ghloin'.

Ba údar aoire, tráth den saol, bó a thabhairt ar dhán :

Ro-cúala, ní tabair eochu ar dúana,

do-beir a n-í as dúthaig dó,

Bó! (Ó Fiannachta, P., 1974, 73)

'Each', 'bó' nó 'brat', bhí ré na pátrúnachta sna smeachanna deiridh le héileamh Pheadair Uí Mhaoil Chonaire, ní foláir. Níl a fhios againn ar suaimhníodh a mhíshásamh, ach níor tugadh faoi Thaidhg ní ba thréine ina dhiaidh sin, go bhfios dúinn, ar aon chuma.

.....

A mhic Gearóid an ghlóir ghloin
TCD H. 6. 15., 297 v.
Ó Raghallaigh, Tomás, 1938, 371

Peadar Ó Maoil Chonaire a chum.

Ollamhnacht, *eadhon* spré nuachair, *eadhon éadach* go coitchionn
do bhí Tadhg do chongbháil go hainndlightheach ó Pheadar Ó Maol Chonaire.

1

A mhic Gearóid an ghlóir ghloin
seach¹ oram, amharc mh'easbhaigh, 830
mo cheart ná léigidh fa lár,
beart nach féidir do² iompádh.

2

Mh'ollamhnacht uasal *gan* mhairg,
dúinn[e] tabhaigh, a thréanTaidhg;³
d'fhior, donaide a chion sa chol, 835
sonaide an teagh ó dtugthar.

Ós

lch. 298 r.

3

Ós tusa thuigios *gan* sal,
foghlaim na bhfádh 's na bhfeallsamh,
a fhréamhaigh an Eoil⁴ ághaigh,
treoir déanaidh dár ndeagh-bhráthair. 940

A Mhic. *et cetera.*

4

Triath Mhaigh Réin⁵ na mbratach ngeal,
tearc neach ag *nach* bhfuil a ghrádh,
Ua Rodaigh mhóir Mhuighe Sléacht,⁶
nár mhuigh⁷ éacht dá ndearna a lámh.
.....

An rann breise :

TCD H. 6. 15., 306 v. = *H*

RIA 23 L 34, 154 = *L*

5

A uí Rodaighe an ghlóir ghlain, 845
a Thaidhg an aighnigh uasail,
a chrann connail gan dorrhdacht,
tobhaigh *gach* am mh'ollomhnacht.

Foinsí : TCD H. 6. 15., 297 v. - 298 r. agus 306 v.

Teideal : Ní teideal ó cheart atá os a chionn, ach gluais ar an bhfocal 'Ollamhnacht.

An Mheadaracht

Deibhí na trí rann, $7^x + 7^{x+1}$

Ógláchas ar an Rannaíocht Mhór is ea an ceathrú rann, $7^1 + 7^1$.

Deibhí an rann breise, $7^x + 7^{x+1}$

Cuibheas déanach : Seachas 3c/d ághaigh : ndeagh-bhráthair, comhardann gach rinn agus ardrinn i rann 1-3. Comhardadh slán i rann 4 b/d : ghrádh / lámh.

Cuibheas inmheánach : Comhardadh faoi dhó c/d i rann 1-3 agus 5. Aicill i rann 4, a/b : ngeal / neach; c/d : Sléacht / éacht.

Uaim : Ar gach líne na rann 1-3 agus 5. Ar líne c amháin i rann 4 : móir / Mhuighe.

Is í an uaim an lúb ar lár sa rann deiridh, tharla cuibheas inmheánach ar línte a/b, comhardadh slán c/d.

Níl dúnadh an dáin i rann 4.

Léamh na Lámhscríbhinní

(*Gluais :*) Ollamhnacht eadhon spré nuachair eadhon eadach go coitchionn / do bhí Tadhg do chongbhail go hainndlightheach ó Pheadair Ó Maol Chonaire.

1 a ghloir ghloin; 1 b oram amhairc mheasbhaigh; 1 c na léigigh fa; 1 d féidir do iompádh; 2 a Mhollamhnacht; 2 b dhuinn tabhaigh a thréuntaidhg; 2 c dfior donaide, chionn; 2 d o ttugthar; 3 b bfallsamh; 3 c a fhreamhaigh, Eóil agháigh; 3 d treóir déanaidh dar ndeaghbhrathair; 4 b aig; 4 c mhuighe sleucht; 4 d mhuighe éucht da ndearnaigh. 5a uí H, ghloir L; 5b a thaidhg HL fhortail L, 5d tabhaig, mhollomhnacht H chrainn chonnaill, L, 5d thabhaigh gach am mallamhnacht L dorrdacht H; Peadar mac fhirfeassa uí Mhaoil chonaire cecinit L. (*Gluais :*) Airse goffraigh fionn ó dálaigh, árdmhaighistir an dana ríogh, gníomh, as.

Nótaí

1. 'Seach oram' atá sa ls. Bheadh cathú ar dhuine glacadh le 'féach orm.' Is féidir gur 'féach' a bhí i gceist an chéad lá riamh ach gur léadh an litir 's' in áit 'f.'
2. 'Do' mar shiolla ann féin, seachas 'd'iompádh.'
3. Níl ach sé shiolla ar líne na lámhscríbhinne. Chuireas leasú idir lúbíní ann, 'dúinn[e].

4. 'an Eoil' : Measaim go dtagraíonn seo do 'Eolas,' fear de shinsir Thaidhg as ar ainmníodh an treibh, Muintir Eolais. Bunaíodh an t-ainmfhocal ar an ainm.
5. Magh Réin : Deisceart Liatroma.
6. Magh Sléacht : Iarthar an Chabháin in aice láimhe.
7. Bhaineas siolla breise as le 'mhuighe' > mhuigh.

.....
 Béarla ar 'A mhic Gearóid an ghlóir Ghloin'

1

O son of Gearóid of the clean speech
 passing me, look to my need,
 my rights do not overlook,
 a present which is not possible to forestall.

2

Cause my faultless noble professional due
 to be given to me, o strong Tadhg;
 worse is the man for his sin of violating a vow,
 happier is the house from which it is given.

3

As you are one who clearly understands
 the learning of the prophets and the philosophers,
 o descendant of the valorous Eol,
 give direction to our good brother. O son. et cetera.

4

Prince of Magh Réin of the bright flags,
 few are they who do not have his love,
 the great Ó Rodaighe of Magh Sléacht
 who never boasted of any feat done by his hand.

An rann breise :

O Ó Rodaighe of the clear voice,
 O Tadhg of the noble mind,
 O prudent bulwark without gruffness,
 cause every time my professional due to be given [to me].

(xi)

Fíorchrádh d'Éirinn turas Taidhg

TCD H. 6. 15., 298 r. - 299 v. = *H*;

Maigh Nuad M 8, 365 = *M*;

Coláiste Cholmáin 23, 263 = *F*

Ó Raghallaigh, Tomás, 1938, 372-378

Diarmuid mac Laoighsioch Mhic an Bhaird a chum.

Is duan sách fada an ceann seo a chum Diarmuid mac Laoighsioch Mhic an Bhaird, file a luadh le Contae an Dúin sa réamhrá a ghabhann leis an duan i lámhscríbhinn TCD H. 6. 15. (298 r.). Níl an réamhrá úd i lámhscríbhinn Mhaigh Nuad ná i lámhscríbhinn Choláiste Cholmáin, Mainistir Fhear Maí, ná ní thugtar ach fiche rann i leagan an dá lámhscríbhinn sin. Tugaim réamhrá Choláiste na Tríonóide thíos roimh an duan. 'Laoiseach Dubh' a tugadh ar athair Dhiarmada sna trí lámhscríbhinní. Cheap Diarmuid Mac an Bhaird duan eile darb ainm 'A Chormaic, cuimhnigh an chóir' agus cheap fear de mhuintir Dhonnghaile, Eoghan mac Séamais Óig Uí Dhonnghaile, duan a fhreagair é darb ainm 'Is nár an scéal so teacht dá thigh.' (Ó Fiannachta, P., 1973, 67, & Ó Fiannachta, P., 1972, 117). Tá an péire seo, 'A Chormaic, cuimhnigh an chóir' agus 'Freagra ó Eógan ó Dongaile' i lámhscríbhinn Choláiste Cholmáin, Mainistir Fhear Maí, CF 23, ceann i ndiaidh a chéile (CF 23, 259 - 260 & 260 - 261). Ina ndiaidh arís atá 'Fíorchrádh d'Éirinn turas Taidhg' (ibid., 263).

Is léir go raibh féith na filíochta in athair Dhiarmada freisin mar chum seisean, Laoiseach Mac an Bhaird, ceithre dhan (Walsh, P., 1947, 152).

Marbhna is ea an dán seo a cumadh sa bhliain 1691, cé nach raibh Tadhg marbh ag an am :

34

Míle sé chéad deich 'sa haon,

is ceithre fichid fíorchaomh,

ó thocht Dé *gan* chol, *gan* chalg,

go cré do chur *ar* chaomhThadhg. (TCD H. 6. 15., 299 v.)

Thug Seán Ó Donnabháin tuairisc ar aois Thaidhg i gcuntas a scríobh sé Mí Iúil na bliana 1845. Bhí Tadhg ag bordáil ar cheithre scór go leith bliana d'aois sa bhliain 1702 AD. (Todd, J. H., 1846, 118). D'áirigh Tomás Ó Raghallaigh 1706 mar bhliain a bháis do Thadhg sa teideal a chuir sé síos dó ina leabhar *Filí agus Filidheacht Chonnacht* : 'Tadhg Ó Rodaighe agus a Sgoil 1623 - 1706' (Ó Raghallaigh, T., 1938,

350). Bhí Ó Raghallaigh ar na dátaí céanna leis an bhfear a chuaigh roimhe, Tadhg Ó Donnchadha, a d'fhoilsigh *Leabhar Cloinne Aodha Buidhe* sa bhliain 1931 :

Deir Ó hArgadáin (Hardiman) gur rugadh Tadhg san bhliain 1623, agus go bhfuair sé bás 1706 (Ó Donnchadha, T., 1931, xxix).

Bhí John Logan arís ar na dátaí sin (Logan, J. *Breifne* 1971, 324). Tá údair *Beathaisnéis 1560-1781* ag teacht le bliain a bháis freisin (Ní Mhurchú, M. & Breathnach, D., 2001, 167). Má bhíothas ag cur is ag cúiteamh faoi am a bhreithe, lean cách le tagairt a bháis don bhliain 1706.

Más leathbharrúil é féin mar scéal is a rá gur le barr míthuisceana a ceapadh marbhna Thaidhg Uí Rodaighe cúig bliana déag roimh a bhás, d'fhéadfadh sé comharthú ag an am céanna nach rómhinic a theagmhaíodh an bheirt acu lena chéile (Logan, J., 1971, 324). 'Marbhna' a tugadh air i réamhrá an duain agus dúradh gur sheol Diarmuid chuig Tadhg ar ball é nuair a tuigeadh dó Tadhg a bheith ar mairthinn fós :

... ar chlos a bháis do Dhiarmuid mac Laoighsioch *Mhic an Bháird* i gCondae an Dúin, duine rófhoghluma, príomhfhear dána do righne an marbhna seo dó, agus do chuir chuige í iar ttáin. (TCD H. 6. 15., 298 r.)

Is é dualgas na filíochta atá á chomhlíonadh anseo trí dhuine a mhóradh go poiblí scathamh maith i ndiaidh an bháis, seachas an caoineadh pearsanta mar a dhéanadh bean ghaoil i dteach an tórraimh nó í ag leanacht taisí an mhairbh chun na reilige.

Tharla gur ceapadh marbhna i gcás Thaidhg agus é ina bheatha, is féidir a lua mar mhíniú ar sin, go raibh sé ar a sheachnadh ag an am i ndiaidh eachtraí na bliana 1689 AD. Cuidíonn dhá nóta leis an tuairim sin. Breacadh an nóta seo a leanas i lámhscríbhinn TCD H. 6. 15., mar réamheolas le 'Sadly Irelands care, and fatal loss of late,' an marbhna Béarla do Ruairí Ó Seachnasaigh :

Ó Sheaghnaasy came home sick, not wounded from ye battle of Boine where King James and ye Irish were routed by the Prince of Orange and died at Gort 11-7-1690. Thady Roddy was then living in ye County of Clare at Deradda within 4 miles of Gort. (TCD H. 6. 15., 271)

Scríobh John Logan faoi ar an dul sin, san iris *Bréifne*, Tadhg a bheith ar a sheachnadh :

... and with its [an Pharlaimint] passing he took refuge in Co. Clare with his wife's family at Deradda..... (Logan, J., 1971, 324).

Tugann nóta eile, a cuireadh leis an duan 'Barr orchra aicme Rossa', le fios gur díshealbhaíodh Tadhg ceithre bliana ina dhiaidh sin :

'as a thigh, do righne sé a gCarraic an tSleabháin, agus iar ccennach na háite go mistéurtha, míbhéusach gan fhios do Thadhg anno domini 1694 do rinneadh an cleas air Thadhg' (TCDH. 6. 15, 294 r.)

De réir an réamhrá a ghabh leis an duan thíos 'Fíorchrádh d'Éirinn turas Taidhg' i lámhscríbhinn Choláiste na Tríonóide, bhí scéala a bháis ag daoine in 'íochtar Connacht' chomh maith le Contae an Dúin. An dtarlódh míthuiscint mar sin ina cheantar dúchais féin mura raibh an luaidreán á scaoileadh thart d'aon aidhm? Ní miste cuimhneamh ach an oiread, go mb'fhéidir nach raibh sa dán seo i ndeireadh thiar thall, ach cuid den uisce faoi thalamh a bhain leis an am corraitheach sin i ndiaidh Chogadh an Dá Rí. Ba ghá dhá bheochaoineadh le Seán Clárach Mac Domhnaill a thabhairt slán ó mhuintir Dawson faoi leath tosaigh an 18ú aois (Ní Mhurchú, M. & Breathnach, D., 2001, 78). Cé nach bhfuilim le dóigh a dhéanamh dem' bharúil sa chás seo, an féidir nach raibh sa duan an chéad lá riamh ach sciath thar lorg do Thadhg go dtí go síothlódh saol na cogaíochta?

Ní raibh an rann áirithe sin (r. 34) ina bhfuil trácht ar bhliain chumtha an dáin roimh Sheán Ó Laochadh sa tréimhse 1745 -'47 agus é ag scríobh lámhscríbhinn Choláiste Cholmáin, ná ní raibh sé roimh Sheághan Ó Muláin, an té a scríobh cóip Mhaigh Nuad (M8, 365) den duan 'Fíorchrádh d'Éirinn turas Taidhg' thart ar 1817 (CF 23, 263 & féach Clár I, 76, 320). Bhí abairt teidil an dá lámhscríbhinn mórán díreach mar a chéile freisin :

Diarmuid mac Laoisigh dhvibh mhic Bhaird cecinit do Thaidg ó Rodaighe anaimsir an choga. Anno Domini 1691. (CF 23 263 & M8, 365)

Tá péire Mhaigh Nuad agus Choláiste Cholmáin gearr. Níl ach 20 rann acu. Is ionann rann 17 acusan agus rann 18 Choláiste na Tríonóide. Is ionann rann 18 acu agus 19 cheann na Tríonóide agus is ionann 19 acusan agus 20 TCD. Críochnaíonn an péire ar fhiche rann an ceann ar an bhfocal 'ccómhdháil', rud is ionann agus rann 21 TCD. Fanaim i dtaobh le lámhscríbhinn Choláiste na Tríonóide, dar dáta 1711 - 1715, le cruth a chur ar uimhriú na rann thíos.

D'fhéadfaí a shamhlú go furasta gur chúrsaí polaitíochta a thug Diarmuid Mac an Bhaird agus Tadhg Ó Rodaighe le chéile. Is eol dúinn Tadhg Ó Rodaighe a bheith sáite i ngnóthaí na Parlaiminte dhá bhliain roimhe sin, mar atá pléite sa tráchtas seo cheana. Ghlac Diarmuid páirt i gconspóid filíochta inar scríobh sé duan eile fós darb ainm 'Lámh Dhearg Éireann Uíbh Eachach.' (Maigh Nuad M 3, 43). Is amhlaidh a cháin Diarmuid fear darb ainm 'Cormac' as a bheith ag iarraidh armas Uladh a ghoid (Knott, E., 1922, iml. 1, lch. xvii). Ní fios dúinn sloinne an Chormaic seo ach mheasfainn go bhféadfaí an obair chéanna a chúiseamh ar éinne de mhuintir Uí Néill, tharla gur acusan an t-armas agus an mana 'Lámh Dhearg Éireann.' Feictear d'údar amháin de chuid an lae inniu an scéal a bheith droim ar ais, is é sin, gurbh ó mhuintir Uí Néill a fuair an cúige an t-armas :

... the most famous family of Ulster, from whose arms the famous Red Hand symbol is taken (Bell, R., 1988, 209).

Bhí iomrá ar Chormac mac Sir Féidhlim Uí Néill, feisire do Pharlaimint Rí Séamas, le linn Diarmada mhic Laoisigh Mhic an Bhaird agus is dó siúd a chum Tadhg Ó Rodaighe an duan 'Tugas tuile tromghráidh duit' (RIA 24 P 33, 239).

.....

TCD H. 6. 15., 298 r.

'Fíorchrádh d'Éirinn turas Taidhg'

Ar ndul do Thadhg Ó Rodaighe go Contae an Chláir, agus dá mhuintir, an dara bliain den chogadh, *Anno Domini* 1689, aithrisíodh go coiteann a bhás faoi íochtar *Connacht*, agus faoi Chúige Uladh in *gach* áit a raibh eolas air (cé go raibh beo i bhfad ina dhiaidh sin). Ar chlos a bháis do Dhiarmuid mac Laoighsioch Mhic an Bháird i gContae an Dúin, duine rófhoghlama, príomhfhear dána, do rinne an marbhna seo dó, agus do chuir chuige í i ndiaidh tamaill.

Diarmuid mac Laoisigh Dhuibh, *Mhic an Bhaird do Thadhg Ó Rodaighe in aimsear an chogaidh*, Anno [Domini] 1689.

1

Fíorchrádh d'Éirinn turas Taidhg
go crích Mhumhan is mórmhairg, 850
cúis do ísligh eagna so,
grísnimh¹ gach freagra an fearso.

2

Do ísligh uaisle gach am,
do laghdai gh séan na saorchlann,
do thuras is tár gach tan, 855
donas na ndámh dá dhearbhadh.

3

Truagh an scéal do scaoileadh sonn,
ó Thadhg fhial ba chaoín cumann,
a bhás do thocht i gcrích Chuire,
díth is docht² ná gach díoghailt. 860

4

Do shíol Róigh is rann cumhadh
bás Taidhg, trá, dhá athrughadh,
fíoroil a ráidhim gan rath,
ní áirmhim ríoghfhuil Ruarcach.

5

Do chrú Chonchobhrach Connacht, 865
a bhás-san is buantromolc,
in anchruth ón díoghail dúr
's d'fhíorfhuil Mhanchach ní mórchlúdh.

6

Róchóir dóibh aonbhrón uile,
fá rathThadhg³ Ua Rodaighe, 870
roighne gach seanfhóid 's a snas⁴
fá oidhre Ghearóid ghríobhdhos.⁵

de léan
H lch. 298 v.

7

Do lean ar Chúige Connacht,
mar tá riamh, ba rántromolc,⁶
samhail Taidhg d'imtheacht aisti, 875
cailg go gcinn-teacht tubaiste.

8
Do thimchill an turbhaidh⁷ thoir,
Laighnigh, Muimhnigh de mhórmhaidh,⁸
(óigfhear⁹ umhal ba bhuaine)
's cóigeadh curadh Craobhruidhe. 880

9
Do shearg¹⁰ iúl agus aithne,
do leonadh na lántoirthe
san uairse 's gach tan faoi shal
's uaisle gan bhladh dá bhás-san.

10
Mairg (ó'r imghidh a aithghin) 885
do Chruachain, do Chonmhaicnibh,
searc-chlanna 's gach goil ba ghlé,
's a bhfuil eatorra uile.

11
Do thimchill troiméag an óig,
lán d'urbhaidh agus d'urchóid, 890
ó Chorcaigh mhóir go Macha,
róimh¹¹ fhortail¹² gach ealatha.

12
Sa mBéarla Theibidhe¹³ trá,
ba chursóir glan gan iar-ghná,
ar Laidin 's i mBéarla bhil, 895
' chaidriomh a dtéarma thuirmhidh.¹⁴

13
Fuair ó Dhia intleacht ardghlan;
'na chorp, trá, do tiomargadh,
gléire gan aithis, gan on
's féile maithis do mhóradh. 900

14
Caillín do gheall eacht oile,
do mhórchloinn réidh Rodaighe,
trí buadha¹⁵ d'fhágbháil orra,
cuana ógnáir¹⁶ anradha :

15
Buaidh féile agus gaiscigh ghrinn, 905
buaidh foghlama go foirtill,
fian fódghráidh, slata go seadh,
d'fhágbháil aca dá éis-sean.

16
Na trí bhuadha sa mbuadha,
bhíodar ar Thadhg thréan-Chruachna, 910
's a lán d'iolbhuaidhaibh oile,
lámh fhionnfhuaraidh¹⁷ antoile.

17
Do choiseonadh Tadhg don tír,
buadha an cheartnaoimh Caillín,

mar
H lch. 299 r. 915
mar bheith¹⁸ neart an bháis dá bhreith,
Páis a cheart ar gach caoimhchleith.

18
Cosmhail bhós re bás oile,
fuair laoch de fhréimh Rudhroighe
in gach cás, (cé cailg breise)
le¹⁹ bás Taidhg, mo thruaighese. 920

19
Gluaisis macaomh grinn goile
go magh Mumhan d'áiridhe
roighin ar thréanaibh ba teann
d'fhéaghain oirir na hÉireann.

20 925
Dobhéar uaim d'íúilfhios scoile,
ainm an uasail d'áiridhe,
slat fhírfhial, crobhaing gan choir,
Írial mac Conaill Chearnaigh.

21 930
Tar éis cuarta do chur dhó
Írial, ba líofa an laochso,
tig teachtaire Dé 'na dháil,
beachtruire nár chlé i gcomhdháil.

22 935
An teachtaire seo, gá dtám ris,
truagh ná tréan ní théid thairis,
gníomh gan chleith is cná an curso,
gan bhreith den tsaoghalso.²⁰

23

An bás bhíothchnaoidhios *gach* fial,
goiris an t-*áirsidh* Írial,
go ndeach, d'ég i Mumhain mhóir,
curaidh *gan* bhéad ba bhronntóir.

940

24

Do thuit Ulaidh d'éis an óig
i *gceas*²¹ cumhadh san urchóid,
gurbh í úidh *gach* aoin aca,
gan súil le craoibh churata.

25

Mar do thuit *meas* mhacraidh Ír,
tar éis Irial crann ciníl,
cúis do loit síoth is sultrath,
do thuit an chríoch *C[h]onnachtach*.

945

26

Mar buaidh*readh* trí bhás Iriail,
Clann Rudraighe róthuirghliaidh²²,
do bhean tolg d'Éirinn *gach* am,
fá Thadhg an séimhghrinn súlmhall.

950

27

Is mó an scéal scaithfios Éireann,
de mhúchadh sa móirléigheann,
gníomh ór faon an slógh solaidh,
'na *drong caomh* dá gcuradhaibh.

955

28

Do cnaidheadh *Connachtaigh* sonn,
d'ég an uasail gan iomroll,
's a churaidh claon *gan* mheanma
sulaidh a ghaol ghineamhna.

960

iúl.
H lch. 299 v.

29

Iúl na hÉireann d'imthigh lais,
ó lucht suaitheanta seanchais,
ionnas nach feas d'aon aca,
cionnas bheas gaol glanmhaca.²³

30

Ar an Laidin do luigh meirg,
Gaoth*ealg* ghlan faoi dhíbh*fheirg*,
tar éis éaga Thaidhg *Teamhra*,
's tréada i gcailg chinneamhna.

965

31
An uaisle go héinirt de,
a-tá sí *gan* treoir inn-te, 970
gníomh do scrios an t-aos ághach,
gan fios aos ná annálach.

32
Is baintreabhach dhúr dhona,
dhá éis-sion gach ealadha,
gach lá, dhá lot mar *gach* dall, 975
gan chorp, trá, is *gan* anam.

33
Dá mba í toil Dé na ndúl,
ba chóra Tadhg do théarnúdh,
ná cré do chur ar a chorp,
an cur nár clé in *gach* tábhocht. 980

34
Míle sé chéad deich 's a haon,
is ceithre fichid fíorchaomh,
ó thocht Dé *gan* chol, *gan* chalg,
go cré do chur ar chaomhThadhg.

35
Ár mbeannacht ris rádh go gcéill, 985
Rudhraidheach rathmhar rúinréidh,
laoch séimhghrinn 's gach nós nár nár,
do Éirinn fós is fíorchrádh.

Fíorchrádh d'Éirinn. *et cetera*.

36
Iníon Donnchaidh an ghlóir ghlain,
fuair *sise* go fíor turbhaidh, 990
trí bhás Taidhg an toirbhirt thim,
cailg is oirdhirc fá Éirinn.

37
A slán a²⁴ aithghin oile
d'fhagháil don chloinn chumhraidhe,
sás déinimh dín don *deaghfhóir*, 995
Éimhir, Ír, nó Eireamhóin.

Inghion, *et cetera*.

.....

Foinsí : TCD H. 6. 15., 298 r. - 299 v., Maigh Nuad M 8, 365 - 367 agus CF 23, 263.

Teideal : Réamhrá mar atá, leasaithe, thuas dar tosach 'Ar ndul do thadhg ó Rodaiche co Conntae an Chlair.' TCD H. 6. 15., 298 r.

An Mheadaracht

Deibhí $7^x + 7^{x+i}$

Níl ach sé shiolla ar líne 22d. Is féidir gur fágadh an focal 'trá' nó a mhacasamhail as an lámhscríbhinn, tharla an focal 'cná' os a cionn.

Cuibheas déanach : An rinn agus an airdrinn ag comhardadh seasta. Samplaí den chuibheas ina gcuirtear guthaí fada is guthaí gearra chun a chéile agus siolla amháin fada sa rinn ag 10c/10d : glé/uile; & 21a/21b : dhó/laochsa. Tagraíonn Cáit Ní Dhomhnaill don 'chuibheas neamhghnách' seo :

Amach ón difear idir fada is gearr, is leor comhchaol nó comhleathan an dá ghuthaí inchuibhis. Dá bhrí sin, cuirtear -á le -a, -é le -e (nó le -i), -í le -i (nó le -e), -ó le -a (nó le -o in áit -a), (Ní Dhomhnaill, C., 1975, 28 - 29).

Cuibheas inmheánach : Comhardadh slán faoi dhó in gach comhad seachas corrrshampla den chomhardadh briste, thuras : donas 2c/d; goil : bhfuil 10c/d. Is fearr a dhéanfadh an focal 'locht' céile cuibhis do 'corp' ná an focal 'lot' i rann 32 c/d, ach 'lot' atá sa lámhscríbhinn.

Uaim : Cloíonn go dlúth le huaim. Uamann dhá fhocal ar gach líne síos a fhad le rann a 9c, mar a bhfuil sí ar iarraidh. Níl mórán línte gan uaim ina dhiaidh sin : 32 d, 34a agus 36b agus tá fíoruaim ar iarraidh ar líne 33d.

.....

Léamh na Lámhscríbhinní

CF 23, 263 = *F*

TCD H. 6. 15., 298 r. - 299 v. = *H*;

Maigh Nuad M 8, 365 - 367 = *M*;

(As *H*, An Réamhrá :) .. do thadhg ó Rodaiche co Conntae an Chlair, *et* da mhuintir; bliadhain don chogadh, *anno Domine* 1689. do haithrisiugh co coitcionn a bhas fa iachtar *Connacht*, *et* fa choigeadh Uladh an *gach* ait; eolus *air* (ce go raibh beo a bhfad

na dhiaigh soin) ar chlos a bháis do Dhiarmuid mhic Laoighsioc, *mhic an Bháird* i gcondae an dúin, duine ro fhoghluma, *príomfhear* dána do righne an marbhae sa do, *et* do cuir chuige í *iar*táin.

1 a Fíorchradh *F* Fíorchrádh *M* deirinn *F* deírind *H* deírinn *M* turus *H* turras *M* Thaidhg *F* Tádhg *M*; 1 b críoch *F* chríoch *M* crích *H* Mumhan *F/M* as *H/M* mormhairg *F/H*; móirmhairg *M* 1 c cuis *F* is *F/M* ísle *M* do isligh *H* eagnaso *M*; 1 d grisnimh *H* grísneimh *M*; freagradh *F* 2 a Do isleigh *F* Do isligh *H* Do isleigh xaisle [*cealaithele poncanna*] *M* ám *F* amh *M*; 2 b laghdáigh sén *H* sean *M*, saorchland *H* saóschlan *M*; 2 c do thurus *H* dá thuras *M* as *H* tár *M*; 2 d donnas da *H*; 3 a Truaigh *F* Truadh *M* sgéal *F/H/M* saoiladh *F* sgaoileadh *H* saoiladh *M*; 3 b fhíal *H* budh *F* badh *M* caoin *F/H/M* cúman *F* coman *H* cuman *M*; 3 c agrich *F* ccrích *H* ccríoch *M* Chuirc *F* Cuirc *M*; 3 d díoth *F* dith *H* dioth *M*, na gach *H* díothailt *F* dioghailt *H* docht *M*; 4 a Ríogh *F* Ríogh *M*, as *H* rann *H/M*; 4 b taidhg *H* táidhg dá *M* thrá dha *H*; 5 c fíoroil *H/M* áirbhím *F* aráidhim *M*; 4 d ní áirbhím *H/M* Ríoghfuil Rúarcach *M*; 5 a Conchubharach *F* chonchúbhair *M*; 5 b a bhásan *H* abás san *M* as búantromlc *H* is trómolc *F/M*; 5 c ananchruth *H* anan chruth *F/M*, dúir *F/M*; 5 d sdfíorfhuil *F/H* sdfhíorfhuil *M* Mhancach *F* Manchach *H*; morchludh *F* 6 a Ro choir *F* Rochóir *H* Ró chóir *M* dhaibh *F/H* dháibh *M* aon bhráon *M*; 6 b fa *H* rath Thaidg *F* rath thadhg *H* ua *F/H* úa *M* Ródaighe *F* Rodaighe *H* Ródáighe *M*; 6 c roíghne *M*, sa snas *H*; 6 d fa oighre *F/H*, oidhre *M* ghearóid *H* Gearóid *M* Ghríobhdhos *F/M* ghriobhdhos *H*. (*ar bun lgh.* 298 *r.*) do lean. 7 a Do *F/H/M* lean *F/M* air *M*, choigeadh *F* choigíodh *H/M*; 7 b ta *H* atá *M*, fa *F/H* sa *H* rántromlc *H* rántrómolc *H*; 7 c samhuil *F* Táidhg *F/M* dimtheacht *F* Dimtheacht *H* eisde *F/M* eisdi *H*; 7 d calg *F/H* ccinntíocht *F* ccinníocht *H* cínteacht *M* tubaisde *F/M* tubaside *H*; 8 a Do thimchil *F/H* Do timchill *M*, túrbhaidh toir *M*; 8 b láithnigh *M* do *H/F/M* mhormhaidh *H* Múmnaigh *M*; oigfhear *F*, buaine *F* 8 d sgóigeadh *F* scoigíodh *H* sgáigadh curradh *M* craobhruadhe *F* craobhruidhe *H* Craobhrúaidhe *M*; 9 a Do fhearg *H* iul *F/M*; 9 b do leónadh *H* do leónnadh *M* lantorrtha *F* torrtha *M*; 9 c uairsi *H* uairso *M* sgach *H/M*, fa *F/H*; 9 d suaisle *F/M* súaisle *H*, bladh *F/H* bhlahd *M* da bhásan *H* bhás san *M*; 10 a or *H* ór *F/M* imghidh *F/H/M*, aithchin *F/H* aithgheim *M*; 10 b do chruachain *F/H* do Chrúachuinn *M*, choinmhaicnibh *M*; 10 c searc chlanna *F* searcchlanna *H* searcchlanna *M* sgach goil fa gle *F/H/M*; 10 d sa *H/M* eatorrtha *F/M* eatorra *H* uille *M*; 11 a Do thimchil *F/H* Do timchill *M* trom eag *F/M* troimég *H*, óigh *M*; 11 b lan *H* durbhaidh *F/H* dúirbhaidh *M*, durchóid *H* dúirchóid *M*; 11 c Chorcaigh *F* Chorca mhoir *H*; 11 d róimh *H/M* foirtail (.i.laidir os cionn na líne) *H* ealadhna *F* éaladhna *M*; 12 a Is an *F/H/M* mbearladh *F/M* mBérla *H* téibídhe *M*; 12 b badh *F/H* cúrsóir *F/M* cursóir *H*, íarghna *H* iargná *M*; 12 c i *F* Laitinn *M* sa mbearladh *F* mBerla *H* bearladh *M*; 12 d caidriomh *H* coidriomh *M* attéarmo *F* attéarma *H*

attearmodh *M* thuirmidh *H* thúirmidh *M*; 13 a Fúair *M* inntleacht árdghlan *F/H* árdghlan *M*; 13 b na chorp *H* na corp *M* thrá *H*, tiomhargadh *F* thiomargad *H* tíomarccaidh *M*; gleire *F* 13 c don aithis gan olc *M*; 13 d sféile *F/H* is féile *M*, is daonnacht *F* is d'aonnacht *M*; 14 b [] mhor chloinn *F* mhór chláinn *M* réigh *F* réigh Réigh *M* Rodaíge *F* Ródaíge *M*; 14 c tri buadha (*scriosta* : sa mbuadha) *H* búadha *M* dfaghbhail *H* dfhágbhil *M* orra *F/H* órra *M*; 14 d cuanna *F/H/M* ognár *F* ógnár anrata (*os a cionn* .i. roneartmhar) *H* o onnar *M* anrata *F/M*; 15 a Buadh *F* Búadh *M*, eag *F/M* gaisge *F* gaisgeadh grínn *M*; 15 b buadh *F* foghluma *F* fogluma *H* fóghlumtha *M*; 15 c fían *F* fian *H* fiad *M* fódghraidh *F* fhód ghráidh *M*, is brigh *F* seadh (*os a cionn* .i. mbrígh) *H* ag brígh *M*; 15 d dfágbhail *F* dfágbháil *H* dghágbáil *M* acca *H* aco *M* da *H/M* éision *H* eision *M*; 16 a buada *M*, mbúadha *M*; 16 b bhadar *F/H* bhádar *M* air *F/M*, Thaidg *F* Tadhg *H* thréanchruachna *F* thrénchrúachna *H* tháidhg tréanchsúana *M*; 16 c sa *H/M* lón *F* diolbhuaidhaibh *F/H* d'bhuaidhaibh solle *M*; 16 d lamh fhionfhuaraidh *H*, fuair laoch *F/M* do *F*, phréimh *F/M* Rúghraidhe *F* Rúghríge *M*; 17 a Do choiséonadh; 17 b Caillaín; (*ar bun lgh.* 298 v. :) mar; 17 c bhais da; 18 a Cosmhail *F/H* Cosmhuil *M* bhós *F* bhos *H/M* oille *M*; 18 b fúair *H* fionnfhuaradh *F* fionnfhuarad *M* ántoile *F* anntoile *M*, Rudhráighe *H*; 18 c an gach *F/H/M*, gidh *F/M* giodh *H*, calg *F/M* breisi *H*; 18 d lé *M*, Taidg *F* táidhg *M*, Thruaighese *F* thruaighsi *H* trúaighéire *M*; 19 a macaobh grínn *M*; 19 b maigh *F* máigh Múmhan *M*, madh *H*, dáiridhe *F* dairidhe *H* dáirridhe *M*; 19 c roíghin air *M*, trenaibh *H* badh *F/M* teánn *M*; 19 d déaghaín *F* dféghain *H* déagáin *M*, héireann *F* heirionn *H* héirionn *M*; 20 a bhear *F* úaim *H* diuílfhios *F* diuílfhios *H/M* sgoile *F/M*; 20 b ainim *F/M* dáiridhe *F/H* dáirridhe *M*; 20 c flaithe *M* fhíorfhial *F* fhiorusal Chrobhaing *M*; 20 d Íriall *H* Iriail *M*, Chonnill *M* Cearnaig *F* cheárnaigh *H* cheárnaig *M*; 21 a eis *F* cúarta *H* chúarta *M*, chor *F/M* do *F* dhó *H*; 21 b Íriall *H* Iariail *M*, líomtha *F* liomhtha *H* líomhtha *M*, laochsa *H* laochídh *M*; 21 c dé na *F/H/M*; 21 d beacht Ruire *M* nar *F* chle *H* clé *M*, ccomhdháil *F* ccómhdháil *H* a ccómhdháil *M*;

(*As ls. H amháin feasta* :) 22 a teachtairisi, gá ttám ris (*faoin líne 2; de leataobh 2* ttám); 22 b na trén; 22 c gníomh, as, cursa; 22 d bhreith don tsaoghalsa; 23 a fíal; 23 b táirsidh; 23 c neach dég; 23 d béd, bronntoir; 24 a deis; 24 b i cceas; 24 c gur bhí, aoín; 24 d suil re; 25 a ÍR; 25 b Írial; 25 c cuis, síth; 25 d chríoch; 26 a tré, Írial; 26 b rothuirghliaidh; 26 c Tolg Déirinn; 26 d fa, iúlmhall; 27 a As, sgéal sgaithfhios Eirionn; 27 b do, moirleighionn; 27 c or faón; 27 d na, ccaomh da ccuradhaibh; 28 a craidhíodh Connachtaicc; 28 b déag; 28 c sa curaidh, meánma; 28 d gheineamhna; (*bun lgh.* 299 r :) iúl; 29 a Iul na heirionn dimthigh lais, 29 b suaithionta; 29 c daon; 29 d glanmhacha; 30 a laidin; 30 b gaoidhealg, fa dibhfheirg; 30 c teamhra; 30 d stréda i ccailg; 31 a hinirt de; 31 b ata, innte; 31 c

sgrios, taos; 31 d áos na annalach; 32 a As baintreabhthach; 32 b dha éision, Ealadha; 32 c da lot; 32 d corp thrá; 33 a Da mad, dé; 33 b ba cora, thearnudh (*gluais os a cionn* : .i. *teacht as*); 33 d cle an, tabhocht; 34 a chéud. deich, sa háon; 34 b cheithre fithchid fíorcháomh; 34 c dé, calg; 34 d chaomhthadh; 35 a Ar, ris rad, cceil; 35 b Rudhraidhíoch rathmhar; 35 c sgach; 35 d do eirinn, as fíorchradh. Fíorchradh Deirinn. *et cetera*.

36 a Inghion, ghloir; 36 b *sisi*, turbhaidh (*gluais os a cionn* : .i. *tubaisde*); 36 c tre; 36 d cailg ás, fa Eirinn; 37 a aithchin (*gluais os a cionn* : .i. *a shamhail*); 37 b dfaghail; 37 d ÍR, nó Eiriomhóin. Inghion ET *cetera*.

Nótaí

1. grísnimh : grís, compds. grísnim glowing virulence : íslig grísnim anfuird th'intinne. *DIL* Is é Tadhg neartnimh gach freagra; is é Tadhg a fhreagróidh gach ceist.

2. Is ait nach í an fhoirm threise 'doichte' atá againn anseo, ach d'fhonn comhardaidh le 'thocht' ar 3c a fágadh le 'docht' sinn.

3. rath-Tadhg : Ní gann eiseamláirí an chineáil chumaisc seo. Mar '... caomh-Thadhg' atá sé ar líne 34 d an duain seo féin.

Tuiseal ginide : ... laoch-Thaidhg (IX 13b); agus tuiseal gairme : a thréan-Thaidhg X 2b; as an dá dhuan 'Lúireach Chríost fá chosaibh Thaidhg', uimhir IX an tráchtais seo, agus 'A mhic Gearóid an ghlóir glain' uimhir X an tráchtais (TCD H. 6. 15., 297 r. agus lch. 297 v. faoi seach).

4. sa snas : snas B, snas nó sal an pheacaidh *DIL*;

snas³ slime, mould, scum, stain. *Ó Dónaill*

5. Ghearóid ghríobhdhos : gríobh + dos. 2 dos : poet of the third year or fifth grade. ..insce duis denam lánchor láide, ceathrur do dus. *DIL* Is cosúil go raibh meas ar athair Thaidhg mar fhile.

6. rántromlc : rán, aidiacht o/á-tamhan (< ro-án) very noble, pre-eminent, srl. Compds. ránfher, ránglé, rántor. *ibid*.

7. turbhaidh : turbaid 1, (b), ainmbhriathar disaster, srl. *DIL*

8. mórmhaidh : (?) maidhm 2, an briathar, var. maidh, maigh. *Ó Dónaill* Is ionann 'maígh', i gcás gáire, agus 'leathnaigh', leathnú gáire ar éadan duine. Is féidir gurb ainm briathra a chiallóidh 'mórmhaidhm' atá anseo.

9. óigfhear : Comharthaíonn 'cóigeadh' ar líne d nach 'ógh-' atá anseo. óg (f) common in compds ... in sense entire, complete. *DIL*

10. Do shearg : Do fhearg atá i lámhscríbhinn H. Is dócha gur léadh 'f' in áit 's.' 'Do shearg' atá ag F/M.

11. róimh : róm (< Róm) ag tagairt sa chás seo do Thadhg Ó Rodaighe féin atá an 'róimh.' *DIL*

12. fhoirtíl : B'fhearr 'fhorttail' mar chéile comhardaidh le 'Chorcaigh'. Is é H an léamh is gaire dó: foirtail.

13. Sa mBéarla Theibidhe : Béirae io-tamhan, n. also bérla (note -rl- in Wb. ex. cited below, 1 (a) Speech, language ... 2 In various technical phrases of special forms of language. Of the five divisions of Gaelic ... *DIL*

14. thuirmidh : ? tuirmech, aidiacht o/a-tamhan, numerous. *DIL* Sin an chiall is soiléire mar aidiacht. '-dh' is ea an consan deiridh, áfach.

tuireamh, tuireadh & tuirmhim ag an Duinníneach agus ciallanna 'enumerate', 'reckon', 'celebrate' agus 'lament' leo (Dinneen, P., 1927). Séimhiú ar an 'm' atá i samplaí an Duinnínigh, ach 'm' lom atá ar an lámhscríbhinn. An féidir gur foirm éigin den mhír bhriathair 'tarmi-' é, móide foirceann eile? 'derives', 'across', ba chiall dó i gcás mar sin? *DIL*

tuirmech o/a-tamhan (tuirem) numerous, prolific (?) famous (?) ... See tairbech. Tairbech See tairpthech. tairp(th)ech o/a-tamhan ... Strong, violent, vigorous, impetuous. ... ? Cf. tegait go tric tairptennta 'haughtily (?)' *DIL*

Bhí ainmfhocal ann a raibh 'd' ina deireadh: tormaid (toirm) a-tamhan resounds, makes a loud noise *tourmaid* [fogur in gotha] *ibid.*

B'fhéidir gurbh fhearr an chiall sin a léamh leis anseo.

15. trí buadha : Áirítear iad sa chéad rann eile. Bua na féile, bua na gaiscíochta agus bua na foghlama.

Scríobhadh 'sa mbuadha' ar an líne seo freisin, ach cealaíodh le poncanna arís é. Ní foláir gur tharla iomrall súile - homoteleton - ó líne 16a.

16. ógnáir anradha : Scríobhadh 'eadhon roneartmhar' os cionn na líne.

17. fhionnfhuaraidh : ind(fh)uaradh u-tamhan later o, ... (a) act of cooling, refreshing; coolness.. *DIL*

18. bheith : 'bheith' atá sa lámhscríbhinn. Is ionann 'do bheith' agus 'do bheadh' (Bergin, O., 1931, xx).

19. Cosúil fós le bás .. (18a) ... le bás Taidhg, ... 18d. Tá comhréir na habairte as alt anseo. Ní gá athbhuille an réamhfhocail.

20. Níl ach sé shiolla ar an líne seo.

21. ceas cumhadh : Imirt ar 'ces nóiden' na n-Uladh.

22. ró+thuir+ghliaidh < gleo (c) o, m. gs. gliaidh, ... *A fight, a combat. DIL*

23. glanmhaca : Tá an 'c' séimhithe sa lámhscríbhinn. 'glanmhada' atá ag Ó Raghallaigh (1938, 377) sa leagan foilsithe. 'C' lom atá mar chéile comhardaidh sa rinn roimhe, 'aca.' *DIL* maccu (moccu), nó foirm áinsígh iolra an ainmfhocail 'mac' 1 (b) mar ginideach iolra?

24. Gluais os cionn na líne : *eadhon* a shamhail.

Béarla ar

'Fíorchrádh d'Éirinn turas Taidhg'

1

Tadhg's journey is a great torment to Ireland,
to the territory of Munster, it is a great anguish,
this matter has depressed morale;
a burning venom to every question (was) this man.

2

Nobility weakened every time,
the joy of the noble families lessened;
of a trip, it is an eternal degradation,
the misery of the literary caste affirms this.

3

Pitious the news that broke here,
from generous Tadhg whose friendship was perfect;
that his death has come in Munster,
is a loss more severe than all punishment.

4

To the progeny of Róch, a matter of sadness
is the death of Tadhg, which moreover, changes them,
a true upset, say I, lamely,
not to mention the royal sept of Ó Ruairc.

5

To the Ó Conchobhair family of Connachta,
his death is a heavy lasting blow,
{wretched are they by the evil punishment,}
and to the true-blood of Fir Manach it is not good news.

6

Too meet is it for them all, the choicest of all old homesteads and
their best, to be in complete sadness
about the successful Tadhg Ó Rodaighe,
because of the heir of the warrior-poet Gearóid.

7

It lead on to the province of Connachta
like it has heretofore been, it was an eminently heavy blow,
that the likes of Tadhg should leave it
is a loss with certainty of disaster.

8

The disaster rounded to the east
(on) the Laighin, (on) the Muimhnigh of a great burst (?),
(a young humble man who was most constant)
and (on) the champions' province of the Craobh Ruadh.

9

Knowledge and recognition withered,
the full fruits were damaged
on this occasion and every time, defiled,
and nobility without esteem because of his death.

10

Woe from whom his like has gone
to Cruachain, to the Conmhaicne
lovable peoples in every finest valour
and (to) all those who live among them.

11

The serious loss of the youth went around
(full of harm and malice)
from great Corca (Caisil) to (Eamhain) Macha,
strong principle seat of all learning.

12

In the Abstractive Dialect indeed,
he was a neat leader without distress,
at Latin and in sweet English,
dealing with their resounding turn of expression. (?)

13

He received from God a clean noble intellect,
in his being, moreover, was brought together
faultless and stainless distinction
and an admiration of goodness in abundance.

14

Saint Caillín promised on another occasion
to the great people of placid Rodaighe,
to bestow on them three gifts,
the modest young valiant families.

15

The gift of generosity and keenness of arms,
the gift of great learning,
(he) would leave to them in his wake,
a band who love the land, vigorous youths,

16

The three gifts and their accomplishment
strong Tadhg of Cruachain possessed
and many other innumerable gifts,
a hand to cool evil inclination.

17

Tadhg would defend for the country,
the true saint Caillín's gifts
were it not for the strength of death taking him;
Passion is the entitlement of every fine chief.

18

Like another death still
which took a hero of the race of Rudhraighe,
in every way, although of greater pain,
is the death of Tadhg, alas.

19

A youth of keen valour went
to the plain of Munster, certainly,
(the choicest of the stout heroes)
to see the territory of Éire.

20

I will relate scholastic knowledge,
the name of the noble precisely,
a youth of generosity, a faultless family,
Irial, the son of Conall Cearnach.

21

After his paying a visit,
Irial, a warrior proper was this hero,
a real lord who was never wrong in conference.
a messenger from God came to him,

22

This messenger, in short,
does not pass by the wretch or the powerful
(this is an undisguisable and fretful matter)
that he doesn't remove, indeed, from this life.

23

Death which wastes away all the warm-hearted,
called the venerable Irial
so that he died in vast Munster,
a champion without bad tidings who was a bestower.

24

After the youth died Ulster fell
into a sadness-sickness from the injury,
so that everyone of them felt that
no valiant champion was to be expected.

25

As the esteem of the youths of Ír fell
after Irial the leader of the tribe,
something which spoiled peace and success of pleasure,
the territory of the Connachta fell (also).

26

As the Clanna Rudhraighe of great combat
was upset by the death of Irial,
Éire was overcome by an onset
about the placid-keen Tadhg of the lingering knowledge.

27

This is a tremendous story which will wear down Éire
by means of the quenching of higher learning,
a matter from which the successful people are weak,
their champions are a retiring group.

28

The people of Connachta are exhausted here,
as a result of the passing of the noble, without flaw,
and his battered champion is dispirited,
advantageous is his consanguinity of birth.

29

The knowledge of Éire has passed with him
from the well known group of historians,
so that none of them know
how the genealogy of the pure families will be.

30

Latin has become rusted
good Gaeilge is being plundered
since Tadhg of Teamhair has died
and droves [are] in a treacherous destiny.

31

(All of) the nobility is enfeebled as a result of it,
is weakened by it,
a matter which has ruined the warrior class,
without knowledge of generations nor chronicle.

32

A poor dour widow is
every art in his wake,
each day, being injured like every blind person,
bodiless, indeed, and without a soul.

33

Were it the will of the God of nature,
Tadhg should more properly recover
than have clay put on his corpse,
a warrior who was not wanting in all importance.

34

One thousand six hundred, ten and one
and four score truly fine
from Gods birth faultlessly, without deception,
until the clay was put on fine Tadhg.

35

Our blessing - it is a profound word -
a successful placid-in-purpose man of the Clann Rudhraighre,
a mild discerning warrior who was admirable in every way,
to Éire it is still a real torment.

A great torment to Éire. et cetera.

36

The daughter of Donnchadh of the mellifluous voice,
she truly suffered a tragedy
through the death of Tadhg of the tender presentation,
the most illustrious loss in Éirinn.

37

I challenge her to obtain his likes again
for the pleasant family,
the means of protection for the virtuous tribe,
Éimhir, Ír and Eiriomhóin.

Daughter et *cetera*.

(xii)

Cá dream is fearr ná sliocht Ír?

TCD H. 6. 15., 299 v.

Níc Philibín, Mairgréad, 1938, 111-113.

Éamonn Ó Caiside, mac Néill Ruaidh *cecinit*

I dtaca leis an bhfilíocht agus muintir Chaiside de i gcoitinne, tá a fhios againn gur le gnóthaí leighis a tháinig siad i dtír leis na cianta, ach go ndeachaigh fear sé nó seachrán díobh ag saothrú fonn na filíochta ó am go céile. Shíothlaigh Gilla Mochuda Mór Ó Caiside sa bhliain 1143 A.D. agus cáil na filíochta air. Tháinig blaiseadh de shaothar Thomáis Uí Chaiside, nó An Caisideach Bán mar is fearr aithne air, anuas chugainn le béalaithe chomh maith leis an bpeann (Níc Philibín, M., 1938, 15). Ceathrú tosaigh an naoú haois déag, is é is dóichí, scríobh an tAthair Ambrose Cassidy an dán ‘Ó d’imthigh Mac an Amha, úrsgoth na cléire’ (RIA 1287). Bhásaigh an tAthair Ambrose in aois 69 bl. sa bhliain 1824 A.D. agus tá sé curtha i reilig na Corradh, Co. Liatroma. Tharla gur i gcomharbacht ar an Athair James Forde, Inis Mhic Craith, Co. Liatroma, a tháinig an tAthair Ambrós sa bhliain 1801 A.D. (Mc Kiernan, F. J., 1972, 370). B’fhéidir gurbh é an tAth. James Forde an ‘Mac an Amha’ seo, recte Mac Con Shnáma, gurbh ‘úrscoth na cléire’ é.

Níorbh é ‘Cá dream is fearr ná Sliocht Ír’ an t-aon dán a cheap Éamonn Ó Caiside do mhuintir Rodaighe. Chum sé duan deibhí 27 rann atá cúpla leathanach eile amach sa lámhscríbhinn seo, ‘Cinnim comhairle le Dia’ (TCD H. 6. 15., 301 v.). Cheap sé leis, trí rann agus amhrán do dheirfiúr Thaidhg Uí Rodaighe, Eilís. ‘Slán fá éirghe Eilíse’ is ainm dó agus is deas an sampla casbhairdne é (ibid., 307 v.). Scríobh Éamonn duan eile ag mórath Thaidhg Uí Rodaighe é féin. Is é sin, ‘Mó ná mionca triall go Tadhg.’ Scór go leith rann ar an rannaíocht mhór atá ann agus arís, is snasta an iarracht í (ibid., 308 r.).

Glactar leis gur bhain sinsear Éamonn Uí Chaiside le Fir Manach (Níc Philibín, M., 1938, 99). Ba sheanbhunadh tábhachtach iad a áiríodh i measc ‘da comarba decc M’Aodhócc’ a fheiseadh Rí na Breifne :

Is amlaidh so riogthar ri Breifne .i. da comarba decc M’Aodhócc do techt ’na thimcell, & prosesium do denam doibh .i. O Fairceallaigh & O Fergusa O Sealbaigh & O Connachtaigh & Magechrain Ó Dubhtaigh & O Duibhgennain & **O Caiside**; comarba Caillin, & comarba Cruimtir Fraoch, & comharba espucc Fionn con. Ocus íad-sein ina thimcell... (*CELT*).

Chum Éamonn dhá dhán mholta d'fhear de Shíol gColla, Brian Mag Uidhir. 'Faoilidh Teamhair, Teafa is Fiadh-mhaigh caoimh' agus 'Faoilidh Fir Manach anocht'. Tá sé rann déag sa chéad cheann acu agus scór go leith rann sa dara ceann. Táid in eagar ag Mairghréd Níc Philibín sa leabhar *Na Caisidigh agus a gCuid Filidheachta* (120 - 130). Tá an dán seo thíos, 'Cá dream is fearr ná sliocht Ír' in eagar aici ann freisin chomh maith le dánta eile dá chuid (ibid., 111 - 113).

Tharla 'conspóid' mar a tugadh air, idir beirt, 'Gearit O Cuilean a fryer' agus 'Émond mhac Néill Ruaidh' áirithe. Mheas Robin Flower go mb'fhéidir gur Raghallach é an tÉamonn sin, ach shíl Cuthbert Mhág Craith 'nár leor sin leis an scéal a chur ó amhras.' (Mhág Craith, C., 1980, 265). Tháinig Standish Ó Grady níos gaire do láthair sa *Catalogue of Irish Manuscripts in the British Museum* nuair a shamhlaigh sé fear thaobh eile na conspóide le Fir Manach seachas an Cabhán, ar an mbun gur Raghallach fear acu (O' Grady, S., 1926, 605 - 606). Is é is dóichí gur i ngeall ar an líne (4a) : 'Ata an da bhreifne aig eagcaoin 's gan bó aca,' a shíl O Grady gur **Chú** Chonnacht Mag Uidhir a bhí i gceist leis an tagairt (4b) 'na caol**choin** on Éirne ata beo bradach.' (Mhág Craith, C., 1980, 265). Is léir gurbh as Fir Manach agus an Bhréifne an bheirt fhile a cheap an chonspóid bheag seo. Ó thaobh na Bréifne de, tá muintir Cullen neadaithe in iarthar an cheantair agus bhí muintir 'Collian' áirithe le fáil i gContae Liatroma le fada an lá. Tugadh maithiúnas do 'Une O Collian of Droymororie, Tirlaugh O Colliaghe agus Ferrall O Collian of same' (= Drummury, Cill Fhearga, an lae inniu?) in aonáireamh le Ruarcaigh, Clann Tiarnáin agus eile de réir Fiant Eilíse na bliana 1590 (15th Rept. *P.R.I.*, 1883, 125). Is cosúil, measaim, gur le fear den mhuintir Collian sin, a bhí an chonspóid agus cé déarfadh nárbh é Éamonn Ó Caiside an 'Éamonn mac Néill Ruaidh' a bhí ag dul i dtreis focal leis? Ba é sin ainm a athar mar a tugadh é os cionn an duain mholta seo thíos do Thadhg Ó Rodaighe, 'Cá dream is fearr ná Sliocht Ír' (TCD H. 6. 15., 299v.).

An duan atá idir lámha againn anois, 'Cá dream is fearr ná Sliocht Ír,' d'ainneoin easpa uama na chéad líne agus d'ainneoin an cuibheas inmheánach a bheith lag, is deas an dán deibhí é, i ngeall ar an oiread tagairtí atá ag Éamonn do phearsana na litríochta.

Is léir ar ainm an dáin 'Cá dream is fearr ná Sliocht Ír' gur á cheistiú féin roimh ré a shaoil filíochta atá sé. Is intuigthe as ainm an dáin eile 'Mó ná mionca triall go Tadhg' go raibh Éamonn ag taithiú 'brugh' Thaidhg ar bhonn seasta agus gur mór an buntáiste aige Tadhg agus an scoil dá chuid. D'fhéadfaí a shamhlú mar sin go bhfuil saothar Éamoinn mar atá sé sa lámscríbhinn seo, TCD H. 6. 15., leagtha amach in ord ceart am a cheaptha.

Éamann Ó Caiside, *mac Néill Ruaidh cecinit.*

1

Cá dream is fhearr ná Sliocht Ír,¹
drong dá *nach* déanta dimbrígh,
curaidh chródhghlan Cláir Logha,
móradh áigh, is eangnomha? 1000

gach
lch. 300 r.

2

Gach áit in Éirinn uile
ar chomhnaigh Clann Rudhraidhe,²
ba leosan buaidh *gach* báire,
leosan duain *gach* *deagh*-dháine.

3

Dream do chuir a gcíosa i bhfad, 1005
na triatha tháinic romhad,
a chrú[dh] fhírfheadhna Uladh,
a shúgh *féineamhna ar* bhfuarughadh.

4

Iomdha dream *ar* a sliocht soin
nach síltear le *gach seanchaidh* 1010
do shíol mínbheach *gach maighe*,³
díobh go díreach Rodaighe.

5

Tadhg Ó Rodaighe rún ban,
file fial, duine uasal,
fear dár dual *deargadh i dtreas*, 1015
cuan is cealgadh na n-éigeas.

6

Laoch *mar* Laoghaire Bhuaadhach,⁴
nó *mar* Fheargus⁵ fhearuallach,⁶
Scótus⁷ i Laidin dar linn,
mórtus aignidh is innill. 1020

7

Conghal Cláiringeach⁸ oile,
i gcath Mhuirne⁹ Molbhthuighe,
nó Ceat¹⁰ ag teach Dha Thó¹¹ thall,
go *teacht* don chródha Conall.¹²

8
Deagh-mhac Colmáin¹³ ag díol dámh,
mílídh maorga mar Mhongán,¹⁴
Fear Dia[dh]¹⁵ ag tachar i dtreas,
fial nach bhfaghtar a chóimeas. 1025

9
Athairne¹⁶ an Gaoidheal geal,
[N]éidhe,¹⁷ Fircheirt[ne],¹⁸ Fítheal,¹⁹
sultmhar a mheas i measc dámh,
fear curtha ceast mar Dhallán.²⁰ 1030

10
Tighearna Fiodhnach na bhfleadh,
Ó Rodaighe na ngormghreadh,
ciodh dian, is déanta d'oineach,
an fial féata foisdineach. 1035

11
An Coimdhe dhá chumhdach slán,
aonmhac Gearóid, grád[h] bandál,
bile go mbuaidh le filleadh,²¹
file nach uair aidhmbilleadh. 1040

12
'S a chaomhthach d'fhuil Éibhir Fhinn,²²
don tSíol Aodha dob' inghill,
bean gan bhraise nár chlaon meang,
bean is taise taobh 's timcheall.

Cá dream. et cetera.

lch. 300 v.

13
A ghaol na gcuradh nárbh urus ar táin do chlódh
an laoiChon Colainn ba chumusach lámh i ngleodh,
an Rígh Chonchobhair, is Conaill an Cearnach cóir,
is trí mhic Uisneach, do chomairce ar Mháire an Óigh. 1045

14
A Rí do chruthaigh an chruinne 's an Ádhamhfuil mhór,
A Íosa shuthain do fhulaing an Pháis dot' dheoin,
dár saoradh uile ar choirthibh (ciodh ádhbhal dóibh)
ar naomhthacht Mhuire goir chugad sinn lá an tionóil! 1050

Octobris 28octavo 1715. A ghaol.

.....

Foinse : TCD H. 6. 15., 299 v. - 300 v.

Teideal : Mar atá thuas.

An Mheadaracht

Deibhí an aiste, $7^x + 7^{x+1}$

Cuibheas Déanach : Comhardadh slán síos tríd.

Cuibheas Inmheánach : Comhardadh briste cuid mhaith : 1 c/d cróghlan / móradh; 4 c/d mínbheach / díreach; 6 c/d Scótus / mórtus & Laidin / aignidh; 7 c/d Ceat / teacht; 8 c/d tachar / bhfaghtar; 9 c/d mheas / fear; 10 c/d déanta / féata.

Uaim : Uamann dhá chonsan nó dhá ghuta ar gach líne seachas 10 b. Is locht é an droichead uama a tharlaíonn ar líne 10 d : an file féata foisdineach.

Meadar an amhráin, atá sna rainn 13 - 14.

Léamh na Lámhscríbhíne

Eamann Ó Caiside, *mhic Neill ruaidh cecinit* ;

1a no sliocht ÍR; 1b da; 1c chrodh ghlan cláir logha; 1d iseangnomha; 2a inÉirind; 2b chomhnaigh clann Rudhraídhe; 2c budh leosumh; 2d leosumh dúain, deaghdháine; 3a ccíos a fhfhad; 3b tríatha tháinuic; 3c a chrú; 3d ar fhfúarughadh; 4a Iomdha, slios; 4b saoilte; 4c do, muighe; 4d dhíobh, Roduíghe; 5b fíal; 5c dár dúal, i ttreas; 5d cealgad na néicceas; 6a laoghaire bhudhach; 6b no; 6d Mórtus; 7a cláiringeach; 7b a ccath; 7c no ceat, Dhátó; 8a Deaghmhac Colmáin, damh; 8b milidh maórrdha; 8c fear-día, attreas; 8d fhfaghtar achoímeas; 9a Gaoidhiol; 9b Meidhe firceirt, no fitheal; 9c amheas ameasg; 9d churtha ceasd; 10a fiodhnach na fhflead; 10b Ó Rodoighe; 10c dían, dénta doineach; 10d an fialfeata foisdioneach; 11a An coimdhe; 11b gearóid grád; 11d bhfúair aidhmhiollíodh; 12a Sa caomhtheach dfuil Eimhir fhinn; 12b tshiol Aedha; 12c braisi; 12d as taise, timcioll. 13a nár bhurus; 13b Chonccolainn budh cumusach, ingleódh; 13c Chonchobuir, conuill an cearnach; 13d thri, chumaire, Mhaire; 14a Arigh, san, mhór; 14b ádhbhal; 14c dheóin; 14d chugad, tinóil. octobris 28° 1715. A ghaol.

.....

Nótaí

1. Sliocht Ír : Ír mac Míleadh a adhlacadh ag Sceilg Mhichíl de réir Leabhar Gabhála. ‘An treas ainm deug ‘Irlanda’; agus measaim gurab é fáth fa dtugadh an t-ainm sin uirre, do bhrígh gurab é Ir mac Míleadh ceud duine do hadhnaiceadh fa úir Éireann do chlannaibh Míleadh, ..’ (Comyn, D., 1902, 102, 104). Tharraing Clann Mhic Raghnaill an t-ainm baiste ‘Ír’ chucu féin ag deireadh na meánaoise (Ó Corráin/Maguire, 1981, 117). cf. innéacs *Ann. Conn* agus ‘Ire’ i measc Clann Raghnaill sa ‘List of Grants made by James I in Leitrim (1621 - 2).’ (Mac an Ghallóglaigh, D., 1971, 252, 253).
2. Clann Rudhraidhe : ‘agus sliocht Rudhraidhe mic Sithrighe táinig ó Éibhear mac Ír mic Míleadh i nUlltaibh (Dinneen, P., 1908a, 98). Ba díobh Corca M’ruadh, Ciarraige agus Conmhaicne (ibid., 100).
3. ‘de shíol mínbheach gach maighe’ : Samhlaítear an bheach le saothar agus le modh diamhrach aimsiú na meala agus le seachadadh an eolais. Ní fheadar an raibh an file, Éamonn Ó Caiside, faoi thionchar duain Pheadair Uí Mhaoil Chonaire, ‘Lúireach Chríost fá chosaibh Thaidhg’ (TCD H. 6. 15., 296) mar a bhfuil an nath ‘beach an eolais’ :

14

Ós d’fhíorlorg an Ír fhortail

beach an eolais arrachtaigh,

4. Laoghaire Buadhach : laoch in Ultaibh (Dinneen, P., 1908a, 198). Séimhiú an tabharthaigh ar an aidiacht ‘Bhuadhach, i ndiaidh ‘mar’.
5. Feargus : Feargus mac Róich, laoch in Ultaibh a chuaigh le Connachtaibh. Ba shliocht leis ‘gach Conmhaicne da bhfuil i gConnachtaibh’ (ibid., 194).
Thagair Éamonn Ó Caiside dó arís ar líne dheiridh an duain ‘Mó ná mionca triall go Tadhg’ (TCD H. 6. 15., 308 r.) :

‘a ua Fearghuis nár mheabhraigh na claon-nósa’

6. fear + uallach? Aidiacht a roghnaíodh ar son comhardaidh, is cosúil agus a shéimhíodh, sa tuis. tabh. tar eis ‘mar’, ar son na comhuaime.

Níl aon trácht agam ar an ainm dílis ‘Fearuallach’, ná ‘Feruallach’ (Ó Corráin, D. & Maguire, F., 1981; O’Brien, M. A., 1976; *DIL*; *CELT*). Fearghus mac Róich a bheadh i gceist sa chomhtéacs seo, mar a bhfuil trácht ar Laoghaire Buadhach agus ar Chonghal Cláiringeach.

7. Scótus i Laidin : Eoin Duns Scotus, (c. 1265 A.D. - c. 1308 A.D.) scríobhaí fealsúnachta as Éirinn ar an Mór-Roinn, nó Joannes Scotus Érigena (c. 810 - c. 877)? Rinne Aodh Mac Aingil taighde ar leith agus scríobh tráchtas ar Eoin Duns Scotus (Ó Maonaigh, C., 1952, lch. viii).

8. Conghal Cláiringeach : Mac Rudhruighe, faoi nóta 3 thuas. ‘Do ghabh Conghal Cláiringeach mac Rudhruighe mic Sithrighe ... do shliocht Ír mic Míleadh ríoghacht Éireann cúig bliadhna déag; gur thuit lé Duach Dallta Deaghaidh.’ (Dinneen, P., 1908a, 180, 182).
9. cath Mhuirne Molbhtuighe : Ní fheicim aon trácht ar an ainm seo go fóill. Arbh é *Muirne*; ds.; *The Mearns in Scotl.?* (Hogan, E., 1910 /1993, 535).
10. Ceat : mac Mághach, ‘tréanfhear do Chonnachtaibh.’ (Dinneen, P., 1908a, 200, 202). Tháinig in iomarbhá le Conall Cearnach i *Scéla Mucce Meic Dathó* (Thurneysen, R., 1935, 15). D’fhoilsigh an tOllamh Bergin leagan Nua-Ghaeilge an scéil *Aided Conchobuir* mar ‘Bás Chonchubhair’ (Bergin, O., athchló 1981, 5).
11. teach Dhathó : Scéal an-eachtrúil de chuid na Rúraíochta is ea *Scéla Mucce Meic Dathó*. Ríomhann sé imreas na curadhmhíre dúinn mar a dteitgid laochra Uladh agus Chonnacht roscanna achasáin lena chéile. Is é cloigean a leathbhádóra, Anluain, a theiltgear i leith Ceit mhic Mhágach mar cheann cainte ag pointe amháin agus an ‘loim fola fora beolu’ leis. Meastar gur tuairim 800 I. C. a ceapadh an scéal sa riocht a dtáinig sé anuas chugainn (Williams/Ní Mhuiríosa, 1979, 4-5).
12. Conall : Conall Cearnach, laoch iomráiteach in Ultaibh. Chuaigh in achran na curadhmhíre le Cú Culainn agus le Laoghaire Buadhach. Ligeadh leis í ar nochtú inchinn Mheas Geaghra, ‘*eadhon*, tréinfhear calma do Laighnibh do mharbhadh leis féin i gcomhlann aoinfhir’ (Dinneen, P., 1908a, 198).
13. Dea-mhac Cholmáin : Guaire an Oinigh, Rí Aidhne, fear a raibh cáil na féile air (Dinneen, P., 1908b, 62, 64). Is iomaí scéal a luaitear Guaire. Guaire a bheith craite ag dámh filí is ábhar don scéal *Tromdámh Guaire* (Joynt, M., 1941). Luaitear é in iomrall sa scéal *Caithréim Cellaig* atá in eagar ag K. Mulchrone (1978) agus luaitear é arís in *Scéla Cano Meic Gartnáin*, téacs atá in eagar ag D. A. Binchy (1975). Chuir Éamonn Ó Caiside Tadhg Ó Rodaighe i gcomórtas le Guaire ina dhiaidh seo arís sa duan ‘Mó ná mionca triall go Tadhg’ :
- Nó mac Colmáin saoirfhear sáimh / ar chongbháil aoidheadh gach uair
(TCD H. 6. 15., 309 r., líne 21a).
14. Mongán : Tuairiscítear a bhás leis an mbliain 620(.7) A. D. *ARÉ* (CELT) agus 626 A. D. (Mac Airt, S., 1988, 86). Leagtar duan darb ainm ‘A Fhiachnae ná ráid in gae’ air (O Brien, M. A., 1976). Mongán mac Fiachnai, mac Rí Dhál nAraide, deirtear, ach is léir gur bhunábhar scéalta go leor an fear céanna (Ó hÓgáin, D., 1991, 301).
15. Fear Diadh : Fear Diadh mac Damhain, laoch iomráiteach de chuid scéal na Tána a thit le Cú Culainn (Dinneen, P., 1908a, 220).
16. Athairne : File in Ultaibh a d’éiligh leathshúil mar dhuais ar rí caoch (Williams/Ní Mhuiríosa, 1979, 26).
- Aithirne Amhnas, file ré na págántachta agus fear de phríomhúdair an tseanchais in Éirinn (Dinneen, P., 1908b, 32, 34).

17. Néidhe : Breitheamh anallód, Néde mac Adna. Príomhcharachtar ‘Immacallam in dá thuaradh,’ scéal a chuir W. Stokes in eagar sa *Revue Celtique xxvi*, Páras 1905. Tugann P. L. Henry cur síos ar an scéal san alt : Na Filí 1. Néde mac Adnai : Santú na Cumhachta (Henry, P. L., 1978, 49). Luaigh Seathrún Céitinn gurbh é Néidhe fear de chéad údair an tseanchais in Éirinn (Dinneen, P., 1908b, 34).

Ghlac Muintir Uí Mhaoil Chonaire an t-ainm baiste seo, Néidhe, chucu féin roinnt céadta bliain ó shin (Ó Corráin/Maguire, 1981, 144).

18. Fircheirtne : Is cosúil gurb é an t-ainm dílis Feircheirtne atá i gceist anseo. Ollamh le filíocht do Chú Roí mac Dáire ab ea Feircheirtne. Ferchertne File mac Oengusa Beldeirg (O’Brien, M. A., 1976, 18, 272).

19. Fítheal : Ardbhreitheamh Chormaic mhic Airt (Dinneen, P., 1908a, 338). Is é Fítheal a thug Senbhriathra nó Senráite Fíthail dúinn (Williams/Ní Mhuiríosa, 1979, 40). Tá leagan amháin den téacs seo smálaithe ag an aois ar leathanach cúil Leabhar Caillín, is é sin, Is. RIA 23 P 26 (Walsh, P., 1947, 71).

20. Dallán : Dallán Forgaill, ardollomh Éireann a mhair in am Cholm Cille agus a cheap Amhra Cholm Cille atá i gceist. Eochaidh Éigeas mac Oiliolla mic Eirc ab ainm eile dó (Dinneen, P., 1908b, 94). Féach *Gaelic Personal Names* (Ó Corráin/Maguire, 1981, 69).

Ní dócha gurb é Dallán mac Móire, ollamh le filíocht do Chearbhall, Rí Laighean, (Comyn, D., 1902, 80) ná ní móide gur Dallán mac Dubhthaigh atá i gceist (Dinneen, P., 1914, 250).

21. le fillleadh : Ní ‘silleadh’ atá ann faoi mar atá sa leabhar *Na Caisidigh agus a gcuid filidheachta* (M. Níc Philibín, 1938, 113). Is soiléir go leor an ls. seo agus tharla cúpla iomrall, ní mórán iad, i gcás leagan foilsithe an duain sa leabhar *Na Caisidigh agus a gcuid filidheachta*. Mar shampla, 9a ‘án’ sa bhreis; 11b, ‘sa’ recte ‘grád’ = grádh. ‘Filleadh’ is ea an focal anseo, ach an fillleadh Thaidhg as Co. an Chláir - circa 1692 A.D. - atá i gceist, ní fheadair mé? Luaitear an turas seo Thaidhg ar an gClár sna duanta ‘Fíorchrádh d’Éirinn turas Taidhg’ agus ‘In Ainm Chríost an ceangal so’, XI, XIII anseo.

23. fuil Éibhir Fhinn : Éibhear mac Míleadh. ‘Clann Mac Con Mara (Macnamara) sprung from.’ (Dinneen, P., 1914, 277).

Tá dhá ghlúin déag idir Fhionnghuala, bean Thaidhg Uí Rodaighe, agus Cú Mheadha Mór, ‘ceap shíol Aodha’ (TCD H. 6. 15., 311 r.).

.....

Béarla ar 'Cá dream is fearr ná sliocht Ír?

1

What group is better than the sept of Ír,
people who are not to be disparaged,
clean pedigree champions of the Plain of Lugh,
ennobling of valour and dexterity.

2

Every where in Éire entirely
where the offspring of Rudhraidhe has lived,
the victory of every contest has been theirs;
(every) stanza of every good poem has been theirs.

3

A people who put their rent afar (as presents)
were the princes who preceeded you,
o blood of the true band of Ulaidh,
o vintaged sap of the vine.

4

Many are the groups of their tribe
not accounted for by every historian
as being of the seed of fine bees of every plain,
of them exactly is (Ó) Rodaighe.

5

Tadhg Ó Rodaighe is the desire of women,
a generous poet, a gentleman,
a man whose nature is to strike in an engagement,
a haven and beguiler of the learned class.

6

A hero like Laoghaire Buadhach
or like proud, manly Feargus,
a Scotus in Latin is he I believe,
pride of mind and ability.

7

Another Conghal Cláiringeach
at the battle of Muirne Molbhtuighe,
or Ceat at the house of Dathó yonder
until the coming of the brave Conall.

8

The fine son of Colmán giving to the poets,
a majestic soldier like Mongán,
a Fear Diadh meeting in battle,
a generous one whose like is not to be found.

9

Athairne the bright Gael,
Néidhe, Fircheirtne, Fitheal,
it is pleasant to equate him with the literary caste,
an enquiring man like Dallán (Forgaill).

10

The lord of Fiodhnach of the feasts,
Ó Rodaighe of the dark grey steeds,
although swift, made of honour is he,
the handsome calm generous one.

11

May the Lord keep him safely,
the only son of Gearóid, the love of women-folk,
the returning triumphant man of distinction,
a poet who never was ruined,

12

and his companion of the blood of Eibhear Fionn,
of the seed of Aodh who was trustworthy,
a woman without flippancy who refrained from deceit,
a woman of most gentle flank and form.

What group, etc.

13

O relative of the champions who were not easily tamed on a hosting,
of the warrior Cú Culainn who was powerful at arms in battle,
of King Conchobhar, and of Conall the justly Victorious,
and of the three sons of Uisne, may the Virgin Mary protect you.

14

O Lord who created the world and the great race of Adam,
O everlasting Jesus who suffered the passion of your own free will,
releasing us all from sins (though great they are),
through the saintliness of Mary call us to you on the day of judgement.

October 28, 1715. O relative.

(xiii)

In ainm Chríost an ceangal so.

TCD H. 6. 15., 300 v.

Ó Raghallaigh, Tomás, 1938, 378-381.

McAduo, H. R., 1939, 164-166

Peadar Ó Maoil Chonaire,

mhic Fhir Fheasa, mhic Lochlainn, cecinit

Cheap Peadar Ó Maoil Chonaire an duan seo do Mháire Nic Con Mara sa bhliain 1701 AD. de réir na gluaise a ghabhann lena thús. Iníon chleamhnaí Thaidhg Uí Rodaighe ba í an Mháire sin. Chum an file céanna seo an duan molta is mó dár cumadh riamh do Thaidhg Ó Rodaighe, ‘Niamhadh na huaisle an eagna’ (TCD H. 6. 15., 273). Breis is 52 rann atá ann. Scríobh sé duan molta eile fós do Thaidhg, ‘Lúireach Chríost fá chosaibh Thaidhg,’ duan a bhfuil 15 rann deibhí agus dhá rann amhráin ann (ibid. 296).

Is cosúil gur tráth a bpósta ag Máire Nic Con Mara agus an Calbhach Ó Maoil Sheachlainn is ea a cumadh ‘In ainm Chríost an ceangal so’ :

In ainm Chríost an ceangal so

do rónadh **insan uairse** (ibid. 300 v., 1b).

Tharraing an file, Peadar, riail an ae fhreislí chuige féin leis an ócáid mhór a chomóradh. Deibhí, áfach, ba ea an dá dhuan eile thuasluaite a dhírigh a n-aird ar Thaidhg Ó Rodaighe is ar a bhean, Fionnghuala. Ní raibh Máire ach 17 mbliana d’aois am a pósta. Más ea, tá ábhar an dáin seo uailmhianach go leor ós rud é go n-áirítear seansleachta Gael agus sean-Ghall lár na hÉireann a bheith ‘thimpeall Chalbhaigh.’ (5d). Ní áireamh iomlán é dar le Peadar - ‘s mórán eile nach áirbhim’ a deir sé (6a) - ach aithnímid cuid éigin de shlua *Topographical Poems* le Seán Mór Ó Dubhagáin agus Ó hUidhrín : Ó Fearghail, Ó Flannagáin, Síol gCeallaigh agus roinnt eile nach iad (Carney, J., 1943). Luaitear Muimhneigh, Síol gCárthaigh, Ó Cinnéide, Ó Briain, is Ó Cearbhaill Ó bhFailí a bheith ‘fá Mháire,’ (rann 9) agus deir an file go raibh Búrcaigh (Chaisleán Ó gConaing Thuamhan, nó Clainne Riocaird?) ‘timpeall na deise’ acu (10b). Áiríonn an file dhá shliocht rompu sin go léir agus in aon rann lena chéile :

5

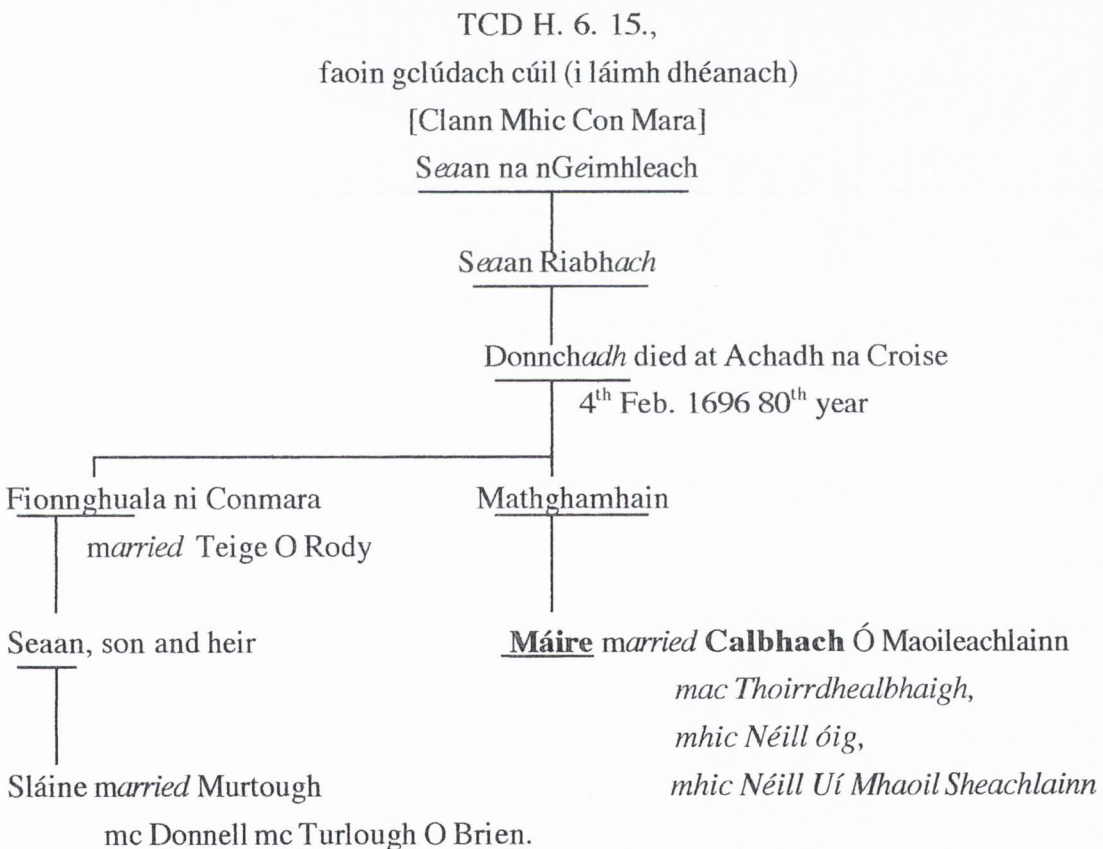
Airdshliocht cróga Chonchobhair,

is crú Mhaoil Sheachloinn mheannnaigh,

TCD H. 6. 15., 301 r.).

Is ionann seo is a rá go bhfuil tábhacht idirchúige ag baint leis an scéal agus go bhfuil beannacht an dá chúige, Connachta agus an Mhí, faoi Shíol gConchobhair agus faoi Chlann gColmáin, ar an gceangal pósta seo.

Breacadh craobh ghinealaigh i mBéarla i ndeireadh na lámscríbhinne seo TCD H. 6. 15. agus an lánúin seo Máire Nic Con Mara lena fear céile, an Calbhach Ó Maoil Sheachlainn, ar an gcraobh sin chomh maith le Tadhg Ó Rodaighe agus Fionnghuala Nic Con Mara, a bhean. Measaim gur i bhfad i ndiaidh am scríofa na lámhscríbhinne féin a cuireadh an ginealach seo léi, laistigh den chlúdach cúil. D’fhoilsigh Tomás Ó Raghallaigh an ginealach céanna, ach ní fhéadfaí adhmaid ceart a bhaint as ar aon bhealach an chaoi a bhfuil sé curtha i gcló (Ó Raghallaigh, T., 1938, 412). Tugaim le seo é mar is fearr a réiteoidh sí leis an lámhscríbhinn féin dar liom, agus d’fhonn na críochnúlachta, rianfaidh mé líne an Chalbhaigh freisin, fear céile Mháire, sa chló Iodáileach ar dheis. (Tá an chraobh bun os cionn ar chlúdach na lámhscríbhinne féin.)

Caithfidh sé gur bhraith Peadar Ó Maoil Chonaire dualgas an fhile air féin do Thadhg Ó Rodaighe sách mór is a rá gur chum sé dán bainise do ghirseach 17 mbliana d’aois, cleamhnaí óg Thaidhg. Míníonn aguisín próis a cuireadh le deireadh an duain baint na brídí le Tadhg. Bhí sí tigh Thaidhg Uí Rodaighe ón am a raibh sí ocht mbliana d’aois (TCD H. 6. 15., 301 v.).

B'fhéidir gur duan oifigiúil é seo níos mó ná bronntanas saor in aisce agus is féidir gurb é Tadhg fear a cheannaithe. Cuimhnímis brí údair na gluaise a ghabh le duan eile trí dhuilleog roimhe seo ar an lámhscríbhinn i dtaca le h'Ollamhnacht, *eadhon spré nuachair*' (TCD H. 6. 15., 297 v.). Más ea go mbaineann an dá dhuán seo, "A mhic Gearóid an ghlóir ghloin' agus 'In ainm Chríost an ceangal so', lena chéile, is é is dócha gurbh é an duan seo idir lámha anois an chéad cheann den phéire acu a cumadh.

.....

'In ainm Chríost an ceangal so',
 móide a réamhrá :
 TCD H. 6. 15., 300 v.

Peadar Ó Maoil Chonaire, *mac Fhir Fheasa, mhic Lochlainn, cecinit* don Chalbhadh Ó Maoil Sheachlainn, *mac Thoirdhealbhaigh, mhic Néill Óig, mhic Néill*, et do Mháire Nic Con Mara, iníon Mhathúna, *mhic Dhonnchaidh, mhic Sheáin Riabhaigh, mhic Sheáin na nGeimhleach. et cetera. July 7 1701.*

1

In ainm Chríost an ceangalso
 do rónadh insan uairse
 de thaobh chlúidh¹ is cheannasa, 1055
 de réir oirbhirt is uaisle.

2

Úrmhac teastach Thoirdhealbhaigh,
 is Máire Nic Con Mara,
 dias dár dhual gan oirbhearaidh,
 eineach is féile d'fhaire.² 1060

3

Beid de réir a ndúchasa,
 ag coimhhead clúidh gan fhuaradh,

an
lch. 301 r.

an Calbhach go húrmholta,
 is Máire dár cheart buanbhladh.

4

Gach athair ó dtángadar, 1065
 an cúpla measta maordha,
 dearbh gur chóir don ghlanmhogal,
 eineach is clú do chaomhna.

5
Airdshliocht cróga *Chonchobhair*,³
is crú Mhaoil Sheachloinn mheanmnaigh,
(foireann ba mhaith tromchobhair),
ar dteacht timpeall an Chalbhaigh. 1070

6
Ó Fearghail⁴ an fíreinigh,
is Ó Flannagáin⁵ fáidhghrinn,
ar dteacht, thrá, fán tsaoirgheinse,
's mórán eile nach n-áirmhim. 1075

7
Ó Birn⁶ an chraobh bhuanmholta,
is Mag Oisdealbhaigh⁷ d'fhuathaigh
olc *gach* am an cruadhchursa⁸
's *gach* taobh timpeall an uasail. 1080

8
Síol gCeallaigh,⁹ na coinghleacaigh
fán dá chraoibhse d'fhuil Mhílidh
's Clann tSiúrtáin¹⁰ na toirbheartaigh
do char an fhéile fhíre.

9
Síol gCárthaigh 's Ó Cinnéidigh 1085
is Ó Briain searc *gach* dáimhe
's Ó Cearbhaill i dtinnéigin,
gan lot, *gach* am, fá Mháire.

10
An fhian Bhúrcach bheodhamhail
atá timpeall na deise, 1090
an slua bríomhar, i ngleochogaidh¹¹
ba mhaith *tréan agus treise*.

11
Mac *Con* Mara móruasal,
's lorg Éibhir Fhinn¹² án, cuire,
dearbh go bhfuil an róshluaghsa 1095
ar dteacht fán inghin uile.

12
Dá dtaoibh *sin* is inmheasta
don Chalbhach is do Mháire
bheith go síor, go grinnseasta,
i méin 's i *meas* gan cháidhe. 1100

Is
lch. 301 v.

13

Is dual don dá dheirbhgheinsi,
a n-ainm 's a gclú, *gan* míothoil,
(an dá phlanda dheilbhdheimhin)
do chur *gach* am fá chríochaibh.

14

Cuirfidh *deaghmhac* Thoirdealbhaigh¹³ 1105
splanc san einíoch *gan* amhras
's beidh Máire dá choimhleamhain
de réir *cumhacht* san amsa.

15

Más maith uaisle fíorfhola 1110
do bheith iontu le chéile,
do nóscheirt an ríoghrolla,¹⁴
fíor go bhfuil san déidhe.

16

Mar sin is cóir comhadhais,
i *gceangal* sonn *mar mheasaim*,
do thaobh áigh is urradhais, 1115
gan chlaoine ná lot leatrom.

17

*Teagaibh*¹⁵ oide is banoide
ag Máire in iúl 's i dtréidhibh;
Ó Rodaighe¹⁶ an glanoide,
's Fionnghuala¹⁷ an chaomh chéillidh. 1120

18

Fíorbhuaidh cloinne is *caomhchonáigh*,
go raibh orthu san amsa
's buaidh anma 's gach saor-ródháil,
an chóraid¹⁸ *nach críon crannda*.

In ainm Chríost an ceangalso.

Do bhí an Mháire Nic Con Mara seo i dteach Thaidhg Uí Rodaighe ó aois a
hocht mbliana, Anno Domini 1692, gur pósadh ann í, Anno Domini 1701.
Iníon do Mhathúin Mac Con Mara, *mac* Dhonnchaidh, *mhic* Sheáin Riabhaigh,
mhic Sheáin na nGeimhleach. *et cetera*. Fionnghuala Nic Con Mara, deirfiúr a
hathar, bean Taidhg réamhráite. Ora pro scribe. M. Newby.

.....

Foinse : TCD H. 6. 15., 300 v. - 301 v.

Teideal fada mar atá thuas : *Peadair* (sic) ó Maolchonaire, [srl.] *mhic Seain* na ngeimhlioch. *et cetera*. July 7 1701.

An Mheadaracht

Ógláchas ar an Ae Freislí an aiste, $7^3 + 7^2$

Cuibheas Déanach : Comhardadh briste is minice, línte a/c, b/d. Uaithne shlán ar gach líne a/c, b/d, seachas 2 b/d (Mara / d'fhaire), 5 b/d (mheanmnaigh / Chalbhaigh).

Léamh na Lámhscríbhinne

1a An, *ceangal* so; 1b is an úairse; 1c do, chluidh as *ceannasa*; 1d do rhéir, úaisle; 2a *teasdach* toirrdhealbhaigh; 2b Mhaire ní *Conmhara*; 2c *días dar*, oirbheradh; 2d einioch, dfaire; 3a Beíd do; 3b coimhéd; 3c calbhach, húrvolta; 3d dar; 4a ttángadar; 4b cupla *measda* máordha; 4c chóir don (*cealaithe le poncanna* : don chóirp) ghlan mhogal; 4d einioc, chaomhnadh; 5a *Aírdshliocht* crodha; 5b cruMaoileachloinn; 5c (foirionn, maith tromhchobhair); 5d ttocht tiomchíol, Calbhaigh; 6b as ó, fáidhghrind; 6c tteacht thrá fan; 6d smorán, nach áirbhim; 7a Ua Birn; 7b mac *Goisdealbhaigh* dfuathaigh; 7c cruadhchursa; 7d sgach, tiomchíol; 8a Siol gceallaigh, coingleacaigh; 8b fan, dfuil; 8c sclann Tsiúrtáin, toirbhíortaigh; 9a Ccártha so ó chinnéididh; 9b aso Bríain; 9c só *cearbhaile*, *tinneigion*; 9d fa; 10a bhúrcach; 10b ata tiomchíol; 10c an slógh bríoghmhar a ngleóchogaidh; 10d ba maith; 11a *Conmhara*; 11b slorg eibhir fhinn, cuiregh; 11c rós luaghsa; 11d ttocht; 12a Da taoibh, as inmheasda; 12b don Calbhach, don Mhaire; 12c *grinnseasda*; 12d a méin sa *meas*; As; 13a As dúal; 13b an ainm sa cclú, míthoil; 13c da phlannda; 13d fa chriochoibh; 14a Cuirsidh *deagmhac* toirrdhealbhaigh; 14b sblange; 14c sbáidh, da; 14d de; 15a úaisle fíorfhola fíorfhola; 15b ionnta re chéile; 15c rioghrolla; 16a *sin* as; 16b a *ceangal*; 16d chlaoíne na; 17a *Teagaibh*; 17b Maire an, sa ttréidhibh; 17c Ó Rodaige (*os cionn na líne* .i. Tadhg); 17d sfíonghuala (*os cionn na líne* .i. deirbsiur a hathar), cheillidh; 18a Fíorbhuaidh, as *caomhconraig*; 18b orra; 18c búaidh, sgach sáor rodháil; 18d an cáraid, *crion crunnda*. An, chríost.

an Mháire ní *Conmhara* i tteach, aois, mbliadhan, anno. posadh, anno 1701. *inghion*, Mathghamhain *mhac Conmhara*, Donnchaidh, *Seain* riabhadh, *Seain*, ngeimhlioch. ní Chmhara, deirbhshiur a a hathar, bean, roimhraidhte. orapro.

.....

Nótaí

1. chlúidh : Cloid, (somet. also clu- ...) briathar; ... clód, ainm briathara
2. Mara / d'fhair (1b/d) : Is réchúiseach an iarracht í seo glacadh le r-caol agus r-leathan san áit nach bhfaighfí uaithe ar aon bhealach go brách.
3. Airdshliocht Chonchobhair : Sliocht ríthe Éireann, Uí Chonchobhair Ó mBriúin Aí nó Ros Comáin, ní foláir.
4. Ó Fearghail : Ó Fearghail Anghaile nó an Longfoirt, is dócha, bíodh gur iomaí cine den sloinne in ionaid éagsúla.
5. Ó Flannagáin : Líonmhar mar shloinne in ionaid éagsúla. Luann *Top. Poems* Uí Dhubhagáin cúig chineál éagsúil Ó bhFlannagán (Carney, J., 1943, 143). Shílfeá gurbh é a bhí i gceist, Ó Flannagáin na Mí, comharsa mhuintir Uí Mhaoil Sheachlainn :

Deighrígh an Chomair chornaigh

Ó Flannagáin flathfhoghlaidh (*ibid.* líne 94).

6. Ó Birn : Is fiú cuimhneamh ar dhá dhream na Mí, is é sin, An Iarmhí agus Mí an lae inniu (Breagha), cé go rabhaid difriúil ó thaobh litriú an tsloinne de :

beidid rem thaoibh inn uile,

Ó Braoin binn ós Breaghamhuine (*ibid.* líne 96)

agus :

dligtheas cuimhne ar craoibh Lí libh,

Ó Braoin, rí Luighne an laighidh (*ibid.* líne 36)..

- Ní dócha go raibh Ó Broin Chlár Life i gceist tharla níos faide ó dheas iad, cé go mbíodh an fhuaim 'Boim/Byrne' lena sloinne siúd.

Clár Life na laoidheang ndubh,

tír uaine as áille toradh,

siar tar Teamhraigh Tighe Cuinn

Ó geal-Bhroin, bile an bhánfhuinn. (*ibid.* líne 1049).

7. Mag Oisdealbhaigh : Is iondúil gur le Sliabh Lugha a luaitear an sliocht Normannach seo. Ceantar Uí Ghadhra é sin in oirthear Mhaigh Eo na linne seo.

8. an cruadhchursa : 'cruadhchursa' atá ar an lámhscríbhinn. 'cor' an focal Sean-Ghaeilge + forainm taispeántach agus glacaim leis faoi uimhir 11 ag *DIL* :

'cor' 1 ... 11 In phrases : in cursa *this time*, LL 7650 (TBC) .. 16 state, condition, plight, ... 17 Act of tiring, tiredness, fatigue (late; always cur).

9. Síol gCeallaigh : Sa Mhí. Sluagh do cheangail na calaidh,

Ó Ceallaigh, Ó Conghalaigh (Carney, J., 1943, líne 27).

10. Clann tSiúrtáin : Sliocht Normannach a bhain le Co. Lú i dtosach.

11. i ngleochogaidh : Tuiseal ginide in áit an tabharthaigh le teann comhardaidh (briste), bheodhamhail : ngleochogaidh (10 a/c).

12. Éibhir Fhinn : Éibhear mac Míleadh. Is uaidh a síolraíodh Clann Mac Con Mara (Dinneen, P., 1914, 277).
13. dea-mhac Thoirdealbhaigh : An Calbhach Ó Maoileachlainn, luaite thuas ag 2a :
Úrmhac teastach Thoirdealbhaigh (2a).
14. ríoghrolla : An Réim Ríoghraidhe. 'the Succession of the Kings, an Irish tract in the books of the Seanchas.' (Dinneen, P., 1914, 427).
15. Teagaibh : Ar an dul gurb ionann 'teagaim' agus 'tigim' (Dinneen); Modh Ordaitheach, dara pearsa iolra, an briathar *Tig*.
16. 'eadhon Tadhg' mar ghluais os cionn na líne.
17. 'eadhon deirbsiur a hathar' os cionn na líne.
18. an chóraid : *an cáraid* atá sa lámhscríbhinn. Measaim gur 'chóraid' a bhí i gceist. Tagairt do phósadh na beirte é seo. [córait Used of the fastening together of two working animals. fastening, yoke. *DIL*
Córaid, -e, f. a pair, couple, brace; a yoke of cattle, srl. *Dinneen*.

.....
Béarla ar 'In ainm Chríost an ceangalso'

1

In the name of Christ is this wedding
just now performed
from the point of victory and leadership,
according to good deed and nobility.

2

The famous young son of Toirdhealbhach
and Máire Nic Con Mara,
two to whom, without reproachment, it would be natural
to watch over honour and hospitality.

3

They shall be by their nature
watching relentlessly over victory,
the much freely praised Calbhach
and Máire to whom eternal renown ought to be due.

4

Both of their fathers from whom they descend,
the esteemed majestic couple,
the pure cluster definitely ought to
preserve honour and reputation.

5

The brave royal sept of Conchobhar
and the blood of spirited Maol Sheachlainn
(a group which was be good at giving plentiful assistince)
have come around Calbhach.

6

Ó Fearghail of the true honour
and the accurate foreseeing Ó Flannagáin
have come, indeed, around this one of noble birth
and many others which I don't enumerate.

7

Ó Birn, the eternally praised champion
and Mag Oisdealbhaigh who hated
evil always these hard times
in all quarters around the noble.

8

The Ó Ceallaighs, the fighters
around the two scions of the blood of Mílidh
and the Mac Siúrtáins, the presenters
who loved true hospitality.

9

The Mac Carthys and the Ó Kennedys
and Ó Brians the love of every gathering,
and Ó Carrolls in dire emergency,
unharmmed, always around Máire.

10

The lively soldiery of the de Búrcas
which is around the couple,
the vigorous host, in the din of battle
whose strength and might were good.

11

The great noble Mac Con Mara
and the line of elegant Éibhir Fionn, a troop,
it's definite that this great host
has come around the girl entirely.

12

Because of them it is plausible
that Calbhach and Máire
(will) be always, perpetually,
in faultless esteem and opinion.

13

It is the nature of these two of noble birth,
their name and their good repute to willingly
(the two offspring of definite design)
send always throughout the territories.

14

The good son of Toirdhealbhach will put
a spark into honour no doubt
and Máire will be following him
as by right of the present time.

15

If it is good that true noble blood
be in both of them similiarly
as befits the royal roll-call,
it is truly in the couple.

16

It is therefore fitting justice
in this wedding, I feel,
from the point of success and assurance
without bias nor the hurt of inequality.

17

Come (?) teacher and lady-teacher (sic)
to Máire in knowledge and in arts,
(Tadhg) Ó Rodaighe the pure teacher
and Fionnghuala the gentle intelligent one.

18

May true success with children and good wealth
be theirs at this time;
and may victory of spirit and all noble council
(attend) the couple who are neither wizened nor enfeebled.

In the name of Christ is this wedding

(xiv)

Cinnim comhairle le Dia

TCD H. 6. 15., 301 v.

Ó Raghallaigh, Tomás, 1938, 381-386.

Éamonn Ó Caiside, mhic Néill Ruaidh a chum.

Cheap Éamonn Ó Caiside an duan deibhí seo ar an téama céanna ar ar bhunaigh sé an duan eile úd ‘Cá dream is fearr ná Sliocht Ír.’ (TCD H. 6. 15., 299 r.). Amhail is a rá go raibh sé ag meá cheist na pátrúntachta dó féin mar fhile is ea a scríobh sé an péire acu. Beartaíonn sé, sa dá dhan, Tadhg Ó Rodaighe a leanacht mar phátrún. Is léir ar rann 5 go raibh sé i ndiaidh cinneadh ar chomhairle sa duan seo ‘Cinnim comhairle le Dia’ :

5

*Fionnaim gurab í mo leas,
an chomhairle air ar chinneas,*

Más freagra de chineál é an méid sin ar cheist a chuir Éamonn Ó Caiside air féin sa duan eile a luas ar ball, ‘Cá dream is fearr ná Sliocht Ír,’ d’fhéadfaí a rá fós féin gur fhreagair sé an cheist cheana sa duan céanna sin inar spreag sé an cheist. Más ceadmhach dul i mbun tomhais i dtaobh cé acu den dá dhan ba thúisce a chum sé, ní féidir aon cheann díobh seachas a chéile a dheimhniú glan. Níl de rogha againn ach leathghlacadh leis an gceann a bhfuil an cheist ina theideal ‘Cá dream is fearr ná Sliocht Ír?’ agus a rá gur chosúil go n-aithneofaí siúd mar cheann tosaigh ó thaobh am a gceaptha.

Leag an file amach roimhe roinnt áirithe a rá agus chrom sé chuig na spriocanna sin. Luann sé Dia ar an gcéad líne agus cuireann an cheist chéanna is a chuir sa duan eile leis roimhe seo, ‘Cá dream is fearr ná Sliocht Ír?’ :

cé leis a rachaidh sé mar fhile : rann 1 -3;
molann Dia dó Sliocht Ír a thaobhú : rann 4;
is sásamh dó an cinneadh a ghlac sé : rann 5;
molann Éamonn triúr réamhstaire de Shliocht Ír le rann an duine acu : rann 6 - 8;
molann sé Tadhg ar aon dul leis an triúr a chuaigh roimhe : rann 9;
leanann leis á mholadh go ceann sé rann ina dhiaidh : rann 10 - 15;
molann sé teach Thaidhg agus a bhfuil ann : rann 16 - 19;
cuireann sé trí rann cráifeach leis agus an dúnadh ‘cinnim’ leo : r. 20 - 22;
tiomnaíonn an file é féin do Dhia agus do Mhuire : rann 23;
tosaíonn ar bhean Thaidhg a mholadh le trí rann agus amhrán 24 - 27.

Tugann an file ‘Bile Buadhach Mhuighe Sléacht’ ar Thadhg le linn dó a bheith á mholadh. Samhlú le crann ginealaigh is ea líne 9 d, ‘go gnás a ghlún ghinealaigh’. Ar aon dul le h’Aisling Mháthar Chormaic’ atá sa mhéid sin, gur ghéag den chrann é, ‘ríghéag’ i gcás Thaidhg (Bergin, O., 1981, 17). Tarlaíonn san Aisling úd, go líonann an mhuir os cionn an chéad bhile :

agus táinig an mhuir ós cionn an bhile sin, gur trasgradh é, agus dá éis sin fásais bile oile a préimh an chéid-bhile, (ibid.).

Is spéisiúil mar mheafar eile, seoladh rainn 12, gur ‘snámhaidh’ ‘ar mhuir mhóir an léighinn láin’ é Tadhg agus go samhlaítear an léann lán seo ina theach sa chomhad, teach a bhfuil ‘doirsidh’, ‘froighthe’ agus ‘urlár’ ann. Is cineál eachtraíochta laochta é seo, an snámh ‘go neamhnáir’ agus an tumadh leis an muir, an saol fó thuinn, a thomhas. Cuimhním ar an obair chéanna a bheith ar bun in ‘Echtra Fergusa Maic Léti’, an chaoi a bhfuair Léte brat, nó cumhdach, ó na lúchorpáin le snámh faoi thoinn, ach gur fágadh d’iallach air gan tumadh i Loch Rudhraí ina cheantar féin (Mc Cone/Ó Fiannachta, 1992, 120). Bhris Léte an coinníoll seo, thum san áit nár cheadmhach dó agus ghlac ainimh éadain roimh mhíol uafar uisce. Thum sé i ndeireadh an scéil le taom buile agus thug fogha lae agus oíche faoin muidhris a d’fhág an loch ag coipeadh ar feadh an achair. Tháinig sé aníos le ceann na péiste ach thit mín marbh tar éis a éachta. Bhí an loch dearg uathu go ceann míosa. Canadh faoin eachtra :

Is desom rocet :

Fergus mac leidi in ri(g)
 luid i fertus rudraigi
 huath do [d]narfas fa gann [n]gle
 ba he fochond a ainme
 (Binchy, D. A., 1952, 39).

Is faoi sin a canadh :

Fearghas mac Léide, an rí,
 chuaigh ar fheartas Rudhraí,
 taibhsigh uafás dó, dian gleo,
 cúis a ainmhe ab ea é dó
 (Mc Cone/Ó Fiannachta, 1992, 121).

Is spéisiúil go raibh an t-ábhar faoin tumadh agus faoi shnámh faoin uisce ag Éamonn Ó Caiside. Ní fheadar ar de chomhtharlú go bhfeictear an t-ainmfhocal ‘fochond’ de chuid an rainn sin Fergus mic Leidi, díreach tugtha, sa duan seo de chuid Éamoinn do Thadhg Ó Rodaighe? :

2

Ar mbeith anbhfann ársa damh
 ar lorg éigeas is ollamh,
 idir ghallaibh Ghuirt Logha,
fachuinn m’uile an chomhrogha.

Is í an chrógacht seo, an tumadh san uisce, is bun le bás foireann bheag eile a tharlaíonn chugainn i litríocht na Gaeilge, Cormac Conn Loingeas agus Fergus mac Róich ina measc (Ó hÓgáin, D., 1991, 120, 196).

Bhí snámhaí file agus péist lúbtha faoi uisce céad bliain i ndiaidh am Thaidhg fós faoi thrácht i litríocht na Gaeilge. Thagair Mícheál Ó Braonáin as Ros Comáin do chás den chineál sin ag foinse abhainn na Sionainne sa bhliain 1794 AD :

7

an loch is doimhne in Éirinn uile,
mar a dheimhnós snámhaí sámh ba fhile
a thástáil locha is aibhne an oileáin
ó loch go loch is ó shruth go sruthán (Ó Braonáin, M., 1994, 7).

11

is beithíoch dubh ba mhó ná capall
ina lúba, feachta fillte timpeall, ... (ibid., 9).

Thug Máirtín Ó Cadhain taitneamh don líne tosaigh i rann 12 i dtaobh an léighinn láin mar bhí sí, faoi uaschamóga, aige i gcaint Stoc na Cille. :

Anseo sa gcill atá Neamothú ag coilleadh cónraí, Ní cás leis Ná an inchinn a bhí ina réalt eolais tráth do gach mairnéalach “ar mhuir mhóir an léighinn láin ” (Ó Cadhain, M., 1949, 114).

Tharla gur foilsíodh an duan i leabhar Thomáis Uí Raghallaigh *Filí agus Filidheacht Chonnacht* sa bhliain 1938, 10 mbliain roimh Chré na Cille, measaim go nglacfar leis gur uaidh sin a ghlac Máirtín Ó Cadhain chuige féin an t-am sin é.

Luann Éamonn Ó Caiside, sa duan seo thíos, cnuasach cumasach litríochta a bheith tigh Thaidhg Uí Rodaighe :

18

Leabhair iris Achaidh Airt,
tána, toghla, is tochmhaire, ... (TCD H. 6. 15., 302 v.).

Thug Gearóid Ó Murchú cur síos ar na ranna scéalaíochta éagsúla mar a rangaítí iad :

Togla, Tána, Tochmarca, Catha, Uatha, Immrama, Aitte, Fessa, Forbasa, Echtraí, Aitheda, Airgne, Tomadmann, Slúagaid, Tochomlada, Físi agus Serca (Murphy, G., 1961, 19).

Dhírigh Ó Murchú aird, i bhfriotal a linne, ar a bhfiúntas mar litríocht le hais fhiúntas leagain na hinste béil :

When we think of the well-constructed narratives which even the unlearned peasant narrator to-day can produce, and when we judge of the greater power of Old Irish story-tellers by consideration of certain passages scattered through the inartistic manuscript versions of their tales which have been preserved, we can be fairly certain that the tales, as really told to assembled kings and noblemen at an ancient *óenach*, were very different from the poorly-narrated manuscript versions noted down by monastic scribes as a contribution to learning rather than to literature. (ibid., 13).

Bhí an saibhreas seo, dá laige, nó dá láidre, agus tuilleadh le blaiseadh tigh Rodaighe, de réir an fhile.

Imríonn Éamonn Ó Caiside cleas focal le sloinne agus le hainm baiste bhean Thaidhg, Fionnghuala Nic Con Mara, sa rann amhráin ag deireadh an duain seo thíos. Caitheann sé línte 27 a, b, agus c ag cur na siollaí éagsúla ‘Fionn+ghua+la’ abhaile orainn. Tugann ‘mac miochair don leannmhuir’ an sloinne go deas cliste dúinn ar líne 27 d. Aithníodh an imirt focal sin ina dhiaidh ag an té a chéadbhreac an nóta ina dheireadh agus a mhol é as a chumas.

.....

TCD H. 6. 15.,. 301 v.

Éamonn Ó Caiside, *maic Néill Ruaidh cecinit.*

Cinnim

lch. 302 r.

1

Cinnim comhairle le Dia, 1125
le haonmhac muirneach Maria,
is múineadh mé ar mo leas,
an Dúileamh nach déan m’aimhleas.

2

Ar mbeith anbhfann ársa damh 1130
ar lorg éigeas is ollamh,
idir ghallaibh Ghuirt Logha,¹
fachuinn² m’uile an chomhrogha.

3
Clann ar a dtáinic treabha,
trí mhic Míleadh airmsheana,³
cé díbh dana⁴ déinimh dóich,
Síol Éibhir, Ír, nó Eireamhóin? 1135

4
Ar gcur comhairle 'na dháil,
Críost cruthaitheoir an domhnáin,
go mín um meanmain⁵ do chuir,
Sliocht Ír leanbaiigh do leanmhuin. 1140

5
Fionnaim gurab í mo leas,
an chomhairle air ar chinneas,
ós iad nár fheall ar ollamh,
's gurb iad dob fhearr fuaradar.

6
Fachtna Fáthach⁶ mac Rossa,
rí rathmhar mar chualussa,
níor bhaois a bhuaidh nó a ghairm,
a ghaois do fuair an forainm. 1145

7
Ar éigse, ó do bhí bail,
cé díobh do chuaidh tar Chathbhaidh,⁷
níor dhocht a dhaonnacht, dar leam,
dá laochdhacht, níor locht léigheann. 1150

8
Ollamh Fódhla fuair d'onáir
tar ríoghaibh Phoirt Pharthaláin,
a ainm, cé cuire ar chalmacht,⁸
a ghairm uile ón ollamhnacht. 1155

9
Bíle Buadhach Mhuighe Sléacht,⁹
Tadhg Ó Rodaighe an ríghéag
do fhás go húr a hEamhain
go gnás a ghlún ghinealaigh. 1160

10
File féata nár bhris móid,
Tadhg toirbheartach mac Gearóid,
seanchaidh saor Inse Fáil,
teanchair na gcaor do chongbháil.

eochair
lch. 302 v.

- 11
Eochair na héigse uile, 1165
Tadhg rathmhar Ó Rodaighe,
don choiléar chloch is buaine,
coiléan Chon na Craobhruidhe.
- 12
Ar mhuir mhóir an léighinn láin, 1170
snámhaidh seisiomh go neamhnáir,
toimhsidh na troighthe tré a lár,
doirsidh, a froighthe, a hurlár.
- 13
Madh dleacht fial do rádha ris, 1175
ní fhéadann aos an aimhlis
a rádh nach maith an mílidh,
tá 'na shaith¹⁰ do sheandaoiniḃh.
- 14
Uaisle Fódhla insan bhfeur, 1180
eagna, fortún thart timcheal,
is ágh buaidhe do bhunadh
sás na huaisle d'ardughadh.
- 15
Atáid na trí tréithe ann, 1185
eagna, fuil féile, fulang,
a cháil do chleith, ní linne,
ní breith le báidh fírinne.
- 16
Ní raibh i Sidh Bhóinne Breagh¹¹ 1185
aoibhneas nach bhfuil 'na timcheal,
'na bhrough d'íonmhar, duasach, bog,
líonmhar cnuasach mo charad.
- 17
Iomad ilcheol, miodh is leann, 1190
fíon Franncach, imirt fithcheall,
faoi bhannaibh an bhrogha bhric
's gach teangaidh ón Tor¹² táinic.
- 18
Leabhair iris Achaidh Airt, 1195
tána, toghla, is tochmhairc,
ceasta suadh ag á scaoileadh,
freastal druadh is dea-dhaoineadh.

- 19
Seanchas seanaibhneadh Éireann,
 a loch, a cnoc, a cathbhéimeann,
 a dún, a dionn, a bailte,
 ag mion[n] súl na saormhaicne. 1200
- 20
 Cé maith airgead agus ór,
 cé maith corma is comhól,
 is fearr an Coimdhe do chum,
 oirne *nach teann* fá dtugann.
- Tuigeadh
lch. 303 r.
- 21
 Tuigeadh Tadhg mhac Gearóid Óig 1205
 nach cóir tréigean don Tríonóid
 an saoghal santach salach,
 baoghal *annsacht* urbhadhach.
- 22
 Adhradh an tAthair Neamhdha,
 déanadh toil an Tighearna 1210
 chongbas connailbhe mhór linn,
 dó mar chomhairle, cinnim. *et cetera.*
- 23
 Taobhaim m'anam le mac Muire,
 aon Dia suthain síordhaidhe,
 's ní taobh thollairbhe¹³ ro feas, 1215
 caomh an chomhairle chinneas.
- 24
 Ní déanta dearmad do Nualaith,
 don mhnaoi Mhuimhnigh an mhóruallaigh,¹⁴
 an chaoibhean is cian ó cheas,
 ag riar aoidheadh is éigeas. 1220
- 25
 Eimhear¹⁵ inghean Fhorgaill Mhonach,
 don mhnaoise is meadh sonnrathach,
 i bhfoighid, i bhféile, i meas,
 goirid ó chéile, i gcoibhneas.
- 26
 Dár dhearlaig, ní diomdhach neach, 1225
 ná do mo dhóich, Dia Dúileach,
 cé saith fir ó na féasta,
 gach maith di, ní doidhéanta. *et cetera.*

Bánsruth Finne, is siolla do ainm na mná,
 ‘s an darna siolla sa tsion[n]ach¹⁷ bheag mheabhlach lách, 1230
 tá an treas siolla go fuineadh gach am ’na lá,
 mo ghrádh dhá sloinneadh mac miochair don leannmhuir láin.

Die Merchury. *Novembry*. 9. 1715.

Is cumusach do chuir Éamonn an t-ainm, agus an sloinneadh, .i. Fionnghuala
 Nic Con Mara san amhrán úd.

.....

Foinse : TCD H. 6. 15., 302 r.

Teideal ar lch. 301 v : Émunn Ó Caisside, mac Neill ruaidh cecinit.

An Mheadaracht

Deibhí $7^x + 7^{x+1}$

Cuibheas déanach : Rinn agus ardrinn ag comhardadh. Comhardadh briste faoi dhó:

9 a/b Sléacht : ríghéag; 26 c/d féasta : doidhéanta.

Cuibheas inmheánach : Thart faoi ocht geinn de phéirí ar líne c/d nach gcomhardann.

Uaim : A laghad éaguama is nach fiú a áireamh.

Nótaí

1. Ghuir Logha : Lugh. Éire atá i gceist. Lug n. pr. m. gen. *Logha, Lagha* ... Name of pagan god. *DIL* D’fhág Céitinn cuntas air :

Do ghabh Lughaidh .i. Mac Con mac Maicniadh mic Luighdheach
 ríoghacht Éireann deich mbliadhna fichead. ... Ar ngabháil arrachtais do Mhac
 Con agus iar dteacht ó n-a dheoraidheacht agus iar gcur Chatha Maighe
 Muchruimhe amhail adubhramar thuas ag tráchtadh ar Art Aoinfhear, do bhean
 flaitheas Éireann amach ré haoinsheachtmhain, agus do chotuigh trio Chad
 bliadhan é, amhail léaghtar san duain darab tosach : Cnucha cnoc ós cion
 Lithfe. Ag so mar adeir san dá rann-so :

Ré seacht láithibh, líth nach gann,
do ghabh Lughaidh iath nÉireann;
táinig da ríge neartmhair
táth Éireann ré haoinsheachtmhain.

Tríochad bliadhan gan míne,
do Mhac Con i n-airdríge,
nó go dtorchair an cur cas,
gan léan for a aireachas (Dinneen, P., 1908 a, 282, 284).

2. fachuinn : fochonn (-unn, -ann) o-tamhan, ... fochain, fachaind, .. *cause, occasion*
.... fachain (fochain, fochann) .i. adhbhar. *DIL*

3. airmsheana : Is ait an cumasc é. Ar mhaithe le slánú meadarachta, ní foláir, a
aisiompaítear ‘seanairm’ go ‘airmsheana.’

4. dana : cé díobh de-n-a déanamh dóigh?

5. um meanmain : ‘m’ lom tosaigh ar mheanmain mar gheall ar na consain
chomhghaolmhara, ar nós : ‘am baiste’, ‘am briathar’?

6. Fachtna Fáthach : Athair Chonchobhair mhic Nessa. Fachtna Fáthach mac Cais mic
Rudhruighe do shliocht Ír (Dinneen, P., 1908. 214).

Sanas an fhocail ‘Fáthach’ is ciall don tagairt do ‘fhorainm.’ Fáthach o/a-tamhan ... (a)
possessed of knowledge or skill; wise, sagacious. DIL

7. Chathbhaidh : ‘Cathbad druí’ a thugtar air sa Táin. Is iomaí tairngreacht a rinne sé.
Thuar sé cáil ar an té a ghlacfadh arm faobhair ina láimh an lá cinniúnach a ndeachaigh
Cú Culainn ag éileamh airm dó féin :

‘.. óclach no gébad gaisced and, for-biad a ainm ar gnímaib firu Érenn *ocus* no
mértais a airscélae co bráth’ (Strachan, J., reprint 1976, 11).

Ba oide Conchobhair Rí é :

‘tri meic iarum la Rus Ruad no a cethir ut alii *dicunt* .i. Cathbad drui aite
Conchobair meic Nessa in *cethramad* (O Brien, M. A., 1976, 118 b 2).

8. Ollamh Fódhla a ainm, cé chuire ar chalmacht : D’ainneoin an-mhéid a
chrógachta, is ó fheabhas an léinn aige a gineadh an t-ainm, Ollamh Fódhla.

As npr. in the name (prob. a title) of Ollam Fodla, one of the early kings of
Ireland : dá mac la Fiacha Finsgothach .i. Eochaid (qui et Ollam Fodla) *agus* ...
DIL

Teist Céitinn air :

Do ghabh Ollamh Fódla mac Fiachach Fionscothaigh ríoghacht Éireann
deich mbliadhna agus a éag ’n-a mhúr. Is uime ghairthear Ollamh Fódla dé, do
bhrígh go raibhe ’n-a ollamh i n-eagna agus i n-eolus ré reachtaibh is ré
dlighthibh d’ordughadh i nÉirinn ’n-a ré, agus is leis do rinneadh Feis
Teamhrach ar dtús i nÉirinn, amhail adeir an file :

Ollamh Fódla feochair gal
do rinne múr na n-ollamhan;
an céidrí rán, réim go rath,
lé n-a ndearnadh Feis Teamhrach. (Dinneen, P., 1908 a, 130, 132)

Curtha i Roilig na Ríogh ag Cruachain de réir an scéil :

Atáid fád líg 'na luighe,
Cobhthach Caol is Ughuine;
Agus Badhbhcha, réim go rath,
agus Ollamh ard uallach. (ibid. 352)

Is cosúil gur Eochaidh Rí-Éigeas is ainm dó ó thús (Ó hÓgáin, D., 1991, 77).

9. Bile Buadhach Mhuighe Sléacht : bile io-tamhan .. Esp. *ancient and venerated tree* fo bun in bili buadha ... *magical tree* *sacred tree* ar barr in bile buada ... *scion, hero* DIL Luaitear 'Bile theined' Mhaigh nEalta na Mí, i Leabhar Caillin (Hennessy/Kelly, 1875, 378).

10. shaith : 'saith' 2 ... *wealth*.

11. Sidh Bhóinne Breagh : 'Brugh na Boinne, an Brugh os Boinn, Brugh Mic-an-Oig, a place on the river Boyne near Stackallen Bridge, Co. Meath, Fm.22; ... name seems to have lingered till recently in Bro Park, Bro Mill, Bro Cottage, ..'
(Dinneen, P., 1914, 191).

12. Tor : Rinne Tadhg Ó Rodaighe tagairt don Túr agus do 'Fhenius Farsaeus' sa litir a sheol sé chuig Edward Llwyd sa bhliain 1700 A. D. :

... the Milesian invasion, they being the greatest lovers of learning in the world, their predecessor, Niulus fitz Fenius Farsaeus, being borne at the Tower when a building, and a little before the confusion, and the onely man in the world that learned the 72 languages, and taught them, etc., as our chronicles sette forth at large.
(Todd, J. H., 1846, 121).

13. ní taobh thollairbhe : toll + airbe; airbe vn. of ar-fen io-tamhan, baininsneach ar ball, (a) *hedge, fence, paling*. *ibid*.

1 toll .. Compsds. -airbe *broken fence* (usually metaphorically) : ní taobh re tollairbhe tolltar fa trí ... ní taobh re tollairbhe dhuinn ... Hence -airbech *defenceless, helpless* DIL

14. Ocht siolla atá ar an líne seo.

15. Eimhear : Bean Con Culainn (Ó hÓgáin, D., 1991, 134).

'Ní ionadh go bhfuil cuntas le fáil ar an mbealach ina bhfuair Cú Chulainn a bhean (*Tochmarc Emire*). Tá sé seo ar cheann den dá thochmarc is iomráití i litríocht na Gaeilge.' (Williams/Ní Mhuiríosa, 1979, 10).

16. Trí shiolla an ainm bhaiste a chuimsítear le línte a, b, c agus an sloinne féin atá i gceist le líne d, mar is léir. Is é sin, Fionn + (n)ghua + la, agus Nic Con Mara.

Cuireadh leagan Béarla den rann seo agus den nóta a leanann é i láimh dhéanach ar lch. 303 r. an chóipleabhair ina bhfuil an lámhscríbhinn agus ní ar an lámhscríbhinn féin é :

Fin. i. e. a River of Tirconnell

“The fair Stream of Fin, is a syllable of the woman’s name,

“The second Syllable is found in the cunning Wily Fox,

“The third Syllable to the end of time signifies “a day”

“I venerate the surname a fair offspring of the full briny ocean.”

Ably indeed has Edmond O’Cassidy put the name

and surname Finguala ni Conmara in the above song.

17. ‘san tsionach *bheag*’ na lámhscríbhinne : Os cionn ‘*bheag*,’ tá an focal ‘nua’ mar ghluais. Cuidíonn an ghluais ‘*breaga*,’ is é sin, ‘*bréaga*,’ atá os cionn an fhocail ‘*laac*’, ar cheann na líne, leis an léamh seo. Is é sin, *gua* (> *gó*) = *bréaga*. *gáu* (also *gáo*, *góo*, *gó*) ... ap. *goa*, *gúa*. *DIL* Níl aon rian den dara ‘n’ san fhocal ‘*tsionach*.’ Arbh é gléas foghraithe an dara siolla, nó sine gutha, atá i gceist? Is cosúil gurb é an t-ainmhí, an sionnach, atá i gceist. Mheas an té a scríobh an leagan Béarla, faoi nóta 16 thuas, gurbh é an sionnach a bhí i gceist.

Léamh na lámhscríbhinne

Émunn, Caisside, Neill *ruaidh*. 1 a *Día*, 1 b *háonmhac*, 1 c *múineamh*, 1 d *duileamh*, nacha dén mhaimhleas. 2 a *arsaigh dhamh*, 2 b *eiccios*, 2 c *ghuirt logha*, 2 d *fachuín mhuilc*. 3 a *ttainic*, 3 b *Mílídh*, 3 c *cia*, *deinimh*, 3 d *siol Eibhir*, ÍR, no. 4 a *Ar ccur*, na, 4 b *cruithaighóir*, 4 c *mheanmuín do cuir*, 4 d *sliocht íR*. 5 a *Fionnuim*, 5 b *chomhuirle*, *chineas*, 5 c *ó síad nar*, 5 d *sgur bíad*, *bfeárr fúaradar*. 6 a *fathach*, 6 b *righ rathmhur*, *chualusa*, 6 d no. 7 b *cía*, *cathbhaidh*, 7 d *dha*, *leighionn*. 8 a *Ollam fódhla fúair danáir*, 8 b *Rioghuibh Phuirt*. 9 a *sleacht*, 9 b *Rodaige*, *ríghghéag*, 9 c *da*, *húr a*, 9 d *co ghnás*, *geiniolaic*. 10 a *nar*, 10 b *mhic gearóid*, 10 c *innse fail*, 10 d *na ccáor*. 11 b *ó Roduidhe*, 11 c *choilér*, *búaine*, 11 d *coilen*, *craobhrúaidhe*. 12 a *leáighinn*, 12 b *snámhaigh seisiomh*, 12 c *toimhsigh*, *troidhthe*. 13 a *fíal*, *radha*, 13 b *ní fhédan*, 13 c *mílidh*, 13 d *ta na shaitch*, *sheandaoínibh*. 14 a *Úaisle fódhla isan*, 14 d *Egan*, 14 d *sas*, *dárdúghadh*. 15 a *treighe*. 16 a *a síth bhoinne breagh*, 16 b *na timcheall*, 16 c *na*, *díonmhur*, 16 d *líonmhur chnúasach*. 17 a *míodh*, *lionn*, 17 b *franncach*, *imbheirt fithchioll*, 17 d *sgach*, *tor táinic*. 18 a *Leabhuir*, *Achaigh*, 18 b *tana*, 18 c *ceasda súadh aga sgaoilíodh*, 18 d *freasdal*, *deaghdhaoiníodh*. 19 a *Seanchus*, *Eirionn*, 19 b *cathbhéimíonn*, 19 d *mion*, 20 a *Cíodh*, *airgíod*, *et ór*, 20 b *cíodh*, 20 c *coimdh*, 20 d *óirne*, *fa ttugann*. 21 a *mhac gearóid óig*, 21 b *treigion*, *Trinóid*. 22 a *tathair neamhdha*, 22 c *chongbus*, 22 d *dho*, *chomhuirle*. 23 a *Taobhuim mhanum*, 23 b *aondia*, *siordhuídhe*, 23 c *sní*. 24 b *mhuimhnigh*, *mhórualaic*, 24 c *cían*, 24 d *ríar*,

ecceas. 25 a Eimher (*os cionn na líne* : .i. bean Concculuinn) inghion Fhorguill
mhonach, 25 b (*os cionn na líne* : .i. samhúil) sonnradhach, 25 c ibhfoighid, ibhfeile,
imeas, 25 d iccoibhneas. 26 a diomdhach, 26 b na, dhoich d'ia duileach, 26 c ciodh
saithch, óna, 26 d dhi. 27 a Ban sruth finne, (*os cionn na líne* : .i. fionn, abhann i tír
Chonuill 27 b tsionach bheag (*os cionn na líne* : .i. nua ----- bréaga), laac, 27 c
ta(*os cionn na líne* : et. la) na. Emunn, tainm, et, fionnghuala ní Con mhara, abhrán.

.....

Béarla ar 'Cinnim comhairle le Dia'

1

I decide to take counsel with God,
with the only beloved son of Maria,
and may the Lord who does not do me wrong,
teach me to my betterment.

2

My having been enfeebled, aged,
remaining after men of wisdom and master poets
amongst the Foreigners of Ireland,
the common selection is the cause of my disdain.

3

A family from whom came tribes,
the three sons of Mílidh of the venerable weapons,
in which of them should one put trust, (?)
the descendants of Éibhear, Ír, or Eireamhón?

4

Having taken counsel of him,
Christ, the creator of the world,
gently encouraged me
to follow the sons of Ír the junior.

5

I recognize that it is my betterment
the council upon which I decided
as it is they who didn't fail a master poet
and it is they whom they found to be the best.

6

Fachtna Fáthach the son of Ross,
a prosperous king as I have heard
idiocy was not his virtue nor his trade;
his wisdom was the cause of the sobriquet.

7

From when the poets were in a prosperous state,
who of them had surpassed Cathbhadh?
his humanity wasn't strict, I thought,
learning didn't harm his heroism.

8

Ollamh Fódla, although full in courage,
obtained his name as an honour
above the kings of Parthalán's Fort,
his entire title, indeed, was derived from his professorship.

9

The sacred tree of Magh Sléacht,
Tadhg Ó Rodaighe was the royal branch
who grew freely from Eamhain
in accordance with the manner of ancestry.

10

An attractive poet who didn't break an oath,
the generous Tadhg son of Gearóid,
noble historian of Inis Fáil,
tongs who holds the live coals.

11

The key to all knowledge,
is the successful Tadhg Ó Rodaighe
of the quarry of most permanent stones,
a whelp of Cú (Culainn) of the Craobh Ruadh.

12

On the great expanse of full learning
he swims undaunted,
he measures the feet through its centre,
[its] doors, its interior walls, its floor.

13

If it is proper for him to be described as generous,
the detractors cannot
say that he is not a good soldier
is he who is a wealth to the aged.

14

The nobility of Ireland is in the man,
wisdom, fortune abounding
and from (his) origin, usually, valour of victory
the apparatus to raise up nobility.

15

The three traits are in him,
wisdom, the heart of hospitality, suffering,
to hide his fame, is not for us (to do),
truth is not sympathetic judgement.

16

There was not in the Sídh of the Bóinn of Breagh
pleasance which is not in its surroundings,
in his protected, generous, soft palace
plentiful is the collection of my friend.

17

Plenty of variations of music, mead and beer,
French wine, playing of chess
under the bonds of the speckled palace
and every language which came from the Tower.

18

Books of knowledge of Ireland,
cattle raids, sackings and wooings,
philosophers problems being settled,
magicians and gentle folk being served (by Tadhg),

19

Lore of the venerable rivers of Ireland,
her lakes, her hills, her battle-victories,
her forts, her citadels, her towns,
is possessed by him who is in the cynosure of the noble class.

20

Though money and gold are worthwhile,
though feasts and drinking bouts are good,
better is the Lord who created them,
upon us He is not strict about what He gives.

21

Let Tadhg the son of Gearóid Óg understand
that it is not normal for the Trinity to desert
the dirty, avaricious world, (?)
(a world which is) baneful affection is dangerous.

22

Let him adore the Heavenly Father,
let him do the will of the Lord
who keeps great sympathy for us;
(this is what) I decide as advice for him. et cetera.

23

I commend my soul unto the son of Mary,
the only everlasting eternal God
and it is not a hollow dependence, it is known,
fine is the counsel which I decided.

24

One cannot forget Nualaith,
the truly proud Munster woman,
the fine woman who is far from being debilitated
serving guests and wise ones.

25

Eimhear the daughter of Forgall Monach
to this woman she is an exact replica
in patience, in generosity, and in opinion,
close to each other in relationship.

26

With what she has granted, no one is displeased,
nor to my knowledge, is God of the elements,
although men are satiated from the feasts,
all good to her, an impossible feat. et cetera.

The white stream of Finne, is a syllable of the woman's name,
and the second syllable is in the small, pleasant, deceitful fox,
the third syllable is always to the end a day,
I love her surname, a friendly son of the full liquid sea.

(xv)

An chraobh chumhra uaim don saoi

TCD H. 6. 15., 304 r. = *H*;

RIA F. v. 3., 180. = *F*;

Ó Tuathail, Éamonn, 1923, alt 39.

Ó Raghallaigh, Tomás, 1938, 390.

Séafraidh Ó Ruairc a chum.

Trí rann, amhrán agus dhá rann bhreise atá anseo ó Shéafraidh Ó Ruairc do Thadhg mac Gearóid Uí Rodaighe agus dá bhean, Fionnghuala. Is cuí nóta iarmhíre a ghabh leis na rann bhreise i lámhscríbhinn Choláiste na Tríonóide a tharraingt aniar chun tosaigh. Tugann an nóta le fios go neamhbhalbh, i mbeagán focal, nár cheart a bheith ag dréim le fíorcheart na ceapadóireachta ó dhuine uasal. Díríonn an nóta ar an léitheoir agus iarrann air gan súil a bheith aige le ‘fíorcheart ná le ceapaireacht dána ó dhuine uasal’, ach an dán mar atá a ghlacadh i gcéadfa mhaith, sin, nó ‘déan féin dán ceart den iomlán’ (TCD H. 6. 15., 304 v.). Ní údar iontais gur bhreac sé amhlaidh, óir is fíorlag an píosa ceapadóireachta í iarracht Shéafradha. Tugann rann a trí mórán an méid céanna le fios. Comharthaíonn an nóta sin gur dhearc Séafraidh air féin mar ‘dhuine uasal’ agus go bhfaca sé difríocht ghairme idir an ‘duine uasal’ agus an file. Is spéisiúil gur fhéach sé le sciar rannta a scríobh mar a rinne. Is gnáthghnéithe molta a fheidhmíonn Séafraidh sa dán thíos. Is aisteach fós féin an breisín rann a cuireadh le deireadh gach líne an amhráin. Is féidir a léamh as féin, bíodh nach saibhreas ealaíne d’aon chineál fós féin é, ná baol air :

-- a chara mo chroí,
-- más maise leat í,
-- cead acu is bíodh,
-- go mairidh tú an chraobh!

Is é is fearr glacadh leis na rannta seo thíos, measaim, mar chuid den ábhar filíochta a bhain le saol Seacaibíteach Thaidhg Uí Rodaighe. Is é an chaoi gur ainmníodh an bheirt, Tadhg mac Gearóid Uí Rodaighe agus Séafraidh Ó Ruairc, mar choimisinéirí don ‘Patriot Parliament.’ (Preston, C., 1950, 151). Bhí teideal airm ag Séafraidh de réir na buntuaisisce :

‘Lt. Geoffrey O Rorke’ agus ‘Thady Rody’

(Óstaí an Rí, H. H. 12., Levy i gCnuasach Bolton)

Níorbh é an chéad tréimhse chorraíola do Shéafraidh é. Is ríchosúil ar a ainm baiste atá sách gann, Séafraidh, gurbh é an ‘Geoffwey/Goffroy’ ar maíodh mar chúis ina choinne gur ghníomhaigh seisean nó a athair in Éirí Amach na bliana 1641. Mhaígh James Stevenson ‘pawson of the pawwish of Kiltough[art] Co. Leitrim’ an méid seo sa bhliain 1643 :

... Teige o Roddy of Phonah *and* also a monge(s?) Ye Rebell(s?) the kinges attorney, whoe was occownted cheoyf instrument in this Rebellion[,?] Goffroy o Roirk of ye barrony of Carrickgallen a fweeholder[,?] Edm. mc Gwanold ..

(micreascannán TCD 831, 3 - 4)

Is é is dócha gurbh é Tadhg Óg mac Taidhg an fear de mhuintir Rodaighe a luadh ansin, tharla gur Ruarcach mná a mháthair siúd (H. 6. 15., 304 r.). (Feicfead cuntas air faoin dán thíos, ‘Maith, tráth, do thoigheacht, a Thaidhg’). Thug fear darb ainm George Gonne fianaise in éadan an dreama seo a leanas i ndeisceart Liatroma i dtaobh an Éirí Amach chéanna, 1641 :

Geffrey oge ó Rork, Geffrey o Rork, Teige o Rork, Sheely ny Rourk, John o Rodie, Doneill o Rodie, Brian Boy o Rody, Thomas o Ruiddaghan, ..

(micreascannán TCD 831, 4)

Bhí John Winder ‘late of Stackowy in the pawwish of Kiltogher, Co. Leitrim yeoman’ ag iarraidh a chuid eolais a roinnt freisin le húdaráis na linne i gcoinne daoine eile agus ‘Teige o Ruddy’ luaite arís ina measc. :

Conn o Roirk, Teige o Ruddy, Teige o Rowke and Mark ó Cwynen of the pawwish of ffenan (ibid.).

Má ba é Séafraidh an dáin seo an ‘Geffrey oge’ thuasluaite ag George Gonne, chiallódh an méid sin go raibh na fiacla curtha go maith ag Séafraidh, an ‘duine uasal,’ faoi am na Pairliminte Seacaibítí, 1689. agus faoi am cumtha an dáin seo, 1702. Bheadh sé ag bordáil ar aois Thaidhg mhic Gearóid Uí Rodaighe, is dócha.

.....

H, 304 r.

F, 180

Bronntanas na bliana nua, ó Shéafraidh Ó Ruairc, *mhic* Thoirrdhealbhaigh, *mhic* Fheidhlim, chun Taidhg Uí Rodaighe, *mhic* Gearóid. Anno Domini 1702

An

H, 304 v.

1

An chraobh chumhra uaim don saoi,
do Thadhg shuairc Ó Rodaighe,
an cainteoir líomhtha, an Laidneoir glic, 1235
scrúdóir fírcheart an Bhéarla Scoitic.

2

File, fealsamh, breitheamh binn,
ní *feas* domhsa a chéile in Éirinn,
ughdar nach faiteach i leith an cheirt
is cú craite gach éigeirt. 1240

3

Ní le báidh mo bhreith air sin,
ní sum¹ ach fear mar chách sa chás sin,
an chraobh de ghlór gach duine
i gCrích Fodhla mhóircheart Ughaine.²

Abhrán an dána ón bhfear réamhráite. ---

4³

An chraobh ghlas tá díbhse ó fhearaibh Chrích Fáil -- a chara mo chroí, 1245
saoilim gur dílios díbh a faicsin 'do lámh -- más maise leat í,
bíodh saoithe is draoithe ag tagra 'na dheáidh -- cead acu is bíodh,
taoi an mhír leat don scríobse ós murrach⁴ ar chách -- go mairidh tú an chraobh!

Beannacht ón ughdar céanna.

5

A shaoi le scaoiltear gach nod,
mo chéile 'na géinnioch⁵ chugud; 1250
gach tráth 'na bharr mhór ar sin,
ligim a lán do mhnáibh don sórt sin.

6

A chuid ranna de mhnáibh ar leith,
d'iníon Dhonnchaidh dáiltear uaimse,
do leath hiomdhaidh dod' ghealtaobh ghlan, 1255
flaithchéile ar mhéin an deaghbhean.

A léitheoir ná hiar[r], agus ná bíodh súil agat le fíorcheart ná le ceapaireacht dána ó dhuine uasal. Má bhíonn, féach, cá bhfaighe tú é? Glac an chéadfaidh mhaith, agus is leor sin, nó déan féin dán ceart den iomlán. *et cetera*.

.....

Foinsí : TCD H. 6. 15., 304 r. agus RIA F. v. 3., 180.

Teideal : Bronntanas na bliana nua, ó Shéafraidh Ó Ruairc, *mhic Thoirrdhealbhaigh*, *mhic Fheidhlim*, chun Taidhg Uí Rodaighe, *mhic Gearóid*. *Anno Domini* 1702.

An Mheadaracht

7, 8, nó 9 siolla ar an líne go hiondúil agus iarracht ar éigean déanta le siolla amháin sa bhreis a sholáthar san ardrinn.

Amhrán, rann 4, ar an dul : í - - í - - a - - á - - - - a - - í.

Cuibheas Déanach : Is go leathrialta a chomhardaíonn rinn agus ardrinn. Féachadh, fiú amháin, leis an bhforainm 'sin' a chomhardadh leis féin faoi dhó, 3 a le 3 b, agus 5 c le 5 d.

Nótaí

1. ní sum : Caithfidh sé gur 'sum' na Laidine atá anseo seachas foirm ársa na copailé Gaeilge, céad phearsa uimhir uatha, mar tá an chopail san abairt roimhe cheana.
2. Ughaine : Ughaine Mór.

'Is uime ghairthear Ughaine Mór de, do bhrígh gur mhór a fhlaithneas, óir do bhí cur ar oiléanaibh iarthair Eorpa aige; agus do bhádar cúigear ar fhichid do chloinn ag an Ughaine sin, mar atá, dias is fiche do chloinn mhac is triar inghean' (Dinneen, P., 1908 a, 156).

3. Tá línte an rainn seo scartha ag fleiscín gearr ar an lámhscríbhinn féin. Ar an aon líne amháin atá gach líne fhada agus ghearr. Tagraíonn gach líne ghearr cúig shiolla don líne fhada go díreach roimpi.

4. murrach : Is é ‘muireach’ an leagan a thugann RIA F. v. 3., 180, dúinn agus féach, murrach o/a-tamhan .. a form of 2 muirech? *DIL*

Mar sin, cf. ‘1 muirech’, o-tamhan *A leader, commander, chief? ibid.*

muirech Cf. murrach ‘able, capable’ murrachas ‘superiority’ O’R. *ibid.*

Ní miste ‘muiredach’, o-tamhan, *A lord, master, proprietor (DIL)* a chur sa mheá le hadhmad a bhaint as an athrú ‘murrach’ > marrach/muireach.

Mar thuairisc eile ar athrú na fréimhe, ‘muir-’ > ‘mar-’, féach ‘muiride’ :

As subst. io, m. *a seafarer, mariner ...* A variant form with non-palatal r is maraide. *DIL*

5. geinnioch : Is é sin, ‘béinneach’. A bhean ina bean nocht chuige, is é sin, ina ‘beannacht mhór’ chuige.

Léamh na lámhscríbhinní

TCD H. 6. 15., 304 r./v. = *H*

RIA F. v. 3., 180 = *F*

Pronntanus *F/H* bliadhna *F* bliadhna *H* nuaidhe o *F/H* Sheafruigh *F* Sheaffruigh *H*
ó *F/H* Rúairc *F* Torirdhealbhuídh *F* Toirrdhealbhaigh *H* feidhlime *F* Feidhlim *H*
chum *F/H* uí *F* uí *H* Roduighe *F* Roduíghe *H* gearoid *F/H* anno *F* Domini

1a chraibh *F* chráobh *H* úaim *F* tsaoí *F* tsaoi *H* 1b thadhg shúairc ua *H* o Roduíghe
1c berlóir *F* cainnteóir liomhtha *H* lannoir *F* laidneóir *H* 1d sgrúdhóir *F* sgrúdóir *H*
primhcheart bhearla *F* bhearla *H* Sgotic *F* 2a fallsamh *F/H* breithe *F* 2b sa namsa *F*
dhamhsa *H* acheile ineirinn *F* inéirind *H* 2c úghdar *F* ughdar *H* ileith *F* a leith *H* 2d
cu craidhte *F* éigceirt *F* éceirt *H* 3a Ni *F* Ní lé *H* mar *F* 3b som *F* acht *F/H* chach
san *F* ccás *H* 3c dho *F* 3d iccrich *F* i ccrích *H* fódhla *F* fodhla *H* moirhearct iugaine
F tabhran *F* Abhrán *H* on *H* reimhráidhte *H* --- 4a díbhsi *F* dhibhsi *H* fhearuibh *H*
chrích *F* chrich *H* fáil *F/H* chroídhe *F/H* 4b saoilim *F* afaicsin *F* laimh *F* mas *F/H*
maiseach *F* 4c biodh *H* saoithe *F* et *H* na *F/H* daigh *F* dhéaidh *H* céad *F* aca *F/H*
do shíor *F* 4d taoí *F* míor *F* mhir *H* sgríbsi *F* scríbsi *H* os *F* muireach *F* air *F*
chach *F/H* mairidh tu *H* chrao[bh] *F* úghdar *F* ughdar *H* cheadna *F* ceadhna *H* 5a
shaoí *F* lé sgaoiltear *F/H* nóid *F* 5b na *F/H* géinnneach *F* geinnioch *H* chugud *F/H*
do mhéad mo ghrádh *F* 5c na *F/H* bhárt mór air *F* 5d leigim *F* léigim *H* alán *F*
mhnaibh *F* mnaibh *H* tsórt *F/H*

(As *H* anseo síos) : Do chum Fionghulann ní Con mara, ceadhna 6a ronna, mnáibh,
6b dinghin, 6c dod gheal taobh, 6d flaithecheile. A leaighthóir na hiar, na biodh, agad,

fiorceart, lé ceapuiracht, úasal, madh bhionn feuch ca bhfuighe, chéudfaidh, et is lór sin. deain fein, don

.....

Béarla ar

‘An chraobh chumhra uaim don saoi’

1

The fragrant laurel from me to the wise man,
to the pleasant Tadhg Ó Rodaighe,
the fluent speaker, the wise Latin scholar,
the truly correct examiner of Irish speech.

2

A poet, a philosopher, a mellifluous judge,
I don't know of his like in Ireland,
an author who is not afraid of (establishing) justice
and a hound who shakes every injustice.

3

My judgement on him is not from a point of bias
I am just a man like everyone else in that case,
the prize by unanimous opinion
in Ireland of the all-just Ughaine.

The poem-song from the same man -----

4

The fresh laurel which is from the men of Ireland to you,
-- O friend of my heart,
I feel that it is proper for you to see it in your hand,
-- if you prefer it,
let the wise and the ingenious be talking about it afterwards,
-- let them be so,
the (warrior's) portion is yours this time as you are a chief to all.
-- May you enjoy the prize!

A blessing from the same author :

5

O wise one who expands every (scribal) contraction,
my wife as a large person to you (I send);
every time, as a large addition to that
I send a lot of that type of women (to you).

To Fionnghuala Nic Con Mara from the same man :

6

O you allotted part of special women,
to the daughter of Donnchadh is given from me,
as a bed companion for your bright clean side,
a princely companion such as the good woman would choose.

(xvi)

Deirbhshiúr don uaisle an eagna

TCD H. 6. 15., 304 v.

Ó Raghallaigh, Tomás, 1938, 391-394.

An tAthair Patruic Ó Coirnnín, mhic Cornáin cecinit.

Scríobh Pól Breathnach ocht leathanach de thrácht ar an Athair Pádraic Ó Coirnnín agus ar a shaothar (Walsh, P., 1947, 125 - 132). Mhaígh Pól Breathnach gur shiúil dhá ainm leis mar Phádraic. Ba Cornán (Óg) Ó Cuirnnín in amanna é, ach dar leis, ba é 'Pádraic Ó Coirnnín' a tugadh air mar bhall den chléir :

Over a period of about thirty years we find trace of a Curnán or Cornán Óg, who is also called Father Pádraic O Coirnnín. (Walsh, P., 1947, 125).

The fact that he had two names would seem to indicate that he was a member of a religious Order; but there is no reference to this in his writings; (ibid. 131)

Níl deireadh ráite fós faoi éiginnteacht ainmneacha an duine seo, mar luaigh Cuthbert Mhág Craith gur faoin sloinne 'Currin' a áiríodh an tAthair Ó Coirnnín (Mhág Craith, C., 1980, 216) sna '*Parish Priests of Kilmore.*' (Mc Kiernan, F. J., 1972, 383). Chuaigh scríbhneoir eile ó shin leis an tuairim chéanna sin : gurbh é an fear céanna sa dá chás é, an tAthair Patrick Currin, Sagart Paróiste Droma Liasa (= Droim dhá Thiar), agus an tAthair Pádraic Ó Coirnnín, file (Ó Duigneáin, P., 1990, 72). Tá cuma mhaith ar an scéal go bhfuil an ceart acu. Scríobh Proinsias Ó Duigneáin mar seo a leanas :

Patrick Currin born 1653 - died c. 1735

Although this priest's name as given in the 1704 Kilmore Clergy list is 'Currin' there is some evidence to suggest that in fact he was Fr. Padraig O Curneen, one of the best known Gaelic poets of the time. He was ordained priest in 1683, by Most Rev. Dr. Thady Keogh at Carrigin, near Headford, Co. Galway. His two sureties, in accordance with Penal legislation, were Thady Roddy of Crossfield, near Fenagh Co. Leitrim, and John Mc Keon of Cornamucklagh. Fr. Currin (or "O Curneen"?) resided in the Townland of Conaghill, south east of Dromahaire.

It is interesting to note that Fr. O Curneen addressed a poem to the above-mentioned Thady Roddy of Crossfield. He addressed other pieces to : Thady O Rourke, Bishop of Killala; Isabella Mc Donagh of the famous Ballindoon family; Hugh O Donnell, of Larkfield, Manorhamilton, and to Charles O Connor, the well-known antiquarian of Bellanagare, Co. Roscommon. This

latter poem was written in 1725. Another poem of O Curneen, dedicated to the O Connors is dated 1734. If Patrick Currin and Padraig O Curneen are the same person, he was eighty one years of age in 1734.

This priest's father may have been Cornán Ó Curneen of Co. Sligo, who in 1700 sold a manuscript, now in Trinity College, Dublin to Edward Lhuyd, the Welsh antiquarian. (Ó Duigneáin, P., 1990, 72 -73)

Luann Ó Coirnín an 'chléir' i rann 17 sa duan thíos. Is dócha gurb í cléir na filíochta, seachas cléir na heaglaise, abraimís, atá i gceist agus go bhfuilid ag guí saol só agus seanchais uathu don 'dos,' amhail is a rá gur 'file' den chúigiú grád é Tadhg Ó Rodaighe.

17

Iomad d'éigsibh, iolar scol,
do chumhdaigh triath na dtéannchur,
's do cinneadh ón chléir don dos
dligheadh séimh agus seanchas (H. 6. 15., 305 v.)

Chomh maith lena bheith cruinn go maith i gcúrsaí comhardaidh agus uama níl aon easpa toirte ar shaothar Uí Choirnín. Chomhair Pól Walsh, más beacht mo léamh air, trí dhán déag a chum an tAthair Pádraic Ó Coirnín. Tagraíonn sé i dtosach don duan atá idir lámha againn anseo, 'Deirbhshiúr don uaisle an eagna' :

The earliest trace of him known to me is in his poem addressed to the learned Thady Roddy of Crossfield, Co. Leitrim. The latter was living, but apparently extremely old, in 1704. The poem is published in O Raghallaigh, *Filí agus Filidheacht Chonnacht*, p. 391. The heading in the manuscript (H. 6. 15) describes Father Pádraic Ó Coirnín, the author, as *mac Cornáin*.

(Walsh, P., 1947, 125)

Luann sé ansin duan a chum Pádraic Ó Coirnín do bhaintreach Thiarnáin Uí Ruairc, Isabella, máthair mhór Chathail Óig Uí Cionchobhair :

Manuscript E. .ii. i, p. 67 (old 41) in the R. I. Academy, contains the autograph of an address to Isabella, daughter of Brian m Seain Mac Donagh of Ballindown, co. Sligo, and widow of Captain Tiernan O Ruairc, killed in 1702. It is signed *P. C.*, and has *in nomine domini* at the head.

(ibid. 125, féach 126, 131)

Luann sé duan do shean-uncail Chathail Uí Chonchobhair, is é sin, Tadhg Ó Ruairc, Easpag Chill Ala :

Another autograph in the same manuscript (p. 69, old 29) is an address to Tadhg O Ruairc, appointed bishop of Killala in 1707. The piece is not signed, but it has the superscription *in nomine domini amen*, with the scribe's usual *probatio pennae*. (ibid. 125, féach 131)

Tagraíonn sé do dhuan eile a bhain le huachtar Thír Ailealla, taobh tíre an Chnoic Móir, an áit ar neadaigh Muintir Uí Chonchobhair agus iad ar díbirt seal óna n-oidhreacht :

The manuscript long known as the Book of the O Conor Don was transcribed for Captain Sorley Mac Domhnaill in the Low Countries in 1631. At all events a late entry in Captain Sorley's Book is a poem by Father Pádraic Ó Coirnín commencing *Fíor-ainm don Ghaobhaigh an gubhach*, Geevagh's correct name is *Gubhach* 'grieving.' The piece is a lament for Francis Mac Conmidhe, son of Torlogh. (ibid., 126)

Luann Pádraig A. Breatnach trí dhuan a chum an tAthair Pádraic Dubh Ó Coirnín in ómós chuid de Chlann Dálaigh :

I measc an chnuasach filíochta ar Chlann Dálaigh atá sa lámhscríbhinn G 167, a breacadh sa bhliain 1727, tá trí dhán curtha síos don Athair Pádraig Dubh Ó Coirnín, file agus scríobhaí a bhfuil eolas air ó fhoinsí eile faoin ainm 'Cornán Óg' (mar a thaispeáin Pól Breathnach), agus a bhfuil marbhna a chum sé ar Phroinsias Mac Con Mídhe áiridhe (+ 1712) scríofa isteach i lámh dhéanach ar bhilleog de Leabhar Uí Chonchubhair Dhoinn. Do Chonall (mac Seáin mic Aodha mic Cuinn) Ó Domhnaill (*fl.* 1689) a cumadh ceann de na dánta uaidh in G 167, agus cumadh péire eile dá mhac sin Aodh (+ 1754), an pátrún ó Chontae Liatroma dár scríobhadh an lámhscríbhinn. (Breatnach, P. A., 1997, 60)

Ba de bhunadh Shliocht Néill Ghairbh na Dálaigh seo a chuir fúthu i dtuaisceart Liatroma (Ó Duigneáin, P., 1986, 390). Mhaígh Pól Breathnach go mb'fhéidir gur cheap Pádraic duan do bhean an Dálaigh, Flora Hamilton :

Three poems in National Library manuscript 167 were addressed to Hugh O Donnell who settled at Larkfield, Co. Leitrim, about the early part of the eighteenth century. They were composed by Father Pádraic Dubh Ó Coirnín, and a fourth (perhaps by the same author) on the death of Flora Hamilton, wife

of this O Donnell, who died in 1716, is added on to the second in the same manuscript. (Walsh, P., 1947, 126 - 127)

Ní raibh sé de dheis ag Pól Breathnach ceann fáin de na lámhscríbhinní a fheiceáil :

A stray piece in the collection B. i. 2a. fragment 11, in the R. I. Academy (*Catalogue*, p. 3021), I have been unable to see. Father Pádraic Ó Coirnín is the ascription, and the first line is 'Scur dot chaoinedh a Chill Mhór (ibid. 127)

Áiríonn Pól Breathnach na duanta a chum Ó Coirnín do bhaill theaghlaigh Uí Chonchobhair an Chnoic Mhóir agus Bhéal Átha na gCarr :

We possess three poems by this priest written for members of Charles O Connor's family. The first is in praise of the young boy himself, composed when he was turned fifteen, in 1725 :

Atá óigfher don fhéin úir
(mithid sgaoiledh ar sgíamhrúin)
lenfus an fhóir in gach acht
sheasfus a chóir ar Chonnacht. (ibid.)

Ceann sprice an duain féin, an scoláire Cathal Ó Conchobhair, scríobh sé nóta ina dhiaidh sin :

scripsit Cornanus O Corrin Anno 1725. (ibid. 128)

Scríobhadh an t-ainm 'Cornan O Corrin' in ogham i ndiaidh ceann eile dá chuid dánta, dár tús 'Donchadh Cathail Óig cisde agus glóir.' (ibid. 128). Scríobhadh an nóta seo i ndiaidh an dáin :

Being his composein Being his first composeing to ye family of Knockmore
The above songs composed towards the family of Knockmore viz. Mr Dennis O
Connor his lady & children by ye wthin poemwriter. (ibid. 129 - 130)

Ba é sin an dán ba thúisce a chum sé d'éinne de Mhuintir Chonchobhair (ibid. 129). Maireann duilleog fillte páipéir ar ar seachadadh dán do Mhuintir Uí Chonchobhair sa bhliain 1726 A. D. :

The w'thin poem was written of late of ye req^t of Mr Charles og o Conor of Knockmore by Cornan Cornyn the first day of 7^{ber} anno domini 1726.

ollam breifne

Tá suil agam réd shuiluibh más ail leat féin (ibid. 130)

Is ar Mhuintir Uí Chonchobhair in éis a n-athlonnaithe i mBaile Átha na gCarr a cheap an tAthair Pádraic an duan deiridh a luann Pól Breathnach :

The last piece of O Coirnín to which I shall refer was composed on the family of Belanagare in 1734. It is preserved in the handwriting of Charles O Conor in E. ii. i., 62 (old 40). Three men of the household are mentioned by name : the bishop Thady O Ruairc, uncle to the mistress of the house, Donnchadh O Conor, and his son Cathal. The ladies were Eleanor, widow of Terence Mac Donagh, aunt of Mary O Ruairc; Isabella Mac Donagh, widow of captain Tiernan O Ruairc, mother of Mary; and Mary herself. (ibid. 131)

Caithfidimid athleagan de dhán a chur le háireamh saothair an Athar Pádraic Ó Coirnín. Léiríonn an tOllamh Pádraig A. Breathnach gur baineadh feidhm as an duan 'Ca bhfuair in t-eineach iostadh' le beirt a mholadh, Aodh Ó Domhnaill, Contae Liatroma, ar láimh amháin agus Aodh mac Thoirdhealbhaigh Uí Raghallaigh ar an láimh eile (Breatnach, P. A., 1997, 60 - 61). Míníonn Pádraig A. Breatnach an chaoi gur cóiríodh agus gur insádh na sleachta inar luadh sloinne nó ginealach, agus freisin, go bhfuil dhá rann sa bhreis i gcás amháin acu, an ceann a mholann Aodh Ó Raghallaigh. Thairis sin, tá an péire acu gearrtha anuas dá chéile mar phastiche a deir sé :

Táid focal ar fhocal le chéile tríd síos (faoi bhun mionmhalairt fhánach), ach amháin sa mhéid (i) go bhfuil téacs difriúil in G [= ceann an Dálaigh] ag freagairt do na rann a bhfuil sloinne nó ábhar geinealaigh luaite iontu in R [= ceann an Raghallaigh], agus (ii) go bhfuil dhá rann a chuireann síos ar thréithe Aodha Uí Raghallaigh mar chléireach in easnamh sa dán d'Aodh Ó Domhnaill.

(Breatnach, P. A., 1997, 61)

Bhí an tOllamh Séamas Ó Cearnaigh den bharúil gurbh fhile d'aon iúl ama agus iompair le Tadhg Ó Rodaighe ab ea údar duain Aodha Uí Raghallaigh :

..... the present poem is a late effort to use a classical metre, and suffers by comparison with stricter verse. The frequent use of archaic words and forms contrasts strangely with the loose style. It would appear to be by a scholar of the generation and type of Tadhg Ó Rodaighe. The author writes syllabic verse

with difficulty, and overloads his lines with *chevilles*, *aidhbhle duadh*, *lí gan locht*, *is dál dil*, etc. The use of such words as *fochtuis* 'asked', *uais*, *Éire* (dat. sg.) immediately betrays the antiquarian. (Carney, J., 1950, 231)

'Ráineodh sé', a scríobh Pádraig A. Breathnach :

gurb é an Coirníneach féin a cheap an dán don Raghallach agus gur athchóirigh sé ina dhiaidh sin an téacs céanna d'Aodh Ó Domhnaill ag déanamh mionathraithe (ar leasaithe riachtanacha ó thaobh na meadarachta cuid acu) agus ag soláthar na rann breise. (Breathnach, P. A., 1997, 61)

Is ríchosúil go bhfuil an ceart aige. Más ea, an bhféadfáí a rá gur cineál ciorraithe a rinne Ó Coirnín ar an gcéad phátrún mar sin, is a rá go n-athreicfeadh sé dán faoina athchóiriú ar athphátrún? Arbh é nár chúitigh an chéad phátrún é mar ba chúí? Ní féidir a rá anois, ar chuma leis an mbeirt, Ó Domhnaill agus Ó Raghallaigh, go ndéanfaí aithris seo an dá dhán ar a chéile, is é sin, go gcoillfí an chéad dán a rinneadh leis an athdhán 'a dhéanamh'. An té a fuair an t-athdhán, an mbraithfeadh sé nár dhán sainiúil dó féin é? Is dócha gur ar bhonn na leisce a rinneadh amhlaidh. B'fhusa an t-athchóiriú ná duan glan as an bpíosa a chumadh.

Scríobh Cuthbert Mhág Craith roinnt mhaith ar cheist na beirte Coirníneach, Cornán Ó Coirnín agus Cornán Óg nó an tAthair Pádraic Ó Coirnín (Mhág Craith, C., 1980, 215 - 217). Rinne sé achoimre ar an leathanach deiridh mar seo :

Fágann sin go bhféadfáí gurb ionann Pádraig Dubh Ó Coirnín agus The Rev. Patrick Currin, sagart paróiste; gurb é Cornán, file, a athair; agus gur dreatháir dó Cornán Óg, scríobhaí. Ach níl sa mhéid sin féin ach tuairimíocht gan mórán tacaíochta; agus b'fhéarr a rá nach bhfuil eolas cinnte ar bith ar fáil faoin Athair Pádraig Ó Coirnín i láthair na huaire. (ibid.)

Níorbh ionann a thuairim siúd mar sin agus tuairim Phóil Bhreathnaigh a mheas go mba é an fear céanna an file sagairt, Pádraic Dubh Ó Coirnín, agus an scríobhaí file, Cornán Óg Ó Coirnín. Scríobh Pól Breathnach i ndeireadh a shleachta féin gur mheas go bhfágfadh an Coirníneach leid ina litir chuig Thady O Ruairc faoina bheith sna Froinsiasaigh, nó ina shagart, sa chás go raibh, ach níor thagair sé d'aon ní mar é (ibid. 131)

Is gá tagairt do nóta Cuthbert Mheig Craith ar lámh scríbhneoireachta beirt de Mhuintir Choirnín :

Scríobh Curnán Ó Coirnín A iv 4, 46 - 64 agus E ii 1, 67 -76 (1725 - 26); agus scríobh Cornán Óg Ó Coirnín C i 1. 95 - 97v, sa bhliain 1734, agus b'fhéidir E ii 1. 48 - 49. Ní léir ón scríbhneoireacht gurb ionann Cornán agus Cornán Óg. (Mhág Craith, C., 1980, 215)

Tugann sé an nóta (nóta 5) seo a leanas ag bun an leathanaigh mar mháthair ar a leagan féin den scéal :

Ón *RIA cat. Ir. MSS*, lgh. 2288 -89, 3014, an t-eolas seo faoi na lámha ins na lss. (ibid.)

Cuirimis i gcomórtas leis an gcur chuige sin léamh Phóil Bhreathnaigh ar cheist lámh Chornáin Uí Choirnín. D'aithin Pól Breathnach tréith suntais amháin de lámh Chornáin Uí Choirnín agus rinne cur síos uirthi :

A disyllable pronounced as monosyllabic he marks with an apostrophe, for example, *guidhim* and *tabhair*. This mannerism would identify O Coirnín's handwriting anywhere. (Walsh, P., 1947, 128)

Bhí Pól Breathnach sách meáite de cér leis an lámh a bhreac an duan :

At the end of the piece Charles O Conor himself wrote : *scripsit Cornanus O Corrnin Anno 1725*. Charles O Conor's hand is distinguished, and very easily recognised. (ibid.)

Samplaí d'obair na láimhe seo as dán a cheap Pádraic Ó Coirnín do Mhuintir Uí Chonchobhair is ea an méid seo :

Matiú gus Eógh'n
na sesadh na leogh'n
a maisi sa míon
do dhathris don tsaógh'l (ibid. 129)

Caithfear géilleadh nach ionann cinnte lámh an té a cheap agus lámh an té a bhreac, ach bheadh cathú ar dhuine glacadh le leagan amháin den scéal in ionad na héiginnteachta.

Ní mé nach le barr buíochais as a sheasamh leis lá a oirnithe, 1683 in Áth Cinn, a cheap an file sagairt Pádraic Ó Coirnnín an duan molta seo thíos do Thadhg Ó Rodaighe? (Ó Duigneáin, P., 1990, 72). Tugann sé ‘data dearghaol’ < ‘dhata dheirgghil’ (rann 11a) ar ‘mac Gearóid,’ is é sin, ar Thadhg. Is ionann ‘data’ agus aite nó oide, is é sin, athair altrama (*DIL*). Ar an ábhar sin, ní miste cuimhneamh go dtugtar ‘muimidh’ (rann 3d) ar Fhionnghuala, bean chéile Thaidhg Uí Rodaighe sna rainn dar tús ‘Go madh buan bail a bhfuil,’ rainn a leanann an duan seo go díreach (TCD H. 6. 15, 306 r.). Cá bhfios anois nach ag Tadhg agus ag a bhean, Fionnghuala, a bhíodh Cornán Óg ar altram?

Tá dhá dhán bheaga go díreach i ndiaidh an chinn seo sa lámhscríbhinn, TCD H. 6. 15. Tosaíonn an duan deibhí ceithre rann ‘Go mad búan bail a bhfuil’ (*inghean dil deidghead donnchuidh*), leanann ceann gairid ‘An screaptra fa ttáirm’ ina dhiaidh agus ansin is ea a roinntear míniú ar na naoi ccuill linn, ar leathanach 306 r. - 306 v. Tharla go roinntear amuigh ansin linn é, d’fhéadfaí a rá gur cheart breathnú ar an dá dhuan ghairide, atá luaite anois díreach agam, mar rainn iarchomhairc de chuid an duain seo ‘Deirbhshiúr don uaisle an eagna’. Tá an-chosúlacht ar an scéal gur mar sin a cumadh iad. Molann an chéad cheann díobh Fionnghuala le ceithre rann deibhí. Molann an dara ceann an bheirt acu, Tadhg agus Fionnghuala, le trí rann ógláchais ar an rannaíocht bheag. Tugaim leis an duan seo anois iad.

Leathcheileadh ar bhealach cliste ainm agus sloinne Thaidhg Uí Rodaighe agus Fhionnghuala, a bhean, sna trí rann deiridh thíos. Measaim go raibh imeartas sanais agus imirt an dá theanga ar a chéile ina suí ag an bhfile sna rainn sin 25 - 27. Níor cuireadh cló ar na trí rann sin riamh go bhfios dom.

.....
TCD H. 6. 15., 304 v.

AntAthair Patruic Ó Coirnnín, *mhic* Cornáin *cecinit*

Sagart eisdhe.

Deirbhshiúr

305 r.

1

Deirbhshiúr don uaisle *an eagna*,¹

atáid *cheana* ag coimhfhreagra,

dá *roile* ó am go ham,

gan barr goile ná galann.²

1260

2

Atá an uaisle iodhan
 dá hóradh *in* gach aoinionadh³
 feadh an domhain dámhai gh,
 fear a homhain⁴ gach ní hionghrádhaigh.⁵

3

Don eagna, ní dál diamhair,⁶ 1265
 atá gach duine deaghchiallaidh,
 crann cumhra go mbláth nach bocht,
 lán d'umhla, agus d'annsacht.

4

Más rí, más ruire, más flaith,
 féinnidh, nó curaidh colgdhaith⁷ 1270
 bhíos *gan* eagna 'na chum chaoin,
 teagbha⁸ go trom a dtathaoir.

5

Dá dtiadh⁹ thar mhodhaibh a-mach
 an tainér¹⁰ eagnach eolach,
 ní bhí *gan* tathaoir gach tan, 1275
 cé ní cathaoir do chosnadh.

6

Do aoinfhior thromthoice tug
 an Coimdhe nach gear formad,
 gan eagla aoinfhir 'ma-le,
 eagna fhaoilidh is uaisle. 1280

7

Mac Gearóid, glac *gan* dúnadh,
 saoi *gach* eagna d'fhíormhúnadh,
 é do fuair *an* toice trom,
 a bhuaidh, ní loitfe leatrom.¹¹

8

Tadhg Ó Rodaighe rún glé, 1285
 tea[n]ga¹² t[h]uirmheach¹³ *gan* tuisle,
 searc *gach* bandála, sciamh¹⁴ scol;
 a mhian anála d'adhnadh.

Tuigse 'na chlí do chaithrigh,
gach iúl dó is daghaithnidh, 1290
bile *gan* a bhéin¹⁵ dá bhun,
file féigh¹⁶ agus feallsamh.

10

Atá ris¹⁷ (mór re a mhaoidheamh),
seanchas dion¹⁸ is deaghdhaoineadh,
innsin¹⁹ Chobhthaigh na gcladh gcorr, 1295
borrfaidh a mbladh *mæ* bhuabhall.

11

Mac Gearóid dhata dheirgghil,
a aithghin, is é Aimhirgin,²⁰
saormhac Galoimh²¹ nár ghuin fann,
cé thabhaigh goimh gach galann.²² 1300

caor
lch. 305 v.

12

Caor fíneamhna mac Mílidh,
féighfhear an fhuilt fhinnlíghil,
áilghean a ghné go ngnaoi ngloin,
ba hé a saoi, 's a seanchaidh.

13

I bhfíorfhios bhfoirbhte (radh glé), 1305
Tadhg 'na Aimhirgin oile,
crú na ríogh ó Eamhain áin,
díon ar dheabhuidh a dheaghcháil.

14

Oigéan iomhuis²³ na hEorpa,
aigneadh búidh nach bithleonta,²⁴ 1310
daltán na suadh saor *gan* sal,
macámh caomh na ngruadh ngríosghlan.

15

Cruas gereididh, gloine gcrúbhaidh,
baoi san fheadhain fhionndálaigh,
ór chin²⁵ an chaoinghin chneasta, 1315
na fir fhaoilidh inmheasta.

16
Céadna do chreid i gCríost cain,
i nÉirinn an fhoinn iúbhraigh,
ríogmhac Fachtna Fháthaigh²⁶ fhinn,
do ghnáthaigh *achta* ingill. 1320

17
Iomad d'éigsibh, iolar scol,
do chumhdaigh *triath* na *dteannchur*,
's do *cinneadh* ón chléir *don dos*²⁷
dligheadh séimh agus *seanchas*.

18
Geall inigh, ní hágh nuaidhe, 1325
fuair curaidh na Craobhruidhe,
sa mbarr goile *geabhaidh* geall,
ó *fhearaibh* oile Éireann.

19
Tighearna Fiodhnach crobh réidh,
na curaidh sa *gceann* d'aoimhéin, 1330
beacht do lean a los a n-aoi,²⁸
an fear go bhfios 's go bhfíorghnaoi.

20
A n-aoibh, a n-ineach nach dis,²⁹
a n-íúl, a n-éimh,³⁰ a n-iris³¹
a gcosg guaise, ní seol *searbh*, 1335
a n-eol³³ uaisle *gan indearbh*.³³

Deirbhshiúr. *et cetera*.

2. naoi ccuill na ccnó *iomhuis* for boinn. vide tobar *seagsa*. p.³⁴

go madh
lch. 306 r.

21
Go madh buan baíl a bhfuil,
inghean dil déidgheal *Donnchuidh*³⁵
Mhic Con Mara, go miadh nglé,
um fhala nár iadh a inne. 1340

22
Fionnghuala na bhfuighleadh nglan,
nach gcar acht aigneadh iodhan,
bláth na *gcraobh* ó Chaisiol Cuirc,³⁶
an chaomh bhaisgheal *mar Bhláthnuit*.³⁷

23
Ordan,³⁸ aoibh *et* [e]ineach, 1345
adhbhacht,³⁹ oghdhacht⁴⁰ fhírinneach.
toirchios do chruinnigh 'na cum,
muimidh⁴¹ oirchios dá n-altrom.⁴²

24
Gach fios, *gach* féile, *gach* fos,
dá gear *an* séaghainn solas,⁴³ 1350
ní dán *nach* dú⁴⁴ don mhéirghil
is lán de chrú caoinÉibhir.⁴⁵

id est codus poemate. go madh. et cetera.

25
An screaptra⁴⁶ fá dtáirim,
tugthar uaidhim⁴⁷ le dagthoil,
don días⁴⁸ do char mise, 1355
mar chara sise, Farbhlaidh.⁴⁹

26
File⁵⁰ sa teinm laoidhe,⁵¹
ainm an tsaoirfhir nach fallsa,
agus borbaistear⁵² a slonnadh,
dóid is ullamh⁵³ im almsa. 1360

27
Agus é re sneachta choimhgheal,⁵⁴
ionad iomchair⁵⁵ an bhrosna,⁵⁶
a hainm, 's as ua don bhóchna⁵⁷
í, má seoltar a slonnadh.

An. et cetera.

.....

Foinse : TCD H. 6. 15, 304 v. - 306 r.

Teideal roimh rainn na 1 - 20 ambáin :

AntAthair Patruic Ó Coirnnín, *mac* Cornáin *cecinit*. Sagart eisdhe.

An Mheadaracht

Deibhí an aiste, $7^x + 7^{x+1}$

Ógláchas ar an deibhí, ar luaineacht siolla scaití (21 a, 21 d, 23 a) is ea rainn 21 - 24.

Ógláchas ar an rannaíocht bheag, $7^2 + 7^2$, is ea rainn 25 - 27.

Cuibheas Déanach: Caithfidh sé gur ‘gcorr’ a bhí ar líne 10 c ó cheart, ach ‘gcoir’ atá ar an lámhscríbhinn anois. Comhardann gach déanach eile lena chéile cuibhis.

Cuibheas Inmheánach: Comhardadh slán don chuid is mó, ach cuirtear consan singil le carn consan corráit, toice: loitfe (7 c/d); chaoinghin: fhaoilidh (15 c/d); cinneadh: dligheadh (17 c/d); guaise: uaisle (20 c/d).

Léamh na Lámhscríbhinne

304 An tathair Patruic ó Coirnnin, *mhic Cornáin cecenit*. Sagart eisidhe. 305
1 c dár, 1 d na galand. 2 a Ata, úaisle, 2 b aoínionadh, 2 d hionghradhuigh. 3 a díamhair, 3 b ata, deighchíalluidh, 3 d ilán dumhla, et dansacht. 4 a Madh Righ, *madh*, *madh*, 4 b feinnid, no curuid, 4 c bios, na, 4 d a ttathaoir. 5 a Da ttiadh tar mhodhuibh, 5 b in tainér, 5 d ge. 6 b in cuimdhe, *ccar*, 6 c male. 7 a mac Gearóid, 7 b dfíormúnadh, 7 d bhúaidh. 8 a ó Roduighe, 8 c smiamh sgol, 8 d mían, dadhnadh. 9 a Tuigsi na, dcaithrigh, 9 b daghaithnidh, 9 d feigh. 10 a rís, 10 b *seanchus* dion (.i. cnoc), 10 c Cobhthuigh, ccladh ccoir, 10 d borrfuidh a mbhladh mur búabhall. 11 a Ghearóid dhata dheirgghil, 11 c nar, 11 d gé, *gach* ach galand. 12 a fineamhna, 12 b feighfhear, 12 c ailghean, 12 d fá héasaoí, sa. 13 a (radh gla), 13 b Tadhg na, 13 d dheabhuidh. 14 a iomhuis (*faoin líne*: 2) hEórpa, 14 b búidh, bithleónta, 14 c sáor, 14 d cáomh, ngrúadh. 15 a Crúas ccreidid, ccrúbhaidh, 15 b baoí, fheadhuin fionndalaigh, 15 c chaoinghin chneasda. 15 d inmheasda. 16 a Cédna, a ccríost chaín, 16 b a nEirinn, fhuinn iubhruigh, 16 c fhatuighfhinn, 16 d ghnathuigh. 17 a déigsibh, sgol, 17 b chumhduigh, tteannchur, 17 c sdo, 17 d seimh, *seanchus*. 18 a hágh núaidhe, 18 c geabhuidh, 18 d fearuibh, Eireand. 19 a fiodhnach crobhreidh, 19 b curuidh, cceann daoimhéin, 19 c a los a naoi (.i. foghluma), 19 d in, sgo bhfíorgnaoí. 20 a Anaobh anineach, dis, (.i. deireoil) 20 b a niul, aneimh (.i. nuaisle), a niris (.i. iccreidiomh. nó neolus nó naimsiar), 20 c a ccosg gúaisi ní seól fearbh, 20 d a neól úaisle. deirbhshiúr.

2. naoi ccuill na ccnó iomhuis for boinn. vide tobar *Seagsa* .p.

21 a búan bhaíl; 21 b inghean, deidgheal donnchuidh; 21 c Mic Conmhara, ngle, (.i. maise noirdheirc); 1d im, íadh; 22 a Fionngúala na bhfuighleadh (.i. gealladh); 22 b ccar (.i. ngradhuighionn), iodhan (.i. glan); 22 c bláth na ccríobh ó Caisiol cuir, 22 d in caomh bhaisgheal mur bhlatnuit; 23 a Ordan (.i. uaisle), et ineach; adhbhacht (.i. binnios), oghdhacht (.i. ionnracus) fhírinneach; 23 c toirrchios, na cum; 23 d muimidh (.i. buime), dia naltom; 24 a feile; 24 b da ccar, tséguind; 24 c mheirghil.

25 a fa ttáirim; 25 b úaidhim re; 25 c char; 25 d mar chara seisi farblaidh; 26 a san; 26 c agus borbaisder a slonnadh; 26 d im; 27 a Agus é ré; 27 a ionadh iomchuir; 27 b in bhrosna; 27 c sas úa, bhochna; 27 d ma seoltar.

Nótaí

1. Aon fhocal amháin de dhifear atá idir chéad líne an duain seo agus seanduan de chuid Flainn mhic Lonáin (RIA 23 O 39, 179), duan a tháinig faoi thrácht ag Mícheál Ó Cléirigh sa bhliain 1643 (Walsh, P., 1947, 132). ‘Deirbhshiúr don eagna an éigsi’ ba theideal dó ansin. Níor cheart duan mhic Lonáin a áireamh ar shaothar Uí Choirnín mar a rinneadh i gClár na Lsí. i gColáiste na Tríonóide dá bhrí sin (ibid. 131). Níl aon bhaint acu lena chéile thar chosúlacht an dá theideal :

In ainneoin an mhacalla a bheith sa teideal, áfach, saothar neamhspleách is ea an dán do Thadhg Ó Rodaighe atá gan aon rian *pastiche* air.

(Breathnach, P. A., 1997, 62)

2. Galann : galann (gal?) gs. or gp. n-stem? ns. not found ds. galaind. Meaning uncertain. (a) Valour, warlike deeds (?) .i. gaisgeadh. *DIL*

3. Ocht siolla ar an líne seo.

4. homain : omun u-tamhan agus o-tamhan. 1 As subst. fear, the state of being afraid, absol. or with gen. of cause of fear; cor omna ‘a contract of fear’ (one entered into under intimidation). *DIL*

5. Naoi siolla ar an líne seo.

6. ní dál diamhair : Mheabhródh an nath ceann líne seo an méid a dúirt James Carney i dtaca leis an duan a luadh thuas ‘Ca bhfúair an tineach iosdadh’ :

It would appear to be by a scholar of the generation and type of Tadhg Ó Rodaighe. The author writes syllabic verse with difficulty, and overloads his lines with *chevilles*, *aidhbhle duadh*, *lí gan locht*, *is dál dil*, etc.

(Carney, J., 1950, 231)

Leagann P. A. Breathnach an duan *pastiche* sin ar an Athair Pádraig Ó Coirnín (1997, 60).

7. colgdhaith : Colg Also calg a-tamhan later o-tamhan, (b) sword (c) sting (d) awn of barley, (e) Fig. fury, rage. *DIL*

dath-, 2, 1. colour, complexion; Daith bright, nimble, swift, Compds. For colgdét see D. mar a bhfuil ‘ivory’ leis.

8. teagbha : Tecma happening, occurrence Is annsin tarla tecma tubaisdech. Tecmaicid happens, occurs in lucht tiagat tar dorus D. amach.. tecmaicid drochut doib. Féach do-ecmaing. *DIL*

9. Dá dtiadh : téit. Irreg. vb. with forms from various roots. ... C Early Modern forms ... In syll. verse téi-, tia- may become do-éi-, do-ia- (except tiad), and may take conjunct endings, IGT cited Aith. D. Gloss. cf. 3s. da eid, Arch. iii 237, 22. do-éid, D. Dána 98.31.

10. tainér : An focal Béarla tanner?

11. ní loitfe leatrom : Is féidir gur díshealbhú Thaidhg atá i gceist anseo.
12. tea[n]ga : Teanga, is dócha, atá i gceist. Murab ea : teaga : Modh Foshuite Láithreach, 3ú p. u. u. foirm spleách an bhriathair Tigim (Bergin, O., 1981, xxv.i.).
13. tuirmheach : tuirmech o/a-tamhan (tuirem) numerous, prolific (?) famous (?) ... teangadh tuirmeach Met. Gl. 9, 3. *DIL*
14. sciamh : Is féidir gur ‘c’ an nod os cionn an ‘s’ ach is mó a chosúlacht leis an litir ‘m.’ Tá smeadhamh/smeámh (smeadhamh gaoithe) agus smeamh ag an Duinníneach ach ní haon chabhair an smeámh sa chás seo.
15. bhéin : béin (Conflation of béim and búain?) vn. of benaid and boingid ... Act of striking, beating; cutting, reaping, taking (away)... *DIL*
16. file féigh : féig i-tamhan ... in orig. sense used apparently of vision and of things visible. (a) of sight, seeing, keen sighted. *DIL*
17. ris : Forainm réamhfhoclach 3ú p. u. u. firinscne/neodar.
18. seanchas dion : dinnseanchas. *gluais os cionn na líne : eadhon cnoc.*
19. innsin : Is mó cosúil le ‘n’ os cionn an ‘i’ comhartha na lámhscríbhíne ag an bpointe seo ná le síneadh fada os a chionn.
20. Aimhirgin : Aimhirgin Glúngel mac Míled. Saormhac Galoimh a thugtar air, ainm a mhíniúnn cé acu atá i gceist. Féach an nóta ina dhiaidh seo. File agus breitheamh ba ea Amargein Glúngel mac Míled. De réir an tseanchais, is é a chan an ortha ‘Am gaeth i mmuir : - Is gaeth i muir mé’ ar leagan na coise deise dó ar thalamh na hÉireann (Henry, P. L., 1978, 42, 44; Féach Ó Floinn, T., 1955, 10). ‘Gidheadh ré linn na Págántachta, is iad so síos na príomh-ughdair do bhí ris an seanchus ó aimsir go haimsir, mar atá Aimhirgin glúin-gheal, ...’ (Dinneen, P., 1908b, 32)

Airíoch Feabhruadh ’s Donn go nglíadh,
 Ro geineadh iad san Scitia;
 Rugadh san Éigipt aibhnigh
 Éibhear Fionn is Aimhirgin (Dinneen, P., 1908a, 46).
 Tháinig sé go hÉirinn (ibid. 80)

21. Galoimh : Galomh : ainm bunaidh Míleadh Easpáine :
 Tuig nach í so an Scota fá bean do Ghalamh da ngairthear Mílidh Easpáinne agus rug seisear mac dó (ibid. 20).
 Mar a chéile ag Ó hÓgáin, D. (1991, 296)
22. Féach ‘galann’ faoi nóta 2 thuas.
23. Oigéan iomhuis : ocían, océn o-tamhan. also acían, acén, oicén, aicén, ... The ocean. Fig. oicéan ainbhis, i n-aigeun anbhail na hanmann.... ; *DIL*
 Tá an uimhir ‘2.’ scríofa faoin bhfocal ‘iomhuis.’ Ag bun an leathanaigh mar ar chríochnaigh an duan, scríobhadh an ‘2.’ arís agus an méid seo a leanas leis :

2. naoi ccuill na ccnó iomhúis for boinn. vide tobar *Seagsa* .p.
 imbas, imbus, o-tamhan (imb-fhiuss or imb-fhess ..).great knowledge; poetic talent, inspiration; fore-knowledge; magic lore. *DIL*
- Is léir gur ar an lámhscríbhinn gur ‘m’ lom ó cheart atá anseo. Trí chumasc a bhfuil an focal ‘fios’ ina ruball is ea ‘iomas,’ ‘oireas,’ ‘tuaileas.’
24. aigneadh ... nach bithleonta : Chuile sheans gur ag moladh Taidhg atá an líne seo, as an tslí ar théarnaigh sé ina chroí agus nár bhris ar a mheanma i ndiaidh a chur as seilbh.
25. ór chin : cinid is born, descends (from) Somet. with -nn- (b) Most freq. with ó ... ó Aeneas ro cinnset ind Romain. *DIL*
26. Fachtna Fháthaigh : Athair Chonchobhair mhic Nessa.
 (Dinneen, P., 1908a, 214, 216; agus Ó Corráin/Maguire, 1981, 92).
27. do cinneadh ón chléir don dos : Is túisce a chuimhneofaí ar chléir na filíochta, ach b’fhéidir chomh maith le sin, gur bhreith bhuíochais é seo ar Thadhg Ó Rodaighe as a sheasamh le sagairt lá i gCo. Lú. Thug Tadhg teist ar thrí shagart : 1677 AD. thug Thady Redahon as Crossfield, teist ar Darby Feenan, ábhar sagairt as paróiste Fiodhnaigh i nDún Dealgan i láthair Oliver Plunkett; (Ardclon., vol. I no. 2, lch. 99). 1679 AD. Thug Thady Roddy teist ar Charles Rodaghan, ábhar sagairt as Drumcroman (Kiltoghert) nuair a oirníodh é faoi lámh Oliver Plunkett i nDún Dealgan 1683 AD (ibid.). Thug Tady Roddy of Crossfield teist ar Patrick Currin as Conaghill, Droim dhá Thiar, Co. Liatroma, lá a raibh an Most Rev. Thady Keogh i láthair ag Carragin, Áth Cinn, Co. na Gaillimhe (Ó Duígneáin, P., 1990, 72)
28. n-aoi : *gluais os a chionn : eadhon* foghluma. 2 aí t-tamhan, firinsneach Earliest form aui (monosyll.) Later f. ...Poetic inspiration, learning, metrical composition. *DIL*
29. nach dis : *gluais os a chionn : eadhon* deireoil. diss dispicable, mean, puny, insignificant : dis .i. dereoil. *DIL* Féach ‘dís-’ an Duinnínigh.
30. n-éimh : *gluais os a chionn : eadhon* nuaisle. Féach **2 néim** ag *DIL*.
31. n-iris : *gluais os a chionn : eadhon* iccreidiomh. nó neolas nó naimsior.
32. neol uaisle : Macalla déchiallach eile ar Mhuintir Eolais?
33. indearbh : Dúntar an duan le ‘**indearbh;**’ ‘**Deirbhshiúr**’ a thosaigh an chéad líne.
34. Gluais ar ‘oigéan iomhúis’ luaithe faoi nóta 23 thuas.
35. Donnchadh (Mac Con Mara,) mac Seáin Riabhaigh, ... Féach thuas caibidil II faoin a iníon, Fionnghuala.
36. Luaitear Corc ina chéad rí de réir na staire ar an Mumhain agus luaitear Caiseal mar gurbh é Corc a bhunaigh é :

‘Core mac Luighdeach laochdha an fear, ceid-fhear ro shuidh i gCaiseal.’

(Comyn, D., 1902, 124)

37. Iníon Mhanannáin mhic Lir, .i. bean Con Roí, Blánaid, nó an easóg mná. Chuir Feirtcheirtne deireadh léi in éiric bhás Con Culann :

... agus mar do chonnaire an file Blánaid 'n-a seasamh ar bruach aille ann téid da hionnsuighe agus iadhais a lámha uimpe, gur chuir é féin agus í d'urchor ris an aill, gur marbhadh amhlaidh sin iad (Dinneen, P., 1908a, 226)

38. Gluais le 'ordan' sa ls. .i. uaisle.

39. Gluais le 'adhbhacht' .i. binnios.

40. Gluais le 'oghdhacht' .i. ionnracus.

41. Gluais le 'muimidh' .i. buime.

42. Níl aon chomhartha 'r' sa ls. faoi 'dá'.

43. tséaghainn sholas : Solus, aid. *DIL*

44. dú = ceart.

45. Éibhear, tuis. gin. Éibhir. Thit i gCath Airgeadris 'amhail adeir an rann-so' :

Cheithre bliadhna déag rodfeas

D'Éireamhón i n-ardfhlaithes;

Iar gCath airgeadris go n-ágh

Mar ar thuit Éibhear iomlán. (Dinneen, P., 1908a, 106)

Fágadh Leath Mhogha faoi smacht dá iarmhar de réir an Leabhair Ghabhála :

Tug fós dá Chúigeadh Mumhan do cheithre macaibh Éibhir, mar atá Éir Orba Fearón is Fearna (ibid., 108)

Ba '.. Do shíol Eibhir tágadar' Clann Mhic Con Mara (Comyn, D., 1902, 28).

46. screaptra : scrioptúr.

47. Fágaim an fhoirm seo le huimhir na siollaí a shlánú.

48. Is fearr déshiollach an focal seo ar an ábhar céanna.

49. Gluais os cionn na líne : 'Ingen Righ Alban tug chion do Cearbholl Ó Dálaigh ut fingitur' (TCD H. 6. 15., 306 r.). Tagairt do scéal grá na beirte úd, atá in eagar ag Siobhán Ní Laoire mar 'Bás Chearbhaill agus Fearbhlaidhe'.

50. Is é 'file' an tsainchiall is coitianta don ainm '**Tadhg.**'

51. Ceann de na 'trí neimhthigh' ba ea an 'teinm láida.' 'Imbas forosna agus díchedul do cennaib' is iad na cinn eile agus bhítí ag súil lena bhfoghlaim ochtú bliain fhoghlaim na filíochta. Tuiscint na filíochta a bheadh i gceist anseo.

52. Is cliste an cumasc 'borbaistear' ar '**Rodaighe.**' Samhlaíodh 'aistear' le '**ród**', ní hionann is 'rod' agus scaoileadh nod linn le 'borb' agus 'aistear', péire a chiallaigh gur aistríodh a shloinne go borb.

53. Imríodh an focal Béarla 'ready' ar 'Roddy' chomh maith creidim sa líne 2d.

54. Is ionann 'choimhgheal' agus '**Fionn.**'

55. Is ar do '**ghuala**(inn)' a iompróidh tú broсна.

56. broсна : Tharlódh sé gur '**gual**' an broсна céanna.

57. Is ionann 'ua don bóchna' má scaoiltear é agus 'Ní Mhic = Nic + Cú Mara' nó té seolta na mara. Go bunúsach an sloinne Nic Con Mara.

.....

Béarla ar :

'Deirbhshiúr don uaisle an eagna'

1

Wisdom is the sister of nobility,
both are already corresponding
to each other from time to time
without dint of valour nor warlike deed.

2

Pure nobility is
being gilded everywhere
throughout the populous world;
the one who fears it is entirely worthy of affection.

3

As to wisdom, it is not a matter of mystery,
every sensible person is
(a fragrant tree with a respectable bloom)
full of humility and love.

4

Whether king, chief, prince,
soldier, or warrior swift of sword
who is without wisdom in his fine body,
their reviling comes heavily.

5

If the wise learned tanner
goes beyond what is proper,
(he) is never left without detraction,
even though he can cover a chair.

6

The Creator who does not like jealousy,
gave great wealth to one alone
- fearless of anyone around him -
cheerful wisdom and nobility.

7

The son of Gearóid, an eternally open palm,
a philosopher to teach truly every wisdom,
it is he who acquired the immense wealth,
inequity will not ruin his inherent quality.

8

Tadhg Ó Rodaighe, a proper darling,
a vigorous tongue which never stammers,
the love of every gathering of women, the adornment of schools,
he desires to quicken breaths.

9

Understanding has lodged in his bosom,
he is well acquainted with every knowledge,
a man of distinction who has not been struck from his root,
a sharp poet and philosopher.

10

He has in his possession (he may be proud of it)
lore of topography and of good people
of the islands of Cobhthach of the round banks,
their fame will spread like a ragwort.

11

The son of fine red-bright Gearóid,
his double is Aimhirgín,
the noble son of Galamh who never hurt the weak,
although he earned the enmity of every hero.

12

Berry of the vine of the sons of Míl,
the sharp man of the bright-coloured mane,
pleasant is his clean-featured face,
he was their philosopher and their historian,

13

In matured true knowledge (a grand claim)
Tadhg is another Aimhirgín,
blood of the kings of splendid Eamhan,
his good repute a guard against trouble.

14

Europe's ocean of intuition
(is) the gracious mind which recovers from wounds,
student of the noble pure learned ones,
pleasant youth of the glouring cheeks.

15

Steadfastness of faith, purity of piety
was in the bright-gathering band,
the affable esteemed men,
from whom the kind pleasant child was born.

16

The same who believed in gentle Christ
in Éire of the yew-abounding land,
the princely son of fair Fachtna Fáthach
who practised reliable deeds.

17

The prince of the daring efforts protected
an abundance of learned men, a plurality of schools,
and by the poets for the poet it was decided,
a fine entitlement and history.

18

Certainty of honour, not a novel triumph,
the champions of the Craobh Ruadh obtained
in the heat of valour he shall obtain a prize
from the other men of Éire.

19

The lord of Fiodhnach of the open hand,
the champions by unanimous wish,
accurately followed because of their poetic inspiration,
the man with knowledge and with true affection.

20

Their smile, their honour which is not mean,
their knowledge, their splendour, their faith,
their defeating of danger, not a bad guidance is
their knowledge of indubitable nobility.

Sister. et cetera

21

Long life to the place
where the white-toothed beloved daughter of Donncha
Mac Con Mara is, with brilliant honour,
who never harboured a grudge.

22

Fionnghuala of the proper pronouncements,
who loves none but a pure mind,
tree blossom from Caiseal of Corc,
the bright-palmed noble like Bláthnait.

23

Nobility, pleasance and honour,
sweetness of voice, true purity,
are fruits which gathered within her,
a fitting foster-mother to rear them.

24

All knowledge, all generosity, all honour,
which the bright accomplished one loves,
is a destiny due to the bright-fingered one,
who is full of the blood of fine Éibhear.

25

The scripture which I obtain,
I present with good wishes,
to the pair whom I love,
as she, Farbhlaid, loves.

26

'A poet' in teinm laoidhe, (=*Tadhg*)
is the active nobleman's name,
and a crude journey is his surname, (=*Rodaighe*)
ready is his hand in almsgiving. (=*Roddy*)

27

When as bright as the snow, (=*Fionn*)
the part which carries the fuel/verse (=*guala*)
is her name, and a grandchild of the sea is (=*Nic*)
she, if one expounds her surname. (=*Con Mara*)

.....

(xvii)

Slán fá éirghe Eilíse

TCD H. 6. 15, 307 r.

Ó Raghallaigh, Tomás, 1938, 394-395.

Ó Dochartaigh, Cathair & Ó Baoill, Colm, 1996, 25.

Éamonn Ó Caiside a chum.

Scríobhadh réamhfhíniú leis an dán gairid seo a thugann ainm an údair agus dáta a chumtha dúinn :

Íar dteacht ón mbás do dheirbhshiair Thaidhg, Eilís Ní Rodaighe, Anno Domini. 1704, i Mí Jún, óir do haithriseadh a bás don ghalar bhreac go coitchionna an tráth sin. Do chuir Éamonn Ó Caiside na rainn seo de dhán casbháirdne chuici. (TCD H. 6. 15, 307 r.)

Cheap Éamonn Ó Caiside trí dhuan eile in ómós Thaidhg Uí Rodaighe :

‘Cá dream is fearr ná Sliocht Ír’ (ls. TCD H. 6. 15, 300 v.);

‘Cinnim comhairle le Dia’ (ibid., 301 v.);

‘Mó ná mionca triall go Tadhg’ (ibid., 308 r.).

Bhí péire díobh sin fada go leor, scór go leith rann agus amhrán sa cheann is faide, ‘Mó ná mionca triall go Tadhg.’ (TCD H. 6. 15, 308 r.). Dhírigh an file, Éamonn Ó Caiside, a aird sna duanta sin ar Thaidhg Ó Rodaighe é féin. Is iad na ceithre rann thíos an t-aon trácht díreach atá againn ar Eilís, deirfiúr Thaidhg. Léiríonn aithris chontráilte bhás Eilíse agus an tagairt don ghalar breac dhá ghné de shaol na linne sin, mar atá, easpa cumarsáide agus tionchar galair nach mbuaireann a thuilleadh sinn. Mheabhródh trácht contráilte báis mar seo an tagairt a rinneadh d’eachtra don chineál céanna á lua le Tadhg Ó Rodaighe leis an duan ‘Fíorchrádh d’Éirinn turus Taidhg’ a cíoradh thuas (TCD H. 6. 15., 298 r. - 299 v.).

‘Mongbhuidhe’ a bhí Eilís má ba fhíor d’Éamonn (ibid., 307 r.). Níl bréagnú againn ar an méid sin anois, ach cuimhneofar go raibh a deartháir, Tadhg Ó Rodaighe, sa chnagaois mhór faoin am seo. Ní móide gur bhain aon tábhacht leis an tagairt don ‘mongbhuidhe’ seachas gnóthaí comhardaithe.

Ní fheadar an bhfuil roinnt éigin le léamh faoi Éamonn Ó Caiside as an líne seo a leanas in amhrán an dána thíos :

do thásac ó bhéal go béal sa **Tír seo**, chuaigh, (4 c).

Is cosúil go maith ar an lámscríbhinn gur ceannlitir ‘T’ atá i gceist, mar ní bhíonn ceannlitreacha an scríobhaí, Muiris Ó Nuabha, soiléir glan amach in gach cás. Bhí luí ar leith ag muintir iarthuaisceart na tíre go háirithe leis an bhfocal ‘tír’ thar mhuintir na coda eile, measaim. A shliocht ar an áit go sloinntear seantuatha agus barúntachtaí go leor an lae inniu le ‘tír’ móide ainm duine éigin ar nós Conaill, Eoghain, Fiachrach, Ailealla, Amhalghaidh, Aoidh, Cinnéide is mar sin de. Thug údair an leabhair *Irish Place Names*, léarscáil lena gcuntas ar an bhfocal ‘tír’ (Flanagan, D. & L., 1994, 153; cf. O Connor, P., *Atlas*, léarscáil 65). Ní fheadair mé nach raibh Éamonn Ó Caiside ag cuimhneamh ar an sean-nós Gaelach, ar an mbun gur compal a áite féin, nó **territory**, atá i gceist aige leis an bhfocal ‘Tír’ (4c). B’fhéidir gurbh i dTír Chinnéide, Contae Fhear Manach, a bhí Éamonn agus an dán á chumadh aige, ‘Mí Júin’ na bliana 1704. Tuigim áfach, gur lagáiteamh an méid sin.

.....
TCD H. 6. 15., 307 r.

1

Slán fá éirghe Eilíse, 1365
bláth na scéimhe an tsearcmhnaoise,
barr ar phéin mo bhegchridhse,
i dtámh ’na déidh dá ndeachmaoisne.¹

2

Ríoghan ruithneach mongbhuidhe, 1370
chríonna chruithgheal leanbaidhe,
cheastach eolach² ollmhaidhe,
chneasta cheolach cheannsaidhe.

3

An bhé³ ’na cat, chualabhair,
sa tsaoirinnse sháireochadh,
gach
lch. 307 r. 1375
gach⁴ gné ghalair ghuasachtaigh,
saoilimse go sláineochadh. Slán fá. *et cetera*

4

Slán fá t’éirghe, a réalt an taoibhe tuaidh
tá gan éiclips d’éis mo bhrí a ghoid uaim,
do thásac ó bhéal go béal sa Tír seo chuaigh,
is fearr an scéal gan mé bheith sínte ar th’uaigh. 1380
et cetera.

Foinse : TCD H. 6. 15, 307 r.

Teideal : Ní teideal atá leis, ach an réamhnóta mar a tugadh thús, dar tús : *Íar tteacht* on mbás do dheirbhshiair Thaidhg.

An Mheadaracht

Ógláchas ar an gcasbhairdne.

Léamh na Lámhscríbhíne

Íar tteacht on, Tadhg. Elís ní, *anno*, 1704. a mí júin. oir, haithriseadh a, go coithchionna, *tráth sin*, Eamonn o Caisside, so do, caisbháirne chuigaigh.

1a fa eirghe Elíse, 1b blath, sgéimhe, searcmhnaoise, 1c bárr, péin, 1d i ttámh na, da ndeachmaoisne.

2b chríona, leamhuíde, 2c cheasdach, ollmhuidhe, 2d chneasda cheólach cheannsuíde.

3a An bhé (*os cionn na líne* : *eadhon an bean. eadhon in[ghean]* righ fhorúisi na niongnadh air a mbíodh *gach* gné fa míon lé.) na, 3b san, sháireochadh, 3c Gnach, 3d slaineochadh.

4a fád eirghe, túaith, 4b ta, eclips déis, bhrigh ghaid úaim, 4c do thasg, bél san Tírsi chúaidh, 4d sgéul, húaidh.

Nótaí

1. dá ndeachmaoisne : 1 p. u. iolra Modh Foshuite Aimsir Chaite. Pl. 1 -deachmaois (Knott, E., 1950, LXXXV).
2. eolach : An ghnáthdhéchiail is dócha.
3. An bhé : *gluais os cionn na líne* : *eadhon an bean. eadhon in[ghean]* righ fhorúisi na niongnadh air a mbíodh *gach* gné fa míon lé.
4. Gach : ‘Gnach’ atá sa lámhscríbhinn. ‘Gach’ a scríobhadh ar bhun an leathanaigh roimhe mar ghnáth-réamhleide cinn leathanaigh. Is dóigh go mba iomrall súile ar an bhfocal ‘gné,’ an dara focal, ba chúis leis an ‘gnach’ in áit ‘gach.’

Béarla ar 'Slán fá éirghe Eilise'

1

Hail to the recovery of Eilís,
the flower of beauty is this loveable woman,
[it would be] an excess of my petty heart's suffering
if I went into a stupor in her absence.

2

A radiant, fair-maned,
wise, bright of form, childlike,
inquiring, knowledgeable, magnificent,
kind, musical and refined queen.

3

The woman as a cat, [as] you heard,
who would overcome in the noble isle
every kind of perilous disease,
would, I believe, recuperate.

4

Hail to your recovery, o Northern Star,
who is without eclipse after stealing my strength from me,
your fame has gone from mouth to mouth in this country;
better is the fact that I am not stretched on your grave.

(xviii)

Mó ná mionca triall go Tadhg

TCD H. 6. 15, 308 r.

Níc Philibín, Mairgréad, 1938, 114-120.

Éamonn Ó Caiside,
mac Néill Ruaidh cecinit

Ní beag an saothar a chuir Éamonn Ó Caiside de mar mholadh ar Thadhg Ó Rodaighe. Ar leathanach 299 v. na lámhscríbhinne céanna seo, tá duan molta do Thadhg dar teideal ‘Cá dream is fearr ná sliocht Ír.’ Tosaíonn duan eile de chuid Éamoinn mar mholadh ar Thadhg, ‘Cinnim comhairle le Dia’ ar leathanach 301 v. Tosaíonn trí rann agus amhrán a chum Éamonn mar mholadh ar dheirfiúr Thaidhg, Eilís Ní Rodaighe, ‘Slán fá éirghe Eilíse’ ar leathanach 307 r.

Seachas a bheith ag ceapadh duanta do mhuintir Rodaighe, chum sé péire, ‘Faoilidh Teamhair, Teathba is Fiadh-mhaigh caoimh’ agus ‘Faoilidh Fir-manach anocht’ do Shíol gColla, is é sin, Clann Mhig Uidhir. (Níc Philibín, M., 1938, 120 - 130).

Is é an duan seo, ‘Mó ná mionca triall go Tadhg,’ an ceann is mó dár chum Éamonn Ó Caiside. Tugtar an dúnadh, nó an t-iarchomharc, ‘mó,’ ar rann 25. Baineann na rainn 26 - 30 le Fionnghuala, ‘Inghean Donnchaidh dreach mar ghrís’ (27a) go huile is go hiomlán. Is í sin, bean chéile Thaidhg Uí Rodaighe agus á moladh sin atá na rainn deiridh seo. I measc rudaí eile, moltar Tadhg sa duan seo as a chumas ceisteanna a shocrú agus ba mhór ab fhiú a bheith ina láthair, dar leis an bhfile :

18

Eiseamh ag fuascladh na gceast,
'na bhreitheamh cheart ann gach cás,
dul dá saidhidh leam níor leasc,
uch, gan mé na measc go bráth.

Is é nádúr an dáin mholta, ar ndóigh, an formholadh agus ní taise d'Éamonn Ó Caisidhe é. Moltar sinsear Thaidhg idir rainn 3 agus 7 agus is é Tadhg é féin is oirirce orthu ar fad. Scaoileann an file Éamonn Ó Caiside cúpla leide linn i dtaobh Thaidhg, dar leis, tríd an duan. Bhíothas ag teacht chuig Tadhg ‘le dréachtaibh’ (11c), nó le dánta. Bhí lámhscríbhinní chuige agus uaidh, de réir cuntais a thug Tadhg Ó Rodaighe é féin. Thug Tadhg le fios gur thug sé leabhar ar iasacht do Ruaidhrí Ó Flaithbheartaigh :

My honoured friend, Mr. Roger Flaherty, lost a curious volume of the Mathematics (during) the last warre, in Gallway, which I lent him, the losse

whereof he wonderfully condoles in a letter to me; that greate man's sense of the losse of so rare a piece piercing his noble vitals, for being the instrument thereof, and blaming me in his letter for lending him the booke (tho' nothing in the world was more wellcome to him than the same, nor more ardently courted), etc. (Todd, J. H., 1846, 122).

Is spéisiúil mar sin rann 11, tharla go luaitear Gaillimheach ann. Ní dóigh liom gur Conallach ná Albanach a bhí i gceist. (Cuimhnimis go bhfuil Oileáin Árann sa dá áit sin freisin) :

11
Fear ó Árainn na naomh náir,
fear ó Mhálainn an taobh thuaidh,
fá seach le dréachtaibh 'na dháil,
fear ó Mhaigh, is fear ó Muaidh.

Bíodh gur le haghaidh comhardaidh a scríobhadh 'Mhálainn' (11b) seachas áit ar bith eile in Éirinn, an bhféadfadh a mhalairt a bheith i gceist, gur tháinig duine éigin chuig Tadhg ó Mhálainn? Ní miste an cheist a mheá, tharla gur bhain an lámhscríbhinn RIA 24 P 25 le hInis Eoghain de réir gluaiseanna go leor ann agus tharla go bhfuil gach cosúlacht ar an scéal go raibh sí i seilbh Thaidhg tréimhse fada go leor. Shínigh Tadhg Ó Rodaighe a ainm cúig uaire, dar liom, ar lámhscríbhinn RIA 24 P 25, lámhscríbhinn ar ar bhaist Pól Breathnach *Leabhar Clainne Suibhne*, óir ba dhuanair Clainne tSuibhne thar aon ní eile an lámhscríbhinn chéanna. Shínigh Tadhg a ainm, 'Tadag Roddy,' ar leathanach 25 v. sa bhliain 1687 A. D. Chuir sé dáta eile lena ainm, 'Tadhg va Rodoighe', ar lch. 73 v. sa bhliain 1697 A. D. Comharthaíonn an tréimhse deich mbliana sin go bhféadfadh an lámhscríbhinn a bheith ina sheilbh i rith an ama. Ba é tuairim Sheáin Uí Dhonnabháin gurbh amhlaidh a bhí. :

Of all the Mss. which belonged to O' Rody, only two are known to the writer as now extant, namely the Book of Fenagh, now in private hands, and a parchment Ms., containing lives of Saints viz. Patrick and Columb Kille, and a curious history of the family of Mac Suibhne (Mac Sweeny), a branch of the northern Hy-Niall, viz. who emigrated to Scotland in the eleventh century and afterwards returned to Ireland in the fourteenth. This latter M. S., which contains many marginal memoranda, in O Rody's handwriting, in Irish and Latin, is in the possession of the proprietor and editor of this **Journal**. All O' Rody's other MSS. have either perished or are now entirely unknown. John O Donovan, Ll. D., in the Ulster Journal of Archaeology, Vol. ix p. 21 (Belfast, 1861) (Gearrthán faoi iamh céad chlúdach na ls. RIA 24 P 25).

Ní miste a lua gur shínigh fear de mhuintir Ghobáin ó íochtar Inis Eoghain an nóta seo sa lámhscríbhinn. :

This bill bindeth me Owen o Gobbin of Gadiduff in the pawifh of Clonmany Barrony of Ennishowen and County of Donnegall fo th Console and acknowledge my self to be owin and stand justly indebted to m^r James mac Redy of fanie (Fanaid?) (RIA 24 P 25, 61 v.).

.....

TCD H. 6. 15., 308 r.

Éamonn Ó Caiside *mhic Néill Ruaidh cecinit*
rannaighacht mhór an dánso.

1

Mó ná mionca triall go Tadhg,
triath os *Fiodhnach* na n-óg n-ard,
comhfhorba¹ 's a líth² mar iadhg,³
fríth don radhg⁴ go rógharma⁵ bard.⁶

2

Ní *gan fhachain*⁷ uair an ghairm, 1385
an tí nar chathaigh um chuirn,⁸
a mhaith fá ionmhas⁹ tug ainm,
do fhlaith *Fiodhnach*, modh is muirn.¹⁰

3

Aostacht na fola dhá bhfuil,
an daonnacht thoghas dá thaíl,¹¹ 1390
a ghaois, a ghéire, 's a ghoil,
gan bhaois, ach bail féile fair.

4

Barr ar bhronntaibh rug sliocht Ír,¹²
ón am dob' orrdhuire¹³ an chliar,
dá n-athchur le reacht na ríogh,¹⁴ 1395
le neart gníomh gur fhastsad¹⁵ iad.

5
Ó uaisle Fódhla,¹⁶ is gníomh,
is buaine sona Síol Róigh,¹⁷

sliocht
lch. 308 v.

sliocht Chonmhaic¹⁸ do chuir i gcéill
in iocht¹⁹ *ghur* chéim comhraic dhóibh, 1400

6
Ciar,²⁰ is Corc,²¹ is Conmhac²² caomh,
triar *gan locht* i gcomhrac chruaidh,
de Chloinn Fhearguis²³ fhéilmhic Róigh,
gealghais den fhóir fhéil rug buaidh.

7
Do chinn Conmhac *ar an* gclóinn, 1405
an bhorbshlat nár shlim dob ard,
crainn dob' orrdhairc os *gach* coill,
ar chloinn *Conmhaic* do chinn Tadhg,

8
ar fhéile, *ar* fhoirbheart, *ar* aoibh, 1410
ar dhéine thoirbheart do dháimh,
ar bhronnamh airgid is óir,
moladh 's dóich *nach* dtéid i dtráigh.

9
Seadh i séadaibh nocha *geuir*,
an mheadh do mhéadaigh *ar* bail,
ainm orrdhairc *gan* claon cuil 1415
*ar*²⁴ ó gConmhac *an* saor saith.²⁵

10
Gach ollmha úr *ar an* scál,²⁶
ag súr²⁷ na gcollchas²⁸ go bhfuair
an tobar ór fhás a bhfréimh,²⁹
lán a bhéil dá dtoradh,³⁰ thuair. 1420

11³¹
Fear ó Árainn na naomh náir,
fear ó Mhálainn an taobh thuaidh,
fá seach le dréachtaibh³² 'na dháil,
fear ó Mhaigh,³³ is *fear* ó Mhuaidh.³⁴

- 12
 Go himtheacht dóibh ní bhfuaras fail, ³⁵ 1425
 m'inntleacht uaim nó gur bhuing, ³⁶
 le dhá bhliadhain (beagnach cail),
 gan chead ³⁷ rainn, fá riaghuil dtruim.
- 13
 Ar ndul damhsa isin dún,
 mh'annsa dul san mbrugh mbán, 1430
 do
 lch. 309 r.
- do chiú ³⁸ mílidh Mhaighe Réin, ³⁹
 rígh-gin d'Fhéin is gloine grán.
- 14
 Fuaras san mbrugh ⁴⁰ is bláith buird,
 sluagh nach scuch ⁴¹ le gáir ngairg,
 níor thearc críoch a dtugsad tuilg, 1435
 searc gach uird 's a mhion gan mhairg.
- 15
 Roighne ríoghan ag cur ghréas,
 soillse ag síorbhrath lucht na nduas,
 na baird ag moladh a mbéas
 os aird, ba ghléas do ghoradh cluas. 1440
- 16
 Ollamhain ann is aos ⁴² ciúil
 nárbh fhann fodhomhain 'na treoir,
 mar nach gceilid críoch gach iúil,
 gheibhid gan ghrúig fíon is feoil.
- 17
 Fuaras Tadhg ag teagasc druadh, 1445
 i measc na sluagh sin go ceart
 iomad saoitheadh sean, is suadh,
 ag scaoileadh uadh 's a' cur cheast.
- 18
 Eiseamh ag fuascladh na gceast,
 'na bhreitheamh cheart ann gach cás, 1450
 dul dá saighidh leam níor leasc,
 uch, gan mé na measc go bráth.

19

Féinnidh Fiodhnaigh grádh na gclár,
géillidh le gnás biodhbha dhó,
saidhbhreas na mbocht is a mbiadh, 1455
airgtheach⁴³ na n-olc ón sía gó.⁴⁴

20

Brughaidh nach dtéid céim ar gcúil,
mar Lughaidh⁴⁵ léir léim gach ágh,
nó Laoch Liathmhuine⁴⁶ dob' úr,
mo chaomh ciallaidhe, mo ghrádh, 1460

21

nó mac Colmain⁴⁷ saoirfhear sáimh,
ar chongbháil aoidheadh gach uair,
an Donn⁴⁸ déadhghathach gan ghráin,
nó Conn Céadchathach⁴⁹ ar bhuidh,

22

nó do⁵⁰ bhráthair Cú na gCleas,⁵¹ 1465
nó Cú Raoi⁵² i dtreas nár thim,⁵³
nó Fear Diadh mac Damháin deas,
an niadh⁵⁴ 's a⁵⁵ neart nár bha slim.

23

Oighrecht a n-oinigh do ghabh,
oirbheart ónar doiligh dol, 1470
gan féile is grádh 'na ghar,
adhbhar cléire chur tar mhodh.

24

Gach aimsir atá gan teacht,
dar thairngir Pádraic na bport,

aige

lch. 309 v.

aige is fearr a bhfios go beacht, 1475
geall gan laige a lios ag bocht.

25

Do chuir Tadhg fán bhféile fál,
mar laghdadh péine dá phór,
tá ag triathfhuil Ír gach tráth,
is biaidh go brích níosa mhó. Mó ná. et ... 1480

26

Don chathair neamhdha tá mo thriall,
's go bhfaghaidh dhamh ó Dhia an ógh
Muire mhórmhuirneach na rún,
comhuirleach san múr is mó.

27

Inghean Donnchaidh dreach mar ghrís, 1485
finnbhean chonchuir⁵⁶ nár chleacht cruas,
searc na cléire in gach cás,
madh ceart an gnás déine duas.

28

Fíonfhuil Fhiacha,⁵⁷ is Chorbmaic Chais,⁵⁸ 1490
san rioghain riaras 'na lios
cliara is cearrbhaigh go tais,
Niamh Dhál gCais, nár iarr a bhfios.

29

Aobhdha⁵⁹ a haigheadh thar gach mnaoi,
naomhtha a caidreamh le gach cléir 1495
bhraith a gáire, a gean 's a gnaoi,
a háille chaomh, a maith 's a méin.

30

Gach a bhfuair ó Dhia na ndúl,
an stuaidh ón sia dúr is brón,⁶⁰
ní hiongnadh 's nach diomdhach dámh,
dhá hionnmhas cá hágh is mó. 1500

inghean. et cetera.

Amhrán an Dána pagina eundem.

31

A shuairc leanbaidhe gan ainbhfios in aoineolus,
dár luaigh Cairbre,⁶¹ nó taringearthaigh Chrích Fodhla,
buidh labhra ort gan dearmad, gan díth comhachta,
a ua Fearguis,⁶² nár mheabhraigh na claon-nósa. et cetera.

.....

Foinse : H. 6. 15, 308 r.

Teideal : Emonn ó Caisside mhac Neill ruaidh cecinit / rannaighacht mhór an dánso.

An Mheadaracht

Rannaíocht Mhór an dán, 7¹ + 7¹ a bhfuil dúnadh ann agus rann amhráin leis.

Cuibheas Déanach: Comhardadh briste atá ag roinnt de na rainn. 9 b/d bail : saith; 17 b/d ceart : cheast; 18 b/d cás : bráth; 25 b/d pór : mhó; 26 b/d ógh : mó; 30 b/d brón : mó.

Cuibheas Inmheánach : Is annamh comhad nach bhfuil péire inmheánach amháin cuibhis ar a laghad ann. Is eisceacht mar sin iad rainn 25 agus 28.

Aicill : Aicill sa chomhad don chuid is mó, ach cuibheas briste ina háit sin scaití : 2 c/d ainm : flaith. Níl aon iarracht déanta i gcomhad roinnt rann 20, 21.

Uaim : Cúig rann (2, 3, 4, 9, 13) ceann fíoruama orthu. Is tearc líne gan aon uaim de chineál éigin : 7b, 7c, 10b, 18a, 28d.

Léamh na Lámhscríbhinne

Emonn ó Caisside, Neill, an dánso.

1a tríall, 1b triath, nóg nárd, 1d fríth, co rogharma bárd. 2a fhachuín, gháirm, 2b nar chathuidh, 2c fa, 2d fiodhnach. 3a Aosdacht, dha, 3b daonacht, da, 3d baoís, acht beil. 4a bhronntoibh, sliocht IR, 4b chlár, 4c dha nathchur, 4d lé, gníomh, fhasdsad iad. 5a Ouaislefódhla, 5b búaine, siol róigh, 5c sliocht, ccéill, 5d iníocht ghur, dhóibh, 6a Cíar, 6b tríar, ccomhrac chrúaidh, 6c chloin fearguis fhéilmhic Roigh, 6d búaid. 7a conmhac, ccloinn, 7b árd, 7d Conmhaic. 8a áoibh, 8b dheáine thoirbheat, 8d ttéid i ttraígh. 9a iséaduibh, ccuir, 9c cláon, 9d ar (an) ó Cconmhac, sáor. 10a sgál, 10b ccollcas, bhfúair, 10c a bfrémh, 10d bhel da ttoradh túair.

11a Aruinn, 11b Mháluind, thúaithe, 11c fa, dreactaibh, 11d Múaigh. 12a Go himceacht, bhfúarus, 12b uam no, 12d cead raind, fa riaguil ttruim. 13b mbrugh, 13c mhuiغه réin, 13d Ríghghin dfÉin. 14a Fúarus, mbrugh, blaith búird, 14c attugsad, 14d úird, míon, mháirg. 15a ghrés, 15b siorbhrath, ndúas, 15c báird, mbés, 15d ós áird, bú ghlés, clúas. 16a aocht, 16b bhfand fúdhomhoin na, 16c mur, cceilid, 16d ghruig, feoil. 17a Fuarus tadhg, teagasg drúadh, 17b a measg na slúagh, 17c sáoithiodh, 17d sgaoiliodh úadh sa. 18a Eisiomh, fúasgladh n cceast, 18b na bhreithiomh ann, 18c da sóidhidh leam nior leasg, 18d na measg. 19a fiodhnach, cclár, 19d na nolc, sía. 20a Brúghaigh, ttéid, ccúil, 20b mur lughaigh, gac, 20c laoch liathmhuine, 20d caomh cialluidhe.

21a No, Colmain, 21b úair, 21c déudhghathach, 21d no Conn céudchathach, bhúaidh. 22a No do bhrathair cú, ccleas, 22b no cú righ a ttreas nar, 22c no feardía

mhac Damháin, 22d bho slinn. 23a Oighreacht a noinigh, 23b ó na, 23c gradh, 23d tar modh. 24a ata, 24b tairngir Pátraic, 25b mur, péaine da pór, 25c ta, 25d bíaidh, bráth nása mhó. Mo na. 26a ta, 26b sgo bhfaghaigh dhamh, dhía an óig. 27a donnchaidh, mur, 27b cleacht crúas, 27c an gach, 27d dúas. 28a fhíacha, 28b riogain, na, 28c clíara, 28d Dhal ccais. 29a Dobdha, tar, 29b a caidreadh, 29c sa gnaoí, 29d a haille, sa maéin. 30a bhfúair ó Dhía, 30b sduaidh on, 30c hiongnadh snach diomdhach damh, Abhrán
 31a leanbúidhe, aóineólus, 31b lúaidh cairbre, no taringeartuicc chrích, 31c cómhachta, 31d a ua Fearguis, nar, claón

.....

Nótaí

1. comhfhorba, *gluais os a cionn* : *eadhon comhthighearna*. Comharb(b)a io-tamhan, firinsneach. heir, successor. *DIL*
2. *lith* atá sa ls. *gluais os a cionn* : *agus* a chruth *mar*. Is cosúil ar an míniú sin gurb é an focal *l* lí, orig. perh. g. but freq. indecl. in s. and du. ns. líd of Trip. ii 552.6 is perh. for *l*. (lí) Beauty, lustre, glory *DIL*
3. *ladhg*, *gluais os a cionn* : *eadhon shneachta*.
4. *radhg*, *gluais os a cionn* : *flaith*.
5. *rógharma*, *gluais os a cionn* : *lánmholadh*.
6. *bard*, *gluais os a cionn* : *éigse*
7. *gan fhachain*, *gluais os a cionn* : *eadhon fáth*.
8. *um choirm* : *gluais os a cionn* : *eadhon um fhleadh*.
9. *ionnmhas* : *acmhainn*, *maoin*. *indmas* earlier *indbas* u-tamhan firinsneach. *DIL*
10. *muirn* : *meas*, *cion*.
11. *dá thail*, *gluais os a cionn* : *eadhon dá bhrígh*.
12. *Ir* :
 mac Míleadh ceud duine do hadhnaiceadh fa úir Éireann do chlannaibh Míleadh, agus d'á réir sin do hainmnigheadh an t-oiléan uaidh : ionann, iomorro, 'Irlanda' agus fearann Ir, óir is ionann 'land' i mBeurla, agus fonn nó fearann i nGaedheilg (*FFÉI*, 1902, 104).
13. *orrdhuire* : *urduired* ... this probably belongs to *ar-gair* forbids, hinders. *DIL*
14. *reacht na ríogh* : Más cianstair atá faoi thrácht anseo is féidir gur Comhdháil Droma Ceat 575 I.C. a bheadh ar intinn ag Éamonn Ó Caiside. (Féach nóta 15 ina dhiaidh seo.) Murab ea, is féidir gur reacht an Rí Séamas, 1689 I.C. a bheadh i gceist aige. 'To many of James's supporters the repeal of the restoration land-settlement was the primary object of the parliament' (Simms, J. G., 1974, 9).

15. fhaistad iad : Más nua-stair atá i gceist ag an bhfile, cuimhnimis gur fostaíodh Tadhg Ó Rodaighe mar bhailitheoir cánach. Ní dóigh liom gur ‘fásc’ a bheadh i gceist ar chaoi ar bith.

‘Confirmation of this precedence among the native inhabitants of the county came in 1689 when Roddy was appointed, along with representatives from other leading Gaelic families to collect the land tax of the ‘Patriot Parliament.’ (Logan, J., 1971, 323-324).

Is féidir gurb iad iarrachtaí na beirte Tadhg Ó Rodaighe atá i gceist ag Éamonn sa dá líne 4 c/d : Tadhg mac Taidhg ós comhair na cúirte i Londain circa 1640 agus fostú Taidhg mhic Gearóid mar bhailitheoir cánach do na Seacaibítigh sa bhliain 1689.

16. Fódhla : Éire agus Fódhla agus Banbha, trí hingheana Fhiachach, mic Dealbhaoith, mic Oghma (*FFÉ I*, 1902, 104).

17. Síol Róigh :

Roch Rioghfhoda inghean Ruaidh Mic Dheirg Dathfola asi ro ail Feargus agus as uaithe ro hainmnigheadh Feargus Mac Roigh ris : no go madh i Roch inghean Daire Dhoimhthiigh a mhathair (*FFÉ III*, 1914, 428).

18. Sliocht Conmhaic :

‘In the same area (= between the Shannon on the west and the uplands on the east), also, was another branch of the Conmaicne.’ (Mac Niocaill, G., 1972, 38).

‘In Bréifne, the Uí Briúin overran and conquered a great number of scattered minor kingdoms such as the Conmaicne Réin’ (Ó Corráin, D., 1972, 10).

19. in iocht : icht 2. deed.

icht 3. u-tamhan, firinsneach, (a) race, people, tribe. *DIL*

‘a n-iocht (saoitheamlacht?)’ agus an comhartha ceiste atá ag Níc Philibín leis (Níc Philibín, M., 1938, 137).

20. Ciar :

‘Is ón gCiar-so ráidhtear Ciarraidhe Mumhan, agus is ar a shliocht atá Ó Conchubhair Chiarraidhe’ (*FFÉ II*, 1908, 194).

21. Corc : ‘Ó Chore atá Corca Moruadh’ (ibid.).

22. Conmhac : ‘Ó Chonmhac ráidhtear gach Conmhaicne dá bhfuil i gConnachtaibh’ (ibid.).

23. Chloinn Fhearguis :

‘cibe léighfeas an duain do rinne Lughair file Oiliolla darab tosach : Clann Fhearghusa clann ós cách : do-gheabhaidh go follus gurab mó an t-arrachtas is neart do ghabhadar an triúr mac soin Meidhbhe i gConnachtaibh agus san Mhumhain’ (*FFÉ II*, 1908, 194).

24. An t-alt ‘an’ scríofa anseo agus cealaithe arís le poncanna.

25. saor saith : 2 saith glossed indmus *wealth DIL*
26. *gluais os cionn na líne* : *eadhon* gach foghlaim iomlán ag an bhfear.
27. *gluais os a cionn* : ag sur *eadhon* ag lorguiríocht no ag toróighacht.
28. Tagairt do naoi gcoll na seaghsa os cionn na líne anseo. Scríobhadh na naoi gcoll seo ar lch. 306 v. na lámhscríbhíne seo. *An ghluais os a cionn* :
na ccolchas *eadhon* naoí cuíll thobair seaghsa *eadhon* na boinne. Cé bé bhlaisíos da ttoradh, biaidh gach eolas aige
29. *gluais os cionn na líne* :
eadhon an tobar ór fhás, *eadhon* an bhoinn, da ngoirthar tobar seaghsa, as ar fháis na cuíll, agus ar a bhfuil na cna.
- Is féidir gur ‘i bhfréimh,’ tuiseal tabharthach, a bhí i gceist ag an bhfile. Cuidíonn a chéile aicille, ‘béil’ (10d) leis an tuairim sin. Is é ‘a bfréimh’ gan séimhiú atá sa ls., ach glacaim leis an ‘a’ mar atá agus a bheith ag caitheamh leis mar aidiacht seilbhe.
30. *gluais os cionn na líne* :
lan a bhél *eadhon* do na cnáibh ionuis fhasas ar na colluibh úd, feuch ainm na ccoll san leabhar sa *pagina*
- Fágadh uimhir an leathanaigh gan líonadh.
31. Línte b-c an rainn seo ar iarraidh in Níc Philibín (Níc Philibín, M., 1938, 116).
32. *gluais os a cionn* : *eadhon* le dántaibh.
33. ó Mháigh : Muff in Inis Eoghain, nó The Moy i dTír Eoghain, nó An Magh, ‘the Plain,’ ‘May Hill; in the eastern part of Saunderson demesne, Co. Cavan; ... a limit of Meath, I 114’ (*FFÉ III*, 1914, 369)? Ní thugtar aon leid, ach an oiread, ar an duine a bhí i gceist anseo, má bhí áit ar leith nó duine ar leith i gceist in aon chor.
34. ó Mhuaidh : Ní fios cé a bhí i gceist anseo.
35. Ocht siolla ar an líne seo.
36. *gluais os a cionn* : *eadhon* sginn. nó ling uaim.
37. cead : Salaithe beagán. ‘x’ curtha faoi. ‘x’ scríofa faoi ‘mh’annsa’ (13 b) agus an focal ‘cead’ scríofa ansin.
38. Do chú : Cuma na hiarsmaíochta ar an gcéad phearsa seo.
39. Mhaighe Réin : deisceart Liatroma.
40. mbrugh, *gluais os a cionn* : *eadhon* teach.
41. scuch : *gluais os a cionn* : scinnionn.
42. aos [ciúil] : ‘aocht’ a scríobhadh.
43. airgtheach, *gluais os a cionn* : *eadhon* díbiorthoir.
44. gó, *gluais os a cionn* : *eadhon* bréug.
45. Lughaidh, *gluais os a cionn* : *eadhon* lughaidh lamhfhada.
46. Laoch Liathmhaine, *gluais os a cionn* :
eadhon cuanna mac cailéin, mhic día, mhic finnabhair.

'cuanna mac cáilcin' an léamh a bhí ag Mairghréd Níc Philibín ar an lámhscríbhinn (Níc Philibín, M., 1938, 118).

Rinneadh tagairt do Cuanna i bhForas Feasa ar Éirinn :

'Is 'n-a bhflaitheas fuair Cuanna mac Cailchín rí bhFearmaighe .i. Laoch Liathmhaine bás; agus fá fear comhaimsire do Ghuaire mac Colmáin an Cuanna-so, agus do bhí coimhmheas oinigh is daonnachta eatorra; gonadh uime sin do rinne an dá óinmhid .i. Comhdhán is Conall an rann leathach iomarbhádha eatorra araon, mar a n-abraid, 'Dáil gach neith dámbí 'n-a láimh' (*FFÉ II*, 1908, 130).

47. mac Colmáin, *gluais os a cionn : eadhon* Guaire.

Guaire mac Colmáin; féach nóta 46.

'Is i bhflaitheas Tuathail fós do ghabh Guaire mac Colmáin ceannas Connacht i ndiaidh Eoghain Béil agus tarla an tráth soin an mac fá sine ag Eoghan 'n-a dhalta foghluma ga Ciarán ar tí bheith 'n-a mhanach' (ibid.).

48. Donn :

'Tuig, a léagthóir, go rabhadar an dias mac rug Seang inghean Reaflóir do Mhílídh, mar atá Donn is Airíoch Feabhruadh, mar aon ris ag teacht don Éigipt iar n-éag a máthar san Scitia' (*FFÉ II*, 1908, 42).

49. Conn Céadchathach mac Feidelmíid Rechtada (O'Brien, M. A., 1976, 563).

50. Tá *do* ar an ls. agus gan aon ghá leis, ná le *de*. Ní fheadar nach easpa siolla ar an líne a tharraing ann é.

51. Cú na gCleas : Cú Chulainn.

52. Cú RAOI, *gluais os a cionn : eadhon* mac Dáire.

53. dtreas nár thim, *gluais os a cionn : iccomlan nachar* lag.

54. niadh, *gluais os a cionn : .i. ingaisgeadh*.

Is fearr a d'fheilfeadh 'nia' mar chéile comhardaidh ag 'Dia' os a chionn (ach ceann éigin den bheirt a bheith as alt tuisil lena aghaidh sin). Leasaigh mé 'feardía' > Fear Diadh (mac Damháin), céile comhraic Con Culann, ar líne 22 c.

55. 'sa : An chopail atá anseo, móide forainm na seilbhe. cf. O'Rahilly, T. F., 1955, xxv - xxvi :

Sa (made up of *as*, rel. pres. of copula, and *a*, poss. pron. of 3rd pers.) is used thirteen times in the sense of 'whose' e.g. *an mhaighden-so 'sa hainm an Tnuith*, 'this maiden whose name is Envy', 1652; *an tí 'sa fhoghnámh 'na bhfuilid*, 'he in whose service they are', 4060; *gach ceisd sa fios fuil agam*, 'every question of which I have knowledge' (i.e. which I can answer), 255.

Is í an obair chéanna, an chopail atá le feiceáil amhlaidh sa duan seo féin ar líne 1c :

is a > sa (TCD H. 6. 15., 308 r.) > 's a líth mar ladhg (rann 1c)

56. finnbhean chonchuir : Fionnghuala, bean Thaidhg Uí Rodaighe.

conchar (cú + car). Also -air. Properly *dog-loving* (see compar.) but usu. as vague laudatory adj. (verse and allit. prose) *DIL*

57. Fiacha : Fiachu Muillethan? Mac Eoghain Mhóir, mhic Ailella Óloim.
58. Corbmac Cas : Cormac Cas mac Ailella Óluim, fear de cheapshinsir Dhál gCais agus Chlann Mhic Con Mara (*FFÉ II*, 270, 274).
59. Aobhdha : ‘Dobdha’ a scríobhadh sa lámhscríbhinn.
60. ón sia dúr is brón, *gluais os a cionn* : *eadhon* ór fada *cruas* is gorta.
61. Cairbre, *gluais laistíos den rann* : A Cairbre Liffiochair dhá ndearnaidh corbmac mhac Airtan teagasg ríogh.
62. Fearguis : Fergus mac Róich, laoch de chuid na Tána, luaite faoi nótaí 17 & 23.

.....
Béarla ar ‘Mó ná mionca triall ar Thadhg’

1

More often than not [I] travel to Tadhg,
prince of Fiodhnach of the tall youths,
a successor whose appearance is like snow,
the prince was found with the full praise of the poets.

2

It was not without reason he obtained the praise,
the one who was not bellicose at a feast,
his generosity with wealth gave acclaim,
honour and affection to the prince of Fiodhnach.

3

The antiquity of the bloodline from which he is,
chooses human decency for his will,
his wisdom, his sharpness and his valour
with discretion, and yet he is an example of generosity.

4

The descendants of Ír surpassed givers of presents
from the time that the poetic class were proscribed,
restoring them by regal dictate
so that they employed them by dint of force.

5

Of the nobility of Fódhla, in deed,
the progeny of Róch is a pleasant constancy,
the Sliocht Chonmhaic let it be known
by deed that they were on a battle-footing,

6

Ciar and Corc and fine Conmhac
three who are faultless in hard combat,
of Clann Fearghuis, the generous son of Róch,
bright scions of the victorious generous breed.

7

Conmhac surpassed the other offspring,
the tall stern prince who wasn't languid;
most noble trees above every wood,
Tadhg surpassed the offspring of Conmhac,

8

For generosity, for great deed, for pleasant demeanour,
for dint of presentation to the poetic fraternity,
for giving of money and gold;
praise (of him) will probably never abate.

9

He didn't hold jewels in regard,
the scales he increased properly,
a noble name without blemish of condemnation
on the descendant of Conmhac the wealthy noble.

10

The hero had each new learning,
seeking the hazels until he found
the well from which their root grew,
he deserved the full of his mouth of their fruit.

11

A man (came) from Árainn of the modest saints
a man from Málainn in the north,
each in turn with poems to him,
a man from the Maigh and a man from the Muaidh.

12

I didn't find an opportunity until they went,
so that my mind left me
for two years (I almost violated it),
not having permission to compose, under strict rule.

13

Upon my going into the fort,
it is my delight going into the white palace,
I see the soldier of Maigh Réin,
a royal offspring of a Fian of the most clear grain.

14

I found in the palace of the most bright tables
a gathering which does not burst out with a rough shout,
not few were the territories where they gave attack,
the love of every order whose oath is unfaulted.

15

The choicest of princesses embroidering,
lights continually revealing the givers/recivers of payments,
the poets praising their ways
aloud, it would warm ears.

16

Chief poets (were) there and the musical fraternity
who were not (as) a weak abyss towards her,
as they don't hide the ultimate of every knowledge,
they obtain willingly wine and meat.

17

I discovered Tadhg properly tutoring poets
amongst that crowd,
many old philosophers and scholars
answering his questions and putting questions.

18

He answering the questions
as a judge proper in every case,
I wasn't reluctant to go to visit them,
God but I would love to be amongst them forever!

19

The darling of the poets is the soldier of Fiodhnach,
an enemy as a matter of practise, yields to him,
the wealth of the poor and their food [is he],
spoiler of evils from whom falsity is far removed.

20

Hosteller who retreats not a step
as perceptive Lughaidh who bounded over all danger,
or [like] the youthful Laoch Liathmhaine,
my darling intelligent one, my love

21

or [like] a noble pleasant man, son of Colmán
who always kept guests,
[or like] the sharp toothed Donn who wasn't unpleasant,
or [like] the victorious Conn Céadchathach,

22

or [like a] brother of Cú na gCleas,
or Cú Raoi who was not weak in battle,
or Fear Diadh son of fine Damhán
the warrior whose strength was not weak.

23

He took the inheritance of their honour,
a positive deed from which it is hard to escape,
there is not generosity and love like it,
he brought out the best in an apprentice poet.

24

All of future times to come
which (Saint) Patrick of the hymns prophesised,
he is the best to know accurately about them,
his house is an unfaltering guarantee to the poor.

25

Tadhg put a hedge around Generosity
as a lessening of pain to his people
which the princely sept of Ír always has,
and will always have forever more.

26

To the eternal city is my journey
and may the Virgin ever-loving Mary of the secrets,
counsellor in the greatest fort,
obtain [it] from God for me.

27

Donnchadh's daughter whose complexion is like embers,
a bright charitable woman who didn't practise niggardliness,
love of the poet class in every case,
if the rapid presentation of payments is the correct practice.

28

The wine-blood of Fiacha and Cormac Cas
(is) in the princess who administers indulgently in her house,
to the poetic fraternity and cardplayers,
'Niamh' of Dál gCais, who didn't question their credentials.

29

Beautiful her mind above every woman,
saintly her relationship with every poet
who felt her laughter, her affection, and her fondness,
her fine beauty, her goodness, and her disposition.

30

Everything she got from the God of Creation,
the beautiful woman from whom sorrow and gloom is far
it's no wonder that the poetic class is not downhearted,
of her wealth what triumph is greater?

31

O young cheerful one without ignorance in any knowledge,
whom Cairbre or the prophets of Ireland mentioned,
may you forever have the gift of faultless speech without loss of power,
o descendant of Feargus, who didn't contemplate the false habits.

et cetera.

(xix)

Uaibh mo théarnódh, a Thaidhg chroidhe

TCD H. 6. 15., 311 r.

Ó Ciardha, Pádhraic P., 1977-78, 277.

Níl a fhios againn cé chum, ná cér dó a cumadh an dá rann seo, ach is dócha gur Thaidhg Ó Rodaighe éigin a bhí mar sprioc ag an bhfile anaithnid ós rud é go luaitear an ‘Tadhg’ seo ina ‘ardtriath Fiodhnaigh’ ann. Is amuigh i ndeireadh na lámhscríbhinne H. 6. 15. a scríobhadh é, gné a threiseodh leis an tuairim nárbh in ómós Thaidhg mhic Gearóid Uí Rodaighe a cumadh é. Bheifí ag súil lena fheiceáil taobh lena dhánta molta siúd, dá mba é a bheadh i gceist. Is é Tadhg ‘tréunmhar’, seanathair Thaidg mhic Gearóid, an duine ba ghiorra gaol dó a raibh an t-ainm céanna, Tadhg, air. Is í craobh ghinealaigh an Taidhg ‘tréunmhair’ seo :

Tadhg mac Gearóid mhic Thaidhg mhic Thaidhg mhic Uilliam Uí Rodaighe

(TCD H. 6. 15., 274 - 275).

Murarbh é sin é, is féidir gurbh é Tadhg ‘Óg’ mac Taidhg mhic Bhriain Bhuidhe Uí Rodaighe, fear a bhfuil dhá dhan eile dá mholadh thíos againn go fóill, ‘Maith tráth do thoigheacht, a Thaidhg’ agus ‘Aoinsciath chosnaimh na cceall’.

.....

Séadna an dá rann so thíos

1

Uaibh mo théarnódh a Thaidhg chroidhe, 1505
scaradh coirp re hanmain é
a lámh, as a buaidh *nach* bearair,
do ghrádh *gach* uair mhearaigh mé.

2

Atá barr ag *ardtriath* Fiodhnaigh,
ar uaislibh Fáil, fir *gan* cheas, 1510
croidhe gan chruas, *acht* cruas séimhghrinn,
glaine is luas léighinn ’s gach lios.

uaibh. *et cetera*.

Béarla ar an dá rann :

1

My parting from you, my dear Tadhg,
is [like] the parting of soul and body,
you, whose hand is not excelled,
loving you has me entirely perplexed.

2

The high prince of Fiodhnach has precedence
over the nobles of Ireland, fearless men,
a heart without hardness, but a placidly firm hardness
purity and speed of learning in every court.

(My parting) from you, etc.

Léamh na Lámhscríbhíne

Seudna, da rann so shíos

1a *thearnodh*, *thaidhg chroídhe*; 1b *sgarad cuirp*, *hanmhuín*; 1d *do ghradh*, *úair*; 2a *Ata, árdtriath fiodhnach*; 2b *uaislib fáil*, (.i. *gan ainbhíos*); 2c *acht*, *séimh ghrind*; 2d *as luas leighinn sgach. uaibh. et cetera.*

(xx)

Is gnáth dhá naomhadh Síol Róigh

TCD H. 6. 15., 311 r.

RIA F. v. 3., 229

Is as Muintir Eolais, nó deisceart Liatroma, an dán gairid seo. Is léir an méid sin ar na tagairtí do ‘Caillín naomhtha’ agus do ‘Duibhginn uasal’ (rann 4a, 4b). Áirítear Duibhginn ar chraobh ghinealaigh mhuintir Dhuibhgeannáin (Dobs, M. Ní C., 1933 - 36, 19; Walsh, P., 1947, 4, 5.).

Ba é an dán seo an rud deiridh a chóipeáil Muiris Ó Nuabha sa lámhscríbhinn TCD H. 6. 15., 311 v.). Ba é Henri Mac an tSaoir a scríobh an lámhscríbhinn RIA F. v. 3. agus ba idir na blianta 1787 agus 1788 a scríobh sé í.

Tá blas an aortha ar an rann deiridh mar gur formholadh é. Tá Síol Róigh chomh fial is go bhfuilid ina n-ábhar grinn ‘ag uaislibh amhra na hÉireann’ (rann 4c - 4d). Cuidíonn cuma na dtagairtí ársaíochta anuas tríd an dán, chomh maith leis an gcomhardadh briste, leis an tuairim gur aor é. Ní fheadar nach mar sin a bhraith Henrí Mac an tSaoir é, scríobhaí RIA F. v. 3., mar dhá mhír ghrinn a leanann é sa lámhscríbhinn sin :

Gráin ar sgurbhí chuir sí me do threóir
bláth na suirghidh bhain sí dhíom go deóigh,
mná na ccuffiadh thig sí thríd a ttóin
a dhaoíne croidhe gríosuih an ghríseach leobh (F.v. 3., 229).

Agus :

A Ghearóid na déan fanomhóid fa mo dhúil le mnaoí
agus go raibh bean óg 'na sheanóir ag Dáibhí an Rígh

FREAGRA

Maiseadh is neamhchóir an onóir sin do bhi ag Dáibhí an rígh
bean óg faoi na sheantóin agus a bhall gan bhrígh.

Níl mé a rá nach mbaineann an dá mhír ghrinn seo le hábhar, mar is tábhachtach, measaim, lua an dá ainm baiste, Gearóid agus Dáibhí. Samhlaítear dom, ar ceal fianaise ina éadan, gur rannta beaga grinn iad a tharla idir Dáibhí Ó Duibhgeannáin - as an tagairt do ‘Duibhginn uasal’ - agus Gearóid Ó Rodaighe - as na tagairtí do ‘Gearóid’, ‘Caillín Naomhtha’ agus ‘Síol Róigh’. Tá beirt den ainm Gearóid Ó Rodaighe ar eolas againn. Athair Thaidhg féin, an fear ar scríobhadh dó an dán thuas darb ainm ‘Truagh an mhaidhmsi ar mhaicne hÍr’ (TCD H. 6. 15., 292). ‘Gearóid’ a bhí ar shinseanathair Thaidhg mar a gcéanna, ach is dócha gurbh é athair Thaidhg a bheadh i gceist leis na

rannta seo mar is eol dúinn Dáibhidhe Ó Duibhgeannáin a bheith ar an bhfód san am céanna leis'sean (TCD H. 6. 15., 293 v. & Walsh, P., 1947, 31, 32). Is é an Dáibhidhe seo ba ábhar ailt ag Pól Breathnaach dar teideal 'David O Duigenan, Scribe' (ibid., 25 - 33). Bhí Dáibhidhe ag scríobh ag deireadh an 17ú aois idir 1 Aibreáin 1651 nuair a bhí RIA 24 P 9 idir lámha aige agus am a bháis 1696 (ibid., 31, 32). Tá a fhios againn go bhfuair athair Thaidhg, Gearóid Ó Rodaighe, bás sa bhliain 1680 (TCD H. 6. 15., 293 v.).

Braithim gur formholadh seachas aor atá againn sa dán seo. Ní bheadh buille an dáin thíos éagsúil mórán leis an dánfhocal úd a luann Guaire na Féile :

Dob' fhéile thú ná Guaire
an uair a bhí tú dona,
anois is leor do chruaidh,
mo thruaidh thú a bheith sona. (O Rahilly, T. F., 1921, 3).

Luaitear cuid de lucht an Leabhair Ghabhála agus na miotaseolaíochta síos tríd, Fionntan, Mílidh, Laoch Liathmhuine, Fearghus mac Róigh agus Méadhbh, ach fós, níl aon chosúlacht rómhór ag aon ní i Leabhar Caillín leis an dán seo (Hennessy, W. M. & Kelly, D. H., 1875 & Macalister, R. A. S., 1939). Is ar éigean a thuill roinnt de phearsanra an dáin tagairt san Appendix XI a d'fhoilsigh Macalister (ibid., 88). Ní miste cuntas a thabhairt ar chuid acu.

Fionntan :

Tháinig i dtír ag 'Dún na mBárc i gerích Chorca Dhuibhne' roimh an Dílínn (Comyn, D., 1902, 142). Theith sé roimh slua ban 'i Laignibh' (ibid., 146). Chuir Seathrún Céitinn in éadan na tuairime gur mhair sé tríd an Dílínn (ibid., 146, 148). Tá sé curtha ag Feart Fionntain 'ós Tultinne i nDúthaigh Aradh' (ibid., 144). Ba é Fionntan a d'oil Naomh Caillín de réir an leabhair :

Sai frecre, sai feichemnias,
soi gacha dala ar doman,
sai legind, sai brethemnais,
sai gach dana gan oman,

sai crabaid, sai tredenais,
sai gacha aine gan longod
sai fesa, sai bfaitsine,
m'oidesi Finntan ollom.

(Hennessy, W. M. & Kelly, D. H., 1875, 98;
Macalister, R. A. S., 1939, 39).

Sheol Fionntan Caillín chun na Róimhe le barr léinn agus 'fis coitchenn' a thabhairt leis :

Ba he Findtan m'oidé coir
do chuir mesi sair do Roim;
Eadh tuc m'oidé dam do lon,
tri ced uinge do dearg or.

(Hennessy, W. M. & Kelly, D. H., 1875, 104;
Macalister, R. A. S., 1939, 39).

Mílidh :

'mac arrachta oirbheartach ag Bile mac Breoghain do ngairthí Galamh, agus is ris ráidhtear Mílidh Easpáinne' (Dinneen, P., 1908 a, 40).

Guaire, Rí Chonnacht :

'Is i bhflaitheas Tuathail [Maoil Ghairbh] fós do ghabh Guaire mac Colmáin ceannas Connacht i ndiaidh Eoghain Béil.' (Dinneen, P., 1908 b, 52).

Bhí cáil na féile ar Ghuaire a oiread is gur maíodh leathlámh fóirithinte na mbocht air a bheith níos faide ná an leathlámh lena dtíolacadh sé don éigse (ibid., 64). Bhí comh-mheas daonnachta idir Guaire agus duine eile a luaitear sa dán seo, Laoch Liathmhaine.

Laoch Liathmhaine, Rí Fear Maighe :

Dáil gach méith dá mbí 'na láimh;
do-ní Guaire mac Colmáin,
a mhian féin da gach nduine
dáiltear lé laoch liathmhuine (ibid., 30).

Mínítear i bhForas Feasa ar Éirinn gur Cuanna mac Cailchín ab ainm dó (ibid.). Tugtar an t-ainm 'Cuanu mac Cailche' ar an bhfear céanna san áireamh i measc Músraighe (O

Brien, M. A., 1976, 368). Áiríodh bás an athar, 'Cailchín', faoin mbliain 631 A. D. in Annála Inis Faithleann (= AU 629) :

Guin Cailchíne *meic* Dímmair ó Liathmuine (Mac Airt, S., 1988, 88).

Fearghus mac Róigh Fiachaidh, fear na Tána :

Torrach Meadhbh i gCruachain chaoin
ó Fhearghus nar thuill tathaoir;
go rug triar gan locht nar lag
Ciar is Corc agus Conmhac (Dinneen, P., 1908 a, 194).

Meadhbh, iníon Eochadha Feidhligh :

'Do bhí cheana Meadhbh deich mbliadhna i ríge Connacht d'éis Tinne gan feis lé fear ar bith ós ard, acht gach fear ós íseal da sanntuigheadh féin do bheith aici.' (Dinneen, P., 1908 a, 188).

Luaitear Meadhbh faoi thrí i Leabhar Caillín (Hennessy, W. M. & Kelly, D. H., 1875, 174, 276 & Macalister, R. A. S., 1936, 88).

.....

TCD H. 6. 15., 311 r.

RIA F. v. 3., 229

IS gnáth dhá naomhadh Síol Róigh

1

*IS gnáth dhá naomhadh Síol Róigh,
ríoghraidh chalma an chaorshlóigh
Fionntuín athardha Chláir Breagh, 1515
Ar chaingle arsaidh mhac Míleadh,*

2

*Guaire, nó naomh dhíobh gach duine,
gach fear dhíobh os Laoch Liathmhu[ine],
Poirt Pharthais 's gan a geur as,
do dáileadh dóibh mar dhúthcha[s.] 1520*

3

Do naomhadh *Feargus* 's *Meadhbh* féin,
naomhtar cách ó bheith róiréi[dh],
féile naomhas mná is maith,
féile *Meadhbh* nás *gach ardfhla*[ith.]

4

Caillin naomhtha d'fhág do bhuaidh,
ar *Dhuibhginn* uasal 's ar a shliocht,
is don fritheoilte bheith 'na ghreann,
ag uaislibh amhra na hÉir[eann.]

1525

.....

Ógláchas ar an deibhí is ea an dán.

Athléamha

TCD H. 6. 15., 311 r. = *H*

RIA F. v. 3., 229 = *F*

1a gnath *F/H*, dha *F*, siol *F* síol *H*, Roigh *F*; 1a rioghraidh *H*, calma *F*, chaorshloigh
F; 1c fionntuin *H*, chlair *F* chláir *H* breagh *F*; 1d Ar *H* chaingle arsuidh mhac Mileadh
F/H. 2a Gúaire *H* no *F*, dhiobh *F/H*; 2b ós *H* laoch *F/H* liathmhu[ine] *H*; 2c puirt *F/H*
parthuis *F* Parthuis *H* sgan *F/H* a ccur *F/H*; 2d daileadh *F*, dhuthchas *F* dhúthcha[] *H*;
3a naomh *H*; 3b cach *F/H*, o *F*, róiréi[] *H*; 3c feile *F/H*, mna *F/H*; 3d feile *F/H*, nas
F, árdfla[] *H*; 4a Caillin *F/H*, d'fhág *F/H*, do *F/H* bhúaidh *F*; 4b dhuibhginn *F*
duibhginn *H*, sair *F* fár *H*; 4c an *F* as *H*, fritheoilte *F* fritheóilte *H*; 4d uaisle *F*, heir[
] *H*.

.....

Béarla ar :

'Is gnáth dhá naomhadh Síol Róigh'.

1

It is the usual practice that Síol Róigh are sanctified
brave royalty of the glowing host
of paternal Fionntan of Ireland,
by venerable contract of the sons of Míl.

2

A Guaire, or a saint is each one of them,
every man of them greater than Laoch Liathmuine,
Heaven itself
was given to them as by natural entitlement.

3

Feargus and Meadhbh themselves were sanctified,
all are sanctified from being really ready;
generosity, sanctifies women who are good,
Meadhbh was more generous than every high prince.

4

Saintly Caillín left as a quality
in noble Duibhginn and his sept
and to the server, to be a matter of amusement
amongst the illustrious nobles of Ireland.

.....

Ábhar ar léirigh Tadhg (mac Gearóid) spéis ann

(xxi)

Laoi na mBuadh

TCD H. 5. 19., 77;

Ní Ógáin, Úna, 1928, 86-87;

Ó Muirgheasa, Énrí, 1936, 179-183;

Ó Canainn, Pádraig, 1940, 265;

Ó Laoghaire, Diarmuid, 1975, 165.

.....

Is tábhachtaí liom leagan an laoi i lámhscríbhinn TCD H. 5. 19. mar gur lámh Thaidhg Uí Rodaighe féin a scríobh é sin. Is páipéar ar leith é an duilleog ar ar scríobhadh an laoi faoina teideal, *Laigh na mbuadh a hainm*. Fágadh taobh eile na duilleoige bán agus is léir nár bhain an duilleog chéanna leis an lámhscríbhinn ón tús. Is í lámh Thaidhg Uí Rodaighe a scríobh í, gan aon amhras, mar is peannaireacht an-soaitheanta a bhí ag Tadhg. Scarann an duilleog sin dhá chuid tosaigh na lámhscríbhinne. Is amhlaidh gur trí chuid san iomlán atá sa lámhscríbhinn seo, TCD H. 5. 19.

Baineann céad chuid na lámhscríbhinne TCD H. 5. 19. go dlúth le Clann Mhic Con Mara, le Sliocht Sheáin na nGeimhleach Mhic Con Mara go háirithe. Is é sin, an sliocht céanna ónar shíolraigh bean Thaidhg Uí Rodaighe, Fionnghuala Nic Con Mara (ibid., 1 - 76).

A bhfuil idir leathanach 79 agus lch. 138, maítear gurbh í lámh Mhuiris Uí Ghormáin a bhreac an sciar seo den lámhscríbhinn agus is eol dúinn gurbh ábhar é a bhain le Tadhg Ó Rodaighe, *Udhacht Morainn* agus *Teagasc Chormaic*, fágaim (TCD H. 5. 19., 83 & 97). I measc na dtéacsanna eile dá léadh sé, luaigh Tadhg ‘*Udhacht Morainn, treicceann Breatha, teagasc rígh Chormuic árdfhiltha*’ sa dán a chum sé, ‘Binn le neach a mholadh féin’ (TCD H. 6. 15., 310r.).

Is í lámh Thaidhg Uí Rodaighe arís a bhreac gach a bhfuil idir leathanach 139 agus an leathanach deiridh, 178. Is éard atá sa chuid deiridh seo :

The coats of arms of y^e 12 tribes of Israel, ar pháipéar ar leith arís (TCD H. 5. 19., 139 - 142);

Gluais Gaeilge - Béarla don leabhar *Scáthán Shacramuinte na hAithridhe* (ibid., 143 - 161);

bearna bhán;

Leath deiridh, ón litir ‘M’ go dtí T, de Chlár na Neithi sa leabhar céanna (ibid. 167 - 173; = Ó Maonaigh, C., 1952, 209-212);

Clár na gCaibidleach as an leabhar céanna (TCD H. 5. 19., 173 - 178; = Ó Maonaigh, C., 1952, 213-216).

Tháinig samplaí go leor den laoi seo, Laoi na mBuadh, slán i lámscríbhinní eile. Ar an nós céanna le leagan Thaidhg Uí Rodaighe mar atá sé againn in TCD H. 5. 19., níor tugadh ach an chéad naoi rann den laoi sa chuid is mó de na lámhscríbhinní. Orthu seo a bunaíodh léamh an leabhair *Dánta Diadha Uladh* :

..... tá sé le fagháil ins na lsgbh. seo san R. I. A. - - 23 C. 19, F. 11. 2, F. VI. 1, 24 B. 31, agus 23 A. 8. An chead (sic) trí cinn annseo sé Mícheál Óg Ó Longáin a sgríobh iad, agus sé an leagan céadna atá san triúr. Seán Mac a' tSaoir a sgríobh 23 A. 8 san bhln. 1770. "Laoi na mBuadh" atá mar thiodal do'n dán ins na lsgbh. seo uile, agus deirtear ionnta gurbh é Colmcille a chum é. Acht níl ionnta seo uile acht an chead (sic) naoi gceathramhna. Tchífeadh nach bhfuil ins na ceathramhna X - XVIII ach trácht ar bhuidhe na laoi.

(Ó Muirgheasa, 1936, 183).

Bhí an Laoi ar fáil i lámhscríbhinn 24 de chuid Uí Mhuirgheasa freisin (ibid.). Mícheál Mac a' Báird a scríobh é sin sa bhliain 1825 (ibid.). Tá sí sna lsi. M 8, lch. 334, agus M 72, lch. 50 de chuid Mhaigh Nuad chomh maith (Ó Fiannachta, P., 1972, 68). Idir léamh an péire díobh sin, léamh lámhscríbhinne Choláiste na Tríonóide agus eagrán an leabhair, is féidir go bhfuil cuntas cuimsitheach againn.

Rannaíocht Bheag $7^2 + 7^2$ leathchruinn go maith is ea na naoi rann tosaigh. A mhalairt atá fíor i gcás na rann breise a tháinig anuas chugainn, sa traidisiún béil don chuid is mó. Is léir gur faoi ainriail ar fad iadsan. Níor bhac Diarmuid Ó Laoghaire leis na ceathrúna breise nuair a chuir sé cló ar an leabhar *Ár bPaidreacha Dúchais* (Ó Laoghaire, D., 1990, 165). Cuireadh cló ar Laoi na mBuadh faoin ainm 'Tiomna Cholmcille' sa leabhar *Filidheacht na nGaedhal* (Ó Canainn, Pádraig, 1940, 265). Lean Ó Canainn leagan *Dánta Dé* le hÚna Ní Ógáin, áit a raibh 'Tiomna Cholmcille' mar thiodal air (ibid.). Arís, níl san eagrán sin ach na naoi rann tosaigh. Caint dhíreach mar phaidir chuig Críost atá sa dán bunaidh, rann 1 - 9, ní hionann is an 'trácht' a luaigh Énrí Ó Muirgheasa thuas i dtaobh ceathrúna X - XVIII. Tabharfar faoi deara go dtosaíonn péire de na ceathrúna breise leis an nath, 'Is de bhuidh mo laoi-se,' Tosaíonn péire eile leis na focail, 'A gabháil gach Déardaoin ...' Tosaíonn na ceathrúna 14 - 18 leis an treoir, 'A cur sna naoi gcéad cleata' Tá na ceathrúna sin cineál ar nós liodán an Phaidrín Phairtigh sa mhéid is gur clabhsúr iad.

Thug Énrí Ó Muirgheasa faoi deara an meas a léirigh muintir na Gaeltachta ar an laoi ina leagan fada mar chosaint in am an ghéibh, gábh farraige go háirithe. Léirigh

Séamas Ó Grianna an fheidhm a bhaineadh muintir na Gaeltachta as an laoi. Ní dheachaigh an cur síos sin amú ar Ó Muirgheasa :

“Laoi iongantach a bhí innti seo. Seach ceann ar bith eile dá gcuála mé féin nuair a bhí mé ag éirghe aníos sháirigh orm ariamh ‘Laoi na mBuaidheann’ a thógáil. Trí h-uaire a ba chóir a rádh do ócáid ar bith, agus dá dtigeadh a rádh trí h-uaire as déis a chéile gan a ghabháil fríthe, ba chomhartha sin nach rabh caill ar bith le theacht le linn na h-uaire.

“An oídhche seo thoisigh an tsean-bhean agus dubhairt í trí h-uaire ó thús go deireadh gan focal a chailleadh. ‘Tá leó,’ arsa Mícheál Bán, nuair a bhí sí réidh. ‘Tá,’ ars’ an tsean-bhean, ‘ní bháithfear a’n nduine a’nocht.’ ”

Siúd sompla de’n fhéidhm ba ghnáth a bhaint aisti seo; cineál de órtha bhí innti.

(Ó Muirgheasa, É., 1936, 183).

Bua agus cosaint ar rud amháin nó ar rud eile a bhíonn i gceist. Tarlaíonn ceathrúna breise i gConnachta i gcás ortha eile a tháinig anuas chugainn i dtraidisiún na lámhscríbhinní agus sa traidisiún béil araon. Is é An Mharthain Phádraig an ortha ina dtarlaíonn na rainn tráchta sa bhreis ar an ortha féin. Is iomaí rann de chuid na Marthana a gheallann cumhdach le líne thosaigh mar seo a leanas :

‘An té a déarfais mo Mharthain ‘

Is beag idir sin agus línte breise na laoi mar a bhfuil gealladh cumhdaigh le fáil :

‘A gabháil gach Déardaoin ‘ (ibid., 181, xii, a)

agus :

‘A gabháil fá dó dhéag’ (ibid., 181, xiii, a)

agus :

‘A cur in do dhorn dheis’ (ibid., 182, xv).

Bhíodh laoi eile darb ainm ‘Sciathlúireach Mhuire’ á casadh i gContae an Chláir ag Eoghan Mór Ó Comhraí (Ó Madagáin, B., 1983, 73).

I do not remember having heard any other poem sung to the air of these Ossianic pieces but one, and that one is a beautiful ancient hymn to the Blessed Virgin, some seven hundred or more years old (ibid.).

Ba é an fonn ‘Laoi Chnoc an Áir’ a chuirí leis (ibid., 77). Bhí dhá rann déag ann agus bhíodh sé rann breise ag gabháil leis a raibh an fotheideal ‘Buanna na Sciathlúirí’ leo (ibid., 82). Is ag gealladh a chosanta a bhíodh na rainn bhreise seo don té a ‘léadh’, nó a ‘mbíodh’ an laoi aici :

13

Gach bean i dtinneas linbh
gá mbiaidh so aici nó a léamh di

14

Ag triall chuim taistil mara,
nó ag dul do chomhrac aonair

15

Gach n-aon do gheabhas í i’ mheabhair
is déarfais í le caomhshearc (ibid.).

I dtaca le Laoi na mBuadh agus An Mharthain Phádraig, tá cosúlacht eile acu lena chéile sa mhéid go leagtar gach ceann acu ar naomh iomráiteach. Dhírigh Feargal Ó Béarra, Ollscoil na hÉireann, Gaillimh, aird an chláir raidió, *Leagan Cainte*, ar réamhtheachtaí nó sinsear na Marthana, mar atá, *Claittir libh fert fiail-Ethne*. Bualadh cló air mar chuid den scéal *Altram Tige Dá Meadar* (Duncan, L., 1932, 184 - 225). Leagtar An Mharthain Phádraig ar Naomh Pádraig sa chuntas sin agus is feasach sinn ó nóta teidil Laoi na mBuadh TCD H. 5. 19., gur leagadh é siúd ar Cholm Cille : - ‘Coluim Cille *cecinit et* Laigh na mbuadh a hainm’. Ní ionann dán a leagan ar naomh ar leith, ar ndóigh, agus a chruthú gurb é féin fear a chumtha. Nua-Ghaeilge atá sa duan Laoi na mBuadh, agus ní mheastar cinnteacht údair, mar sin, ach le péire dár cheap Colm Cille, mar atá, *Altus Prosator* agus *Noli Pater indulgere* (Kenney, J. F., 1929, 263 - 5).

D’fhéadfaí a mhaíomh go bhfuil macalla Bheatha Cholm Cille ar an duan sa mhéid go raibh trácht sa Bheatha ar ghuaiseanna farraige a sheachaint trí eadarghuí an naoimh. Is iondúil gurb é Colm Cille a dhéanann an eadarghuí ar son naoimh, nó ar son duine eile, ach sa chás seo a leanas, bhí Colm Cille sa ghuais chéanna le daoine eile :

Fechtus eli do *Columb Cille* ag siubal na fairge cedna, *acus* do eirigh an oired sin do sdoirm *acus* d’anfadh uirre indus co ndeachuidh a ciall *acus* a resún fen on a raibhe fáris ’sa luing re hecla, *acus* do glaedhatar co roard ac iarruidh air furtacht d’fhaghbail o Día doib on guasacht sin a rabhutar. Do freuir *Columb Cille* go cendsa iad *acus* assedh adubairt : ‘Ni horum-sa ticc guide ar bur son aniugh,’ ar se, ‘acht ar in ab naemta .i. ar Caindech ata ’n-a mainistir fen a n-Achudh Bó a ríghacht na

hErend;’ *acus* do cuala Caindech an comradh sin *Coluimb Cille*, gerb fada uadha é, ar na fhoillsiughadh a cluasuib a croidhe don *Spiraid* Naem. *Acus* as amluid do bi Caindech an uair sin a ndíaidh serbise De do crichnughadh san ecluis dó, *acus* se ac suide docum an buird ac tindsena an proind do bí n-a fiádnúise do roind ar cach, *acus* a lethbrocc ime *acus* a lethbrog eli n-a fecmais; *acus* do erich go ro-deithnesach, *acus* nír an ris an mbroicc sin do bi n-a fhecmais do cur uime no ris an mbiadh do bi ’n-a fiadnaise do roind ar cach, acht do cuir ’n-a rith d’indsaighe na hecluisi é, *acus* do len a coimthinol e *acus* do indeis doib co raibhe *Columb Cille* ag siubul na fairge, *acus* co raibe an long araibe se a nguasacht a baíte o mhéd na doininde *acus* na sdoirme do bi uirre, *acus* cor cuimnich se air fen, *acus* corub ag tabairt taeba ris, do lecc sé de Dia do guidhe d’fhaghail furtachta dó on guasacht mor sin araibe se. Les sin do leic Caindech ar a gluínib é, *acus* do guid se Dia co duthrachtach fa furtacht d’fhagail do *Columb Cille*. *Acus* ar crichnughadh a urnaidhe dó, fuair *Columb Cille* cíunus *acus* aimser maith sithcánta, *acus* do indiss d’fhoirind na luinge corub é Caindech naemh fuair sin ó Día doib. *Acus* tainec *Columb Cille* fen ó *spiraid* an uair sin mar araibe Caindech san ecluis sin, *acht* gerb fhada uadha ó corp *acus* o inadh é, *acus* do labuir ris *acus* assedh adubhairt : ‘A Caidigh,’ ar se, ‘as urussa dúind a tuicsin co n-estend Día red guidhe *acus* ret urnuide, *acus* as maith do cuir an rith dorindeis docum na hecluisse aniugh rinde, *acus* gan umat acht lethbrocc, oir fuaru[i]s o Dia ar saerudh on guasacht ro-mhor arabumar ar an fairge.’ Do imthigh *Columb Cille* remhe iar sin tar eis na cuarta ainglidhe sin do denamh ac Caindech; cor moradh ainm De *acus Columb Cille acus* Caidigh de sin.

(O Kelleher, A. & Schoepperle, G., [1994], 296, 298).

Ní miste an chéad laoi a bhain le slánú ar ghuais na farraige a lua. Is é sin, ‘Laoi an Bhua’ a dúirt Maois i ndiaidh slánú na n-Iúdach agus díothú na n-Éigipteach a bhí sa tóir orthu, i Muir na nGioldcach (Ó Fiannachta, P., 1981, 63).

Mar a luadh thuas, tugadh ‘Tiomna Cholmcille’ ar an laoi chomh maith. Is mar ‘ortha’, áfach, a thagair Ó Muirgheasa don laoi seo, rud a spreagann ceist na cantaireachta. Spreagann sé sin ceist an chur i láthair a mbainfí feidhm as. Arbh fhéidir a rá gur ‘hum’, ‘sing’, nó ‘chant’ mar a bhí i gceist ag Terence Mc Caughey san aiste ‘The Performing of Dán’ (*Ériu* 1984, 55)? Más ionann iadsan agus ‘laoidh’, ‘duan’ agus ‘ros’, tá leideadh againn (*ibid.* 56). Chuir Úna Ní Ógáin nótaí ceoil lena heagrán sise, áisiúil go leor, agus scríobh sí os a chionn :

Ceol na ndaoine ó Mhaighread ní Annagáin (Ní Ógáin, Ú., 1928, 86).

Tugadh leideadh eile leis ag tús na nótaí ceoil :

Aréir is mé (ibid.).

D'éist mé leis á sheint agus níl mé a rá gurb é an ceol is ársa ar domhan é. Is túisce a shamhlóinn le ceol foirmiúil na heaglaise é ná le haon ní eile. Is é is aonad ceoil dó, gach trí rann, rud a chiallaíonn nach bhféadfaí ocht rann nó deich rann a rá leis. Chaitheadh a trí, a sé, nó naoi rann, agus mar sin de, a bheith ann.

Is intuigthe tóir a bheith ag Tadhg Ó Rodaighe ar ábhar a bhain le Colm Cille, tharla seanchas nach beag i dtaobh an naoimh chéanna sin, síos trí Leabhar Chaillín. Tagraítear 21 uaire do Cholm Cille idir leathanach 94 agus leathanach deiridh an leabhair. Tuairiscítear ann gurbh é Caillín 'rob oidi agus ro ba anmchara do Cholam fein.' :

Fecht n-aen dia tainic Colamb cilli go Caillin .i. iar mbrisid chathai do, air robris Colam tri catha in Erin .i. catha na tri cul, ut poeta dixit :

Cath cula Dremni nan dremn,
Ro chualatar fir Erenn;
Cath chuili Feada is fir soin,
Ocus cath chuili Rathain.

Tainig imorro Colam iar cur chatha egin dib sin co hairm i raibi in lia logmar agus in fir naom forglide, agus in locharn lasamuin o fertaib agus mirbailib, agus in teni bithbeo congris n-goirthighe .i. Caillin mac Niatach, co Fidhnacha Muige rein, do chuinngid dilgada dia anmain. Is aigi ba doig lais a fhuaslagad o a thargabalaib agus dimas. Ba himairgide agus ba himchubaid dosom sin, uair ba he Caillin sinnser noem hErenn, agus ba hardlegoid agus ba hairdepscop Erenn he fos; agus ba he rob oidi agus ro ba anmchara do Cholam fein. Ro indis iarum a thargabala do Chaillin, co tartt dilgad agus maithem do.

(Hennessy, W. M. & Kelly, D. H., 1875, 164).

Seacht lá na seachtaine atá faoi thrácht síos tríd an laoi, ag tosú ar an Satharn i rann a haon, ag leanacht síos go dtí Dé hAoine i rann a seacht agus ag cur bailchríche ar an obair dhá rann ina dhiaidh sin.

.....
TCD H. 5. 19., 77;

Colum Cille *cecinit et* Laidh na mBuadh a hainm

1

Comhnaigh, a Chríost, um¹ chroidhe,
a *Choimhdhe*, a Mhic Muire; 1530
gach Sathairn, tarr, a bhráthair,
agus áitigh am chroidhe.

2

Ná déana siubhal na saoire,²
do nós na ndaoine oile;
a Mhic Dé, tarr *gach Domhnach* 1535
agus comhnaigh im' chroidhe.

3

Dia Luain isan áit *cheadna*,
a réalta eoil ár n-anmann,
comhnaigh, a Chríost, am chroidhe,
a Rí nimhe *agus* talmhan. 1540

4

Gach aon Mháirt go lá m' éagtha
- *tearc* dár³ déanta a ndearnadh -
líon mo chroidhe dot' rathal,
a oidhre an Athar *neamhdha*.

5

Dia Céadaoine, a Dhé Naomhtha, 1545
d'éis ár saortha aroile,
go n-íocaidh Críost an cogadh,
tara a chodladh im' chroidhe.

6

Diardaoin, a aon-Mhic Muire,
tarr im' chroidhe led' *ghrásaibh*, 1550
saor sinn, a laoich na *cruinne*,
a dhearbhráthair cloinne Ádhaimh.

7

Tarr im' chroidhe Dia hAoine,
a naomhchara, a Mhic Muire,
a liaigh leighis gach anman, 1555
a lámh chabhradh na cruinne.

8

Tarr im' chroidhe 's im' lámhaibh,
éist, a bhráthair, ár nguidhe,
tarr im' bhéal is im' shúlibh,
tar, a Dhúilibmh, im' chroidhe, 1560

9

Tarr im' cheann is im' chluasaibh,
a rígh uasal an Domhnaigh
d' éis ár saortha ar oile,
tarr im' chroidhe, is comhnaigh.

Comhnaigh⁴, a Chríost.

A poem by Collum Cille⁵

.....

Teideal : Colum Cille *cecinit et* Laigh na mbuadh a hainm

An Mheadaracht

Ógláchas ar an Rannaíocht Bheag, 7² + 7²

Cuibheas Déanach : B agus D ag comhardadh.

Cuibheas Inmheánach : Is annamh comhardadh.

Aicill : c/d, ach a bheith ar iarraidh 1 c/d. (bhráthair : áitigh(e)) a/b aicilleach an chuid is mó den am.

Uaim : Tuairim is leath de na línte nach bhfuil uaim iontu.

Léamh na Lámhscríbhinne

TCD H. 5. 19.

Laoi na mbuadh, Colum Cille cct;

1a chríostt, 1b Chomhde, 1c Sathairn, tarr, 1d aitighe. 2a Na deana, saoire, 2b ndaoíne, 2c mhic, tarr, 2d comhnuigh. 3a Lúain, 3b réulta, air, nanmann, 3c comnuigh a críost, 3d rígh. 4a aonn mháirt, meugtha, 4b dair deanta andearnadh, 4c chroídhe dot, 4d aoidhre anathair. 5a cedaoíne a dhe; 5b air, air, 5c níocidh Criost, 5d cholladh, croidhe. 6a Díardaoin, aón mic, 6b led ghrasuibh, 6c Saór sin,

6d a dhearbhrítair cloinne adhamh. 7a hAoine, 7b anaomh chara a mhic, 7c a líaigh, 7d a lamh. 8a lamhuibh, 8b eist, a bhrathair, air, 8c bhéul, 8d a dúilibh. 9a sum, a chluasaibh, 9b domhnaigh, 9c air, 9d tarr. Criost.

.....

Nótaí

1. Tá ‘um’ agus ‘am’ roimh ‘croidhe’ síos tríd an téacs. Is féidir glacadh leis gur ‘im’ (< i + mo) a bhí i gceist i gcéadair.

2. Imirt chliste is ea an rann seo ar théama Cháin an Domhnaigh. Cruthaítear codarsna anseo idir thaisteal ar an Domhnach - rud ab ionann agus peaca - agus cónaí, is é sin, gan taisteal. D’achtaigh Cathal Mór / Charlemagne, rí, sa bhliain 791 AD., nár cheart aon bhlás oibre ná taistil a dhéanamh ar an Domhnach (Hull, V, 1966, 157).

Bhíodh cead roimhe sin, le linn Chonstaintín, roinnt oibre feirme a dhéanamh ar an Domhnach :

‘Soíre Domnuig ó tráth espartai Dia Sathairn co fuine maitne Die Lúain cen imrim, **cen imthecht**, cen creic, cen cundrad, cen acrae, srl.’

(ibid., 160).

Ní hé is inmholta, taisteal an Domhnaigh, de réir ‘Thochmarc Becfhola’ :

At-raig-si didiu matin moch dia domnaig ó Díarmait.

‘Cid so, a ben?’ or sé.

‘Ní cid maith,’ or sí.

.....

‘Ná téig’, or Díarmait, ‘isin domnach. Ní maith imadall in domnaich’.

‘Nech lim-sa’, or sí, ‘as.’

‘Níba húaime-sea ón.’ or Díarmait (Breathnach, M., 1984, 73).

3. ‘tur-dhéanta’ atá ag Ó Muirgheasa, H., 1936, 180. ‘turdhéanta’ atá ag Ó Laoghaire, D., 1990, 165. ‘dár déanta’ atá ag Úna Ní Ógáin (1948, 87). ‘dar déanta’ atá ag Ó Canainn (Ó Canainn, P., 1940, 265). Is é an leagan deiridh seo is gaire do leagan na lámhscríbhíne, TCD H. 5. 19., *dair deanta andearnadh*;

4. ‘Comhnaigh[....?] a Chríost.’ Comharthaíodh go soiléir go raibh nod le síneadh anseo, ach ní theastaíonn aon síneadh.

5. ‘A poem by Collum Cille’ : Nílím in ann a rá céir leis an lámh Bhéarla seo. Níl ceannlitir A an Bhéarla ar nós Bhéarla Thaidhg Uí Rodaighe.

.....

Béarla ar :

'Laoi na mBuadh'

1

Stay, Christ, in my heart,
o Lord, o Son of Mary,
come every Saturday, brother,
and dwell in my heart.

2

Don't travel on a holy day
as the other people do,
o Son of God, come every Sunday
and stay in my heart.

3

In the same place on Monday,
o guiding star of our souls,
stay, Christ, in my heart,
o King of heaven and earth.

4

Every single Tuesday until the day that I die
-- few who ought to do what you did --
fill my heart with great love for you,
o heir of the heavenly Father.

5

On Wednesday, o Holy God,
after our having being released from all,
may Christ heal the conflict,
come to sleep in my heart.

6

Thursday, o only Son of Mary,
come into my heart with your graces,
free us, o hero of the world,
o brother of the family of Adam.

7

Come into my heart on Friday,
o saint-friend, o Son of Mary,
o healing leech of every soul,
o helping hand of the world.

8

Come into my heart and my hands,
listen, o brother, to our prayers.
come into my mouth and into my eyes,
come, o Lord, into my heart.

9

Come into my head and my ears,
o noble king of the Sabbath,
after we have been released from all,
come into my heart and stay (there).

Stay, o Christ.

A poem by Collum Cille

.....

(xxii)

Aithne dhamh gach meirge mór,

TCD H. 5. 19., 139 - 142 = *H*

RIA 23 P 16, 124 - 125 = *P*

RIA 12 F 3, 3 = *F*

Dinneen, Patrick, 1908, 126.

Ba é Tadhg Ó Rodaighe a scríobh cóip TCD H. 5. 19. den dán seo. Ba sa lámhscríbhinn chéanna sin a scríobh Tadhg ‘Laígh na mBuadh’ freisin (TCD H. 5. 19., 77). Is spéisiúil gur ‘Leabhar Leathaoin in Urmhumhain’ a thug sé ar an leabhar a bhí mar fhoinse aige don dán seo, ‘Aithne dhamh gach meirge mór’. Tá an dán seo le fáil chomh maith i lámhscríbhinn Acadamh Ríoga Éireann 23 P 16, 124 r., nó an Leabhar Breac, Is. a bhain le muintir Uí Mhadagáin agus le clann Mhic Aodhagáin. Scríobh Murchadh Ó Cuinnlis iomlán na lámhscríbhinne sin ag tús an cúigiú haois déag (Ó Muraíle, N., 1996, 31). Tháinig sí i seilbh an Acadaimh sa bhliain 1789 A. D. (Innéacs RIA).

Tugadh ceithre rann déag an dáin seo faoin ainm ‘Aithne dam gach meirge mhór,’ i lámhscríbhinn eile chomh maith. Is é sin, RIA 12 F 3, lámhscríbhinn de chuid an naoú haois déag agus meastar gurb é John O Daly a scríobh an chuid sin di a bhfuil an dán seo thíos ann, leathanaigh 3 - 18 (Innéacs RIA). Níl an liosta sin ar a dtugtar ‘Suaitheantas Clainne Iosrael’ roimh an dán sa lámhscríbhinn RIA 12 F 3.

Tugtar liosta de Chlanna Iosrael roimh an dán sa Leabhar Breac, i bhForas Feasa ar Éirinn agus tugtar é roimh leagan Thaidhg Uí Rodaighe i lámhscríbhinn TCD H. 5. 19. freisin. Scríobh Tadhg ‘The coats of arms of ye 12 tribes of Israel’ mar theideal os cionn an liosta. Ní hionann an dá liosta ina leagan amach. ‘Suaitheantas’ nó ‘bratach’ a scríobh Tadhg, in áit ‘Merci mar a bhí sa Leabhar Breac. Is é an focal ‘suaitheantas’ atá Foras Feasa ar Éirinn (Dinneen, P., 1908, 126).

Shamhlófaí gur tharraing Tadhg Ó Rodaighe a chóip siúd i gColáiste na Tríonóide (*H*) den duan as Foras Feasa ar Éirinn ar chosúlachtaí focail mar sin atá acu araon. Is léir ar léamh an duain ‘Aithne dhamh gach meirge mór’ duifear a bheith síos tríd idir leagan Thaidhg (*H*) agus leagan Mhurchaidh Uí Chuinnlis (*P*), agus is léir, chomh maith le sin, gur dílse i bhfad cóip John O Daly (*F*) do leagan Mhurchaidh sa Leabhar Breac. Luíonn leaganacha Uí Chuinnlis agus O Daly lena chéile ag na pointí seo thíos, ach tagann *FFÉ* leo chomh maith, san áit a bhfuil foirmeacha Thaidhg Uí Rodaighe ag teacht salach orthu :

fios (*H*) vs. aithne 1d, sloinnte (*H*) vs. sláinte 4c, sluagh diomsach (*H*) vs. sluaigh díomais 5d, mór thearc (*H*) vs. níor thearc 8d, braithmheirge (*H*) vs. luaith-mheirge 8d, líne 9d bán ar fad ag Tadhg, ach bhí sí sna lsí. eile, an dá líne 10 c/d acu mar a chéile, ach iad gan a bheith ag Tadhg.

Ba eisceachtúil chomh maith an dóigh ar chaith Tadhg Ó Rodaighe leis an bhfocal ‘meirge’ mar bhaininscne, rud nár cheart de réir gach foinse. Tharla gur ghearr sé an dara siolla de ar líne 1a chomh maith le sin, agus líon easpa siolla na líne le mír ghairme. Is féidir go raibh an dá fhocal ‘meirg’ agus ‘meirge’ meascailte ina chéile aige. Comharthaíonn luiteamas Thaidhg leis an bhfocal ‘bratach’ leathanach roimhe sin, go mb’fhéidir nár ghnáthfhocal ag Tadhg an focal ‘meirge’ (TCD H. 5. 19., 139).

D’áirigh Tadhg Treibh Léiví sa tríú háit ar a liosta féin, ar nós *FFÉ*. Is é an chaoi gur áirigh Tadhg gach treibh díobh ar a liosta san eagar céanna inar áiríodh sa duan féin iad. Choinnigh Ó Cuinnlis siar go dtí an deireadh iad, ‘Treb Levi’, agus thug sé cuntas gairid orthu a mhínigh nach mbídis ag slóigeadh amhail na coda eile :

Treb Levi *immurgu*

nirabutar *meirci* catha leo. *acht* coimeat *áirce*

imcoimded ar *batarside* soer ó *cec* écin *acht* freastal *eclaise* de. *nó* comad hi delb *nó* taiseibad nahairce *coimdeata* bainnci leo intan ba *himnairc* doib. *ut dixit*

(23 P 16,124).

Caithfidh sé gur codanna áirithe de Leabhar Geineasais a chéadspreag an dán mar go bhfuil macallaí agus leideanna go foradh bachall, síos tríd, ar na suaitheantais a bhain le Clanna Iosrael. Míníonn Alt 49 i Leabhar Geineasais níos mó de na suaitheantais ná aon alt eile :

Iúdá 49.9

Iosáchár 49.14

Zabúlon 49.13

Naftáilí 49.21

Gád 49.19

Biniáimin 49.27

Dán 49.17 (Ó Fiannachta, P., 1981, 49 - 50).

Tugann ‘sóláis a sholáthar do bhord an rí’ an leide dúinn i dtaobh Áiséar a bheith i mbun ‘craobh álainn fionnola’, is é sin, crann ola, nó olóige (ibid., 49). Deimhníonn cuntas an Bhíobla mar a chéile dúinn i gcás an fhocail *daimh*, a bhí mar mheirge ag treibh Naftáilí, gur damh carria a bhí i gceist.

Tá dhá epigramme i ndiaidh an dáin i lámhscríbhinn Choláiste na Tríonóide, ach níl in aon cheann eile de na lámhscríbhinní (TCD H. 5. 19., 142). Tá roinnt uimhríochta ina sleaslúí á leanacht sin. Ní dóigh liom gur bhain an uimhríocht ná an dá epigram le scéal na meirgí ón tús.

.....
H, 139 :

The coats of arms of ye 12 tribes of Israel.

H, 139 agus *P*, 124 :

Treibh Reúbaen, mandrác 'na bratach mar shuaitheantas,
Treibh Shiomóin, ga ina bratach mar shuaitheantas,
Treibh Léiví, an Áirc 'na bratach mar shuaitheantas,
Treibh Iúdá, leomhain 'na bratach mar shuaitheantas,
Treibh Iosácár, asal 'na bratach mar shuaitheantas,
Treibh Zabúlun, long 'na bratach mar shuaitheantas,
Treibh Naftáilí, deilbh daimh allaidh 'na mbrataigh,
Treibh Ghád, deilbh banleomhain 'na mbrataigh,
Treibh Ioseph, tarbh 'na mbrataigh mar shuaitheantas,
Treibh Bhiniáimin, faol 'na mbrataigh mar [shuaitheantas],
Treibh Dán, nathair nimhe 'na mbrataigh,
Treibh Áiséar, craobh ola 'na mbrataigh [mar] shuaitheantas.

H, 139 :

Ag seo síos, suíomh an tseanchaidh ar
Shuaitheantais Chloinne Israel,
amhail a léitear as an Leabhar Leathaoin
in Urmhumhain.

1

Aithne dhamh gach meirge mór,
ro bhí ag Clainn uallaigh *Iacób*,
tearc *neich* as a haithle ann
ag a mbeith¹ aithne a n-anmann.

2

Treabh Reúbaen, rath roschobhair,² 1605
rob' é a meirge mandrogair,³
ré bhuan ro chaith an treabh the,
ro lean sluagh maith a meirge.

3

Treabh Shiomóin, níorbh fhíor meirge
ach ga duaibhseach díbhfeirge, 1610
Siomón níor chríonna cealgach,
am' dhíona, ba dhíbheargach.

4

Treabh Léiví, lucht na hÁirce,
iomdha a dtréaid 'sa dtromtháinte,
ba thaiscíd⁴ dá sláinte⁴ so, 1615
faicsín na hÁirce acu.

5

Meirge ag treibh Iúdá amhra,
samhaíl leomhain⁵ lánchalma;
treabh Iudais in uair bhfeirge,
sluaigh díomais na díbheirge.⁶ 1620

6

Treabh Íosácár an ghlóir ghloin,
meirge aici mar asail,⁷
minic slógh go ndeirge ndreach
um an meirge mór maiseach.

H, lch. 141

7

Treabh Stabúlon na stiall nglan, 1625
deilbh a meirge, long⁸ luchtmhar,
ba ghnách ar thonnaibh tana,
cách 'na longuibh luchtmhara.

8

Deilbh daimh⁹ allaidh mháisghirr¹⁰ mhir
ag treibh Naftáilí neimhnigh; 1630
don treibh ro chleacht fraoch feirge,
níor thearc laoch 'mun luaithmheirge.

9

Meirge ag treibh Gád an ghleoghail,
mar dheilbh bhíos ar bhanleomhain¹¹
nachar thim re fraoch feirge 1635
gach laoch rinn 'mun rímheirge.

10

Meirge mar tharbh¹² go nós nirt,
thoir ag treibh Ioseph oirdhirc,
suaithní no shireadh badhbha,
an cineadh don chomhartha. 1640

11

Treabh Bhíniáimin go mbrí mhir
do bhí a meirge os meirgibh,
meirge mar an bhfaol¹³ bhfoghlach,
deirge san chaomh comharthach.

12

Treabh Dhán, ba dhuuibhseach an dream 1645
oireacht¹⁴ neimhneach, toí,¹⁵ tuaicheall¹⁶
- tréan re hathghoin, ba dhóigh de -
mar nathraigh¹⁷ mhóir a meirge.

H, lch. 142

13

Treabh Áiséar, níor chruaidh um chrodh,
meirge dar lean mar lothar,¹⁸ 1650
- mar aon, táraill¹⁹ a togha -
is craobh álainn fhionnola.²⁰

14

Ro áirmheas thall a dtreabha,
ro áirimh mé a²⁴ meirgeadha
- mar 'táid - díongna²⁵ na dtreabh dte, 1655
fear cá n-iomdha anaithe.

Aithne

Foinsí : TCD H. 5. 19., 139 - 142; RIA 23 P 16, 124 - 125; RIA 12 F 3, 3

Teideal : Mar atá thuas.

An Mheadaracht

Deibhí $7^x + 7^{x+1}$ (Caithfear an t-ochtú siolla ar líne 1b a bhá.)

Cuibheas Déanach : Rinn agus ardrinn ag comhardadh síos tríd.

Cuibheas Inmheánach : Dhá fhocal ar líne c ag comhardadh le péire ar d síos tríd, seachas 3 c/d , 10 c/d agus 14 c/d mar a bhfuil péire aonar. Cúpla cás amhrais thall is abhus 5 c/d (íodhais ? : díomais, nó díomhais, cé nach bhfuil 'm' séimhithe in aon cheann de na lsí?), nó caithfear lúb a bhaint as tuiseal : 1 c/d (neich : mbeith).

Uaim : Críochnaíonn leath (28) de línte an dáin (56) le fíoruaim, 1a, 1b, 1c, 7b, 7c, 7d, 14c mar shampla.

Léamh na lámhscríbhinní

TCD (1391) H. 5. 19., 139 = H

RIA (1230) 23. P. 16, 124 = P

RIA (616) 12. F. 3, 3 = F

[The coats of arms of y^e 12 tribes of Israel. H]

Treabh Ruben F , Treb ruben P , Mandraca na bratac *mar shuaithchionntas* H , bahe amerceside madregair P ,

Treab Simoin. gai na bratach *mar suaithinteas* H , Merci amhail goi catha octreb séamion P ,

Treab Levi an Aire na bratach ” suaithiontas H , (*Féach thíos le haghaidh Levi*)

Treibh Iudai leomhain na bratac *mar suaithiontas* H , Merci amhail deilb leomaoin octreb iuda. P ,

Treibh Isachar Asal na bratach *mar suaithinteas* H , Merci amhail deilb aisain octreb isacar P ,

Treibh Stabulon long na bratach *mar suaichiontas* H , Merci amhail deilb lunga octreb (*os cionn na líne : arno gnathaigus forinuir*) cabulon P ,

Treab Neptalim deilbh doimh allaidh na mbrataigh H , Merci amhail damnallaid octreb Neaptalaim P ,

Treab Gad deilbh ban leomhain na mbrataig H , Merci amhail deilb bis forbannleacon octreb gád P ,

Treibh Ioseph *treabh na mbrath mar suaithiontais H, Merci amhail tarb tnuthach octreb iosep P,*

Treibh Bhinniaman faol na mbrataigh *mar H, Merci amhail fhoelchoin nemnig octreb Beaniamin P,*

Treibh Dan. nathir nime na mbrataigh *H, Merci amhail nathraig neimi octreb dán P,*

Treibh Asar craobh ola na mbrataigh *suaithiontais. H, Merci amhail lothar octreb Aser P.* Treb leui *immorro nirabutar merci catha leo. acht coimeat áirce imcoimded ar batarside soear ócen écin acht freastal ecla de. nó comad hi delb nó taiselbad nahairce coimdeata bainnci leo in tan ba himnaire doib. P*

Aig so, Suigiomh in, *air, Shuaithcionntais cloinne Israel, leaighear asean leabhar leataoin a nuirmumain. H*

1a A aithne dhamh *H, Aichnid dam cech merci mor P, gach meirg mhor H; 1b Roboi oc P, ró F, bhí H, Cloinn uallaig H, Cloind uallaig P; 1c teirc P, teirc F, nech P, asaithle and P, asa H, h-aithle F; 1d ocam beth P, aga FH, m-beith aithne F, aichne ananmand P, ananmann. H; 2a Treb P, Treibh FH, rubén P, Rube H, Ruben F, roscobair P, ros Cobhair H; 2b robé P, Ró bé H, ro bé F, amerci madrogair P, Mandrogair H, Mandraghair F; 2c re P, rae H, rochaith P, ró chaith H, a chaith F, intreb P, ni treibh H; 2d ro len sluag P, amerce P; 3a Treb P, Treab H, shemeon P, Simeón F, Simoin H, nirfhir P, nior FH, fhír F, fhior H; 3b acht góí P, acht go H, achd gai duaibhsioch F, duaibhsech P, duaibhseach dibfeirge H, díbh-feirge F; 3c semeon P, Simeon F, Simon inn Crionna H, nircrinna celaich P; 3d Ím dhiona H, im dína badíbearcach P, ba dibhirgeach H; 4a Treb leui P, Treibh levi H, nahairce P, h-Airce F, hairce H; 4b imda a treadit P, a ttreoid H, a t-treoid isa t-trom-tháinte F, isa táinte P, sa ttromthainte H; 4c Bataiscich P, taisge F, taisgich da sloinnte H, daslánti so P; 4d aicsin P, faigsin F, nah P, hairce aca H, h-Airce aco F, acco P; 5a Merci octreb P, Meirg H, iudae P, Iudai H, Iuda F, amra P; 5b samhail P, Samhuil H, leomain lan P, leoghain F, lanCalmadh H; 5c treb iudais P, Treibh, anuair bhfeirge H, Iódhais a n-uair fheirge F, fhergi P; 5d sluaig diumais P, sluagh diomsach na dibheirge H. sluaigh díomais na díbh-fheirge F, inandhéghmerci P; 6a Treb P, Treibh H, isacar P, Isachar H, inoir gloi n P, an ghlóir ghloin; 6b merci aice P, os cionn na líne : aige H, aice F, mar aisain P, ariss F; 6c slog P, sloighe H, condergi ndhrech P, n-deirge n-dreach F; 6d imon merci mor maisech P, Meirge mhoir mháiseach H, mór máiseach F; 7a Treb cabuloin P, Treibh H, na stíall H, sdiall F, ngan P, n-glan F, 7b delb P, dealbh F, amerci P, long P, lóng F, loing H, luchtmar P, luchtmhur H; 7c bagnath P, gnathach H, fortonnaib P; 7d cach P, cach na H, nalongaib luchtmara P, lóngaibh lucht-mhara F, luchtmhuire H; 8a Delb P, Dealbh F, doimh alladh H, allaid P, alluidh F; maisgirr H, mhásgirr P, 8b Neptalim P, Neptalem F, Neptailim H,*

nemnig *P*, neimhnighe *H*; 8c dontreb rochlecht *P*, ro *F*, froech fergi *P*, Fraoch *H*; 8d nirtherc *P*, mór thearc *H*, loech iman luathmerci *P*, luaith-mheirge *F*, braithmheirge *H*; 9a Merci oc treb gad *P*, Ghad *F*, in gleo gail *P*, a n-gleó-ghoil *F*, gad anghleogheal *H*; 9b deilb bís *P*, bhios *H*, forbandleomain *P*, bhain-leomhain; 9c na cor dímm *P*, noch ar *F*, nochar *T*, refroech fergi *P*; 9d cen rínd rith manrigmerci *P*, rínn mun maoith-mheirge *F*, 9d bán ar fad *H*; 10a Merci *P*, Meirg *H*, oc treb *P*, nos neart *H*; 10b oc treb *P*, aig *H*, iosep ordirc *P*, Ioséph oirdeirc *F*, ordearc *H*; 10c suaichnid noshirred badba *P*, meirg mar an bfaol bhfoghlach *H*, suaithne na siriodh badhbha *F*; 10d incined dán comarda *P*, deirge san chaor comharthach *H*, an ciniodh dan cómhartha *F*; 11a Treb *P*, Treibh *H*, Biniamín *P*, Binnjamen *H*, Benjamin *F*, combrig mir *P*, mbrigh mhir *H*; 11b nobíd *P*, ro *F*, bhi *H*, amerci *P*, a mheirge *H*, ós mercib *P*; 11c merci marinfhoel fháglach *P*, bh-faol bh-foghlach *F*; 11d dergi sin choem chomardach *P*, cobharthach *H*; 12a Treb *P*, dan *H/P*, Dan *F*, baduaibsech in *P*, duaibhseach in *H*, duaibhsioch *F*, drém *P*; 12b oirecht *P*, oiriocht *F*, némnech tói tuaichell *P*, toighe tuaitheac /iYo *H*, toige tuaitchioll; *F*; 12c trén *P*, tren *H*, trén re athghoin *F*, aitghoin *H*, dhoigh *H*, dhe *F*; 12d marnatrig *P*, nathruigh *F*, nairighe *H*, moir *H/P*. 13a Treb asér *P*, Treabh Ásar *H*, nirchruid imchrad *P*, chrúaidh im Crod *H*; 13b merci dar *P*, dár *F*, len *P*, lothar *P*; 13c maroen *P*, mar aón *H*, tarail *P*, tar aill *H*, táruill *F*, athoga *P*, a tógha *F*; 13d iscroeb alaind fhindola *P*, áluinn fionn ola *F*, alaín Fionnola. 14a Ro airmes *P*, Ro airmheas *F/H*, tall atreba *P*, t-treabha *F*, ttreabha *H*; 14b ro airim me *P*, ro airimh me *F/H*, amerceda *P*, meirgeadh *H*; 14c mar tatt *P*, mar táid *F*, dingna *P*, d'íongna *F*, diongna *H*, natreb te *P*, ttreabh tte *H*, t-treabh t-te *F*; 14d in fer cán imda *P*, Feargana h-iomdha *F*, fear gá iomdha *H*, anaichne *P*, an-aithne *F*, anaithne *H*.
a. d. c. m. mor et cetera *P*. a=i=t=h=n=e *F*. aithne *H*.

.....

Epigramena

A fhir ghaltta Mhithreamhuil
a shínior thugain do mhíar
mar gan do thrionnsiur
dfaguís falamh dhá dtrían
nor tains to ghu et níl (*os cionn* no thanks to you)
duinn sochar do bhíadh.

14. oireacht : Beidh Dán ina bhreitheamh ar a phobal, mar cheann de threibheanna Iosrael. do. 49.16.

15. toí : 2 tóe io, ia *cf.* 1 tóe. ... *silent.* *DIL*

16. tuaicheall : *túaichel*(1) (*to-fo-cell) ... clever, cunning, astute, wise, prudent. *DIL*

17. Beidh Dán ina nathair nimhe ar an mbóthar, agus ar an gcosán ina nathair adharcach, ... Geineasas 49.17.

18. lothar : lothar 1 secret meaning(?), conspiracy(?) (same wd. as 2 lothar?) lothar 2 gathering, assembly. *DIL*

19. táraill : 3^ú p. u. u. Aimsir Chaite an bhriathair *do-aidlea* :

Pret. and perf. (a) With infixed -ro- (quantity of vowel uncertain) ... (a) comes to, approaches, visits, touches : táraill .i. do thadhail no do-righne cuairt. *DIL*

20. craobh ... fionnola : Treibh Áiséar, craobh ola 'na mbrataigh [mar] *shuaitheantas*. TCD 1391, 139.

Is saibhir é arán Áiséar agus déanfaidh sé sóláis a sholáthar do bhord an rí. Geineasas 49.20.

.....

Béarla ar : 'Aithne dhamh gach meirge mór'

1

I know every great banner
which the proud offspring of Jacob had,
few remain in their wake
who would have knowledge of their names.

2

The tribe of Reuben, success helped them,
its banner was a mandrake,
a lasting reign did the warm-blooded tribe spend,
a good host followed its banner.

3

The tribe of Simon, no banner would be more fitting
than a dark angry javelin,
Simon was not prudent, deceiving,
was ardent about Díona.

4

The tribe of Levi, people of the Ark,
many are their flocks and their abundant herds,
a preservation of their health was
the sighting of the Ark by them.

5

The tribe of distinguished Iúdá has a banner
like a rampant lion.

The tribe of Iúdá in time of wrath
the proud host of the fine banner.

6

The tribe of Iosácár of the clear voice
has a donkey for its banner,
often a host with reddened complexion
[is] round the great elegant banner.

7

The tribe of Zabúlon of the clean girdles,
the shape of its banner, a loaded ship;
usually, on crossing reefs,
all would be aboard their loaded ships.

8

The form of a fast, short-flanked, wild deer
has the tribe of venomous Naftáilí,
for the tribe who practiced of anger-frenzy,
warriors were not few around the prompt banner.

9

The tribe of Gad of the battle-tumult has a banner
in the likeness of a lioness
we do not find weak when in a storm of anger;
every warrior around the regal banner.

10

A rampant bull as its banner
has the tribe of venerable Joseph in the east;
it's well known that war goddesses seek
the people who match the symbol.

11

The tribe of Benjamin of fast disposition,
their banner was above [other] banners,
[having] a foraging wolf as a banner,
a redness in the symbolic companion.

12

The tribe of Dan was an stern group,
a venomous council, silent, clever
- [they] would most likely be strong in revenge -
their banner is like a large snake.

13

The tribe of Asar who were not ungenerous with cattle,
a banner that they followed as a group,
- unanimously, it was chosen -
is a beautiful branch of the bright olive.

14

I have enumerated their tribes above,
I have enumerated their banners
- as they are - the pre-eminences of the warm tribes,
how many men do not know?

Known

Dánta a bhain le Tadhg mac Taidhg Uí Rodaighe

(xxiii)

Maith, tráth, do thoigheacht, a Thaidhg

TCD H. 6. 15., 303 r. = *H*

RIA B iv I, 125 r. = *B*

Ó Raghallaigh, Tomás, 1938, 386-388.

Fearghal Muimhneach Ó Duibhgeannáin a chum.

Duan deibhí 12 rann is ea ‘Maith, tráth, do thoigheacht, a Thaidhg.’ Snaidhmthe as a chéile nach mór, sa lámhscríbhinn seo TCD H. 6. 15., a tugadh dhá dhuan a mholann an Tadhg áirithe Ó Rodaighe seo, is é sin, Tadhg Óg mac Taidhg. Mínítear le dhá nóta a scríobhadh i lár báire idir an duan seo agus ‘Aoinsciath chosnaimh na gceall’ a leanann é, cén Tadhg Ó Rodaighe áirithe a bhí i gceist. Mar a luas roimhe seo sa chaibidil tosaigh, is in aon lámhscríbhinn amháin, lámhscríbhinn Mhaigh Nuad C 74, j, lch. 29, a scríobhadh craobh ghinealaigh Thaidhg Óig mhic Thaidhg, mhic Bhriain Bhuidhe Uí Rodaighe. Níorbh annamh an bheirt in iomrall a chéile ag daoine in imeacht na mblianta. Bheimis dall ar an ngaol fola a bhí idir an bheirt acu, Tadhg Óg mac Taidhg Uí Rodaighe agus Tadhg mac Gearóid Óig Uí Rodaighe, murach an scaoileadh eolais sin as lámhscríbhinn Mhaigh Nuad.

Bhí tábhacht taobh na máthar ag baint le Tadhg Óg mac Taidhg Uí Rodaighe, is cosúil. Roinntear eolas linn faoi ag deireadh na dtrí rann de chuid Con Choigríche Uí Dhuibhgeannáin i ndiaidh an duain seo. Scríobhadh ansin gurbh í Nuadhlaith Ní Ruairc [a mháthair, is é sin,] máthair Thaidhg Óig Uí Rodaighe :

Nuadhlaith Ní Ruairc, *iníon Tigarnáin mhic Aodha a mháthair mhaith, et cetera.*

(H. 6. 15., 304 r.).

Chríochnaigh gabhal ginealaigh Shliocht Thaidhg na gCaor Uí Ruairc leis an dá ainm baiste úd, mac is athair, Tighearnán mac Aedha, ach tá fáitíos de chineál orm go raibh an bheirt sin an-déanach ar an bhfód (RIA 23 D 17, 134). Nuair a áirítear na glúnta oibríonn sé amach go mbeadh Nuadhlaith, máthair Thaidhg Óig Uí Rodaighe, trí ghlún níos óige ná Brian na Samhthach Ó Ruairc (RIA 23 D 17, 133) an té a bhásaigh i ndiaidh Chogadh an Dá Aodh sa bhliain 1604 A.D (Casway, J., 1988, 560). Fós féin, bíodh gur tharla roinnt Ruarcach eile liom sna Fiantas gusan ainm baiste ‘Tighearnán’ orthu, níor theagmhaigh mé le héinne de na Tighearnáin seo a raibh ‘Aodh’ mar ainm ar an athair acu. Tá sé le rá ar son na líne sin freisin, gur Ruarcaigh dheiscirt Chontae Liatroma is ea Ruarcaigh seo Sliocht Thaidhg na gCaor. Is é sin, gurbh iad na Ruairc ba foisce do Mhuintir Rodaighe iad. Áiríodh an sliocht sin mar ‘Sleuight Teg ne Geyrr’

i gCowlovlyn (= Cúil Ó bhFloinn) sa cháipéis ‘The county of Leitrim limited and appointed AD. 1583.’ (Hardiman, J., 1844, 347). Is le taobh Ffuyenaghe (= Fiodhnach) agus Killfover (= Coill Fobhair) ‘all belonginge to the bishoprick of Ardagh’ a cuireadh ‘Sleight Teig ne Gier O’Royrke’ sa Composition of Connaught, áit a raibh ‘Sleight Cahall Ballaghe.’ (ibid. 349). Ba intuigthe a bpósadh ar mhuintir Rodaighe as Fiodhnach ina gcompall féin tíre. Is féidir mar sin, gurb í an líne Ruarcach seo a leanas ginealach athar móir Thaidhg Óig Uí Rodaighe, taobh na máthar. Tabharfar faoi deara gur tharla Seán mac Uaithne ar an líne ghinealaigh seo faoi thrí. Ní miste cuimhneamh ar an méid sin agus sinn ag iarraidh ceist an ama a réiteach le himeacht na nglúnta :

Tighearnán	
mac Aedha	<i>mhic</i> Sheáin
<i>mhic</i> Sheáin	<i>mhic</i> Uaithne
<i>mhic</i> Uaithne	<i>mhic</i> Chathail Bhallaigh
<i>mhic</i> Sheáin	<i>mhic</i> Airt,
<i>mhic</i> Uaithne	<i>mhic</i> Thaidhg na gCaor srl.
(RIA 23 D 17, 134)	

Fearghal Muimhneach Ó Duibhgeannáin, file.

I dtaobh Fhearghail Mhuimhnigh Uí Dhuibhgeannáin, an file a cheap an chéad duan seo ‘Maith, tráth, do thoigheacht, a Thaidhg,’ thig linn glacadh leis gurb é a ghinealach siúd atá i lámhscríbhinn de chuid Acadamh Ríoga Éireann, RIA E IV 4, 12, faoin teideal uasal seo a leanas :

*Genelach Mhuintire Dhuibhgeannáin Cille Rónáin,
ardollamh Chlainne Mhaol Ruanaidh*

Fearghal Muimhneach	
mac Maol Muire	[<i>mhic</i> Fhearghail]
<i>mhic</i> Dhuilbh	<i>mhic Fhearghail Mhuimhnigh</i>
<i>mhic</i> Dhubhthaigh Óig	<i>mhic</i> Lúcáis Angcuire
<i>mhic</i> Dhubhthaigh Mhóir	<i>mhic</i> Phóil <i>mhic</i> (sic) an Fhíona
<i>mhic</i> Mhaoil Sheachlainn	<i>mhic</i> Naomhuic
<i>mhic</i> Mhatha Ghlais	<i>mhic</i> Dhuibginn a quo Muinntear
Duibhgeannáin	
(RIA E V 4, 12)	

Pól Breathnach a líon bearnaí na craoibhe sin mar a bhfuil na lúibíní cearnóige léi anois (Walsh, P., 1947, 5, nóta 4). Ghlac an Breathnach leis gurbh é Fearghal Muimhneach mac Maol Muire an ghinealaigh úd, file an duain seo atá idir lámha againn :

'The Trinity College MS. H. 6. 15 (= 1419) contains three poems to Tadhg O Roddy by three of the O Duigenan family, viz. : 'Beannacht uaim ó rún chroidhe' (A blessing from me from my heart's core) by Seán Ballach O Duigenan, Ferghal Muimhneach's poem 'Maith tráth do thoigheacht a Thaidhg' (Good is thy coming then, Tadhg) and portion of one by Cúcoigríche O Duigenan (the Annalist) beginning 'Aoinsciath chosnaimh na ccell' (The one protection shield of the churches). The genealogies of Seán Ballach and Ferghal have already been given. Cúcoigríche was son of Tuathal.'

(ibid. 8 - 9)

Tagraíodh do 'Ferrall Moynagh O Doygenan gent. of Tullynahaghadegenan' i bhFiants Rí Séamas I Mí Lúnasa na bliana 1617 A.D. Mheasfainn gur Tullynaha an lae inniu a bhí i gceist. Tá baile fearainn Tullynaha tuairim is míle bealaigh lastuaidh de shráidbhaile Airgní, cuid de pharóiste Chill Rónáin, i bhfíorthuaisceart Ros Comáin. Thart ar chúig mhíle laistiar de sin i gContae Shligigh a bhí a athair, 'Mulumurre O Dugenain of Schanhua' de réir Fiant Eilis ar an 10ú lá de Mheitheamh na bliana 1585 A.D. (Fiant uimhir 4706). Ós ag Seanchua sinn, is é an chaoi gur bhreac fear gaoil de chuid Fhearghail Mhuimhnigh, cóip den duan seo atá idir lámha againn sa lámhscríbhinn RIA B iv I, 125 r. Ba é sin, 'Dábhidhe mac matha glais, *mhic* duilbh, *mhic* Páidín, *mhic* Mháol luinn.' Thug Pól Breathnach cuntas spéisiúil ar an scríobhaí seo (Walsh, P., 1947, 25 - 33). Maidir le cóip Dhábhidhe den duan seo, níl ach aon bhlas difríochta amháin idir an dá leagan. Chuir Dábhidhe línte 8 d agus 8 b in áit a chéile, go contráilte :

8

Cuirfidh sé san riocht roimhe
a rís ón uile éccáir,
gan sgís na suidhe go sáimh,
cealla mhuighe máonmhaighe (RIA B iv I, 125 r.).

Ní mé ar chreid an file leath dá ndúirt sé i dtaca leis na hathruithe a thiocfadh ar iompú na boise, ar nós ábhair an rainn a tugadh anois díreach. Is é seo an chéad ghlún iomlán, dhá scór bliain i ndiaidh Chath Chionn tSáile. Caithfidh sé gur fait accompli a bhí ar bun aige agus an tÉirí Amach tosaithe cheana féin, Deireadh Fómhair 1641 AD., faoi am a chumtha. Tá a fhios againn gurbh amhlaidh a bhí, mar go raibh Tadhg Óg

tagtha abhaile de réir na gluaise a lean deireadh an duain agus atá tugtha sa tráchtas thuas (lch. 39. Níor tugadh an ghluais sin i lámhscríbhinn Dhábhíde Uí Dhuibhgeannáin, ach an duan amháin a thugtar ansin as féin.

Cairdeas agus polaitíocht is ea bun agus barr an duain. Is spéisiúil nach luaitear Críost, Muire, naomh ná éarlamh óna thús go dtí an deireadh.

.....
H, 303 r.

B, 125 r.

Fearghal Muimhneach Ó Duibhgeannáin *cecinit* do Thadhg Óg Ó Rodaighe, mac Taidhg, mhic Bhriain Bhuidhe.

1

Maith, trá, do thoigheacht, a Thaidhg,
do thuras is tuar áinaird,¹

trí

H, 303 v.

trí iomchur na ngaothluath² nglan,
tiomchol ó shaorchuan Saxan.

1660

2

Do thoigheacht ó eing go heing,
eidir Albain, is Éirinn,
loinn³ leam ar mbreith buaidhe duit,
do do dhreich nuaidhe nuadhphuig.

3

Oirchinnigh Chóigidh Chonnacht,
tráth duit béim dá mbuachallacht,
's a moghsoine ar gcúl do chur,
a rún cobhsaidhe ciallmhur.

1665

4

Oidhre⁴ Fíodhnach fuair anoir,
'na scríbhinn leis ó Lonndoin,
dá dtug síos go teann teangaidh,
cíos seang ar na seinchedlaibh.

1670

5

Tadhg mac Taidhg mhic Bhriain Bhuidhe
de fhréimh ríoghdha Rudhraighe,
béaraidh a oirbheart inn⁵ tar ais,
go hoirdhearc 'nár gcill chádhaís.

1675

6
Buain d'oidhreacht an fhuinn scathaigh,
má smuain Easpag Ardachaidh,⁶
cuirfidh sé síos a shochar,
gan chíos, ós é a n-ordachadh. 1680

7
Scaoilfidh ár gciachbhrat⁷ cumhadh,
sreathfaidh dínⁿ ár ndocumhal,
líonfaidh crú cathiarsma Ó gCuinn,⁸
a-nú⁹ athshiamsa ionainn. 1685

8
Cuirfidh sé sa riocht roimhe
cealla mhuighe Maonmhuighe,¹⁰
gan scís 'na suidhe go sáimh,
arís ón uile éagáir.

9
Thú fhóirfeas a mbreath bhroide
is díochras¹¹ a ndochraide, 1690
's do scaoil doghraing a ndeacra,
det' fhoghlaim shaoir shaoidheachta.

10
Thú a bhfortacht in am éigne,
is cabhair i gcoimhéigne,
thú an aondóigh don uile fhear,
cuire caomhshlóigh dár gcóigeadh. 1695

11
Thú aoinliaigh leighis a luit,
a áirsigh de chrú Chormuic,¹²

thú
H, 304 r.
thú an t-aon do fhóir orra,
nár chóir, ach comhthroma. 1700

12
Ó Rodaighe rún treorach,
ár dTadhgfeasach fír-Eolach,¹³
mac Nuadhladha nár ghlac gomh,
ár mbrat suanfadh¹⁴ sochar.

Nuadhlaith Ní Ruairc, iníon Tighearnáin mhic Aodha a mháthair mhaith, et
cetera.

.....

As Lonndinn, tháinic, íar, chuig bhliádhain a, dho, ris, heaspucaigh, cheadluibh Eireann da mbuain dona heaspucaibh, deighrigh, ttainic, héirinn tré Alboin, i ttós an chogujgh. 1641. ní raibh, eirinn, dab fhogluma, ina, dhfhear dlighigh inaé.

Foinse : TCD H. 6. 15., 303 r. & RIA B iv I, 125 r. = B

Teideal : Mar a tá thuas.

An Mheadaracht

Deibhí $7^x + 7^{x+1}$ Easpa siolla ar línte 5 c agus 11 d agus corrlíne thall is abhus ar gá guthaí a choinneáil scartha lena líon siollaí a shlánú.

Cuibheas déanach : Rinn agus ardrinn ag comhardadh in gach cás.

Cuibheas inmheánach : Níl dhá chéile inmheánach i gcomhaid rann 10 agus 11 ag comhardadh.

Uaim : Fíoruaim go barra bachaill leis an eisceacht ar 1 d.

Léamh na lámhscríbhinní

TCD H. 6. 15. = H

RIA B iv I = B

mhuimhníoch ó Duibhgeannain, thadhg Óg ó Rodoighe, Briain.

1a toigheacht B thaidhg BH, 1b do thurus B as H túar BH ainaird B, 1c tre BH ngáothluáth B, 1d tiomchoil B tiomchiol H sháorchúan saxan B. 2a thoigheacht H o B 2b eidir albuin B Alboin H, Éirind B Eirind H, 2c buidhe B dhuit BH. 2d dot dreich núaidhe núadhphuig B. 3a Orrchinnigh H chóigidh BH chonnacht B, 3b trath B trath H dhuit BH, bÉin B da H mbúachallacht B, 3c sa BH mbodhsuine B ar H ccúl BH. 3d cobhsuidhe cíallm^{hur} B. 4a Oighre Fíodhníoch H fúar B anóir H, 4b na BH sgríbhinn o B, lunnduín B lunn^{doin} H, 4c da H ttug BH, co H teanguigh B, 4d seang B seínchealluibh, B seíncheallaibh H. 5a mac B mhac H mhic B Briain B briain bhuidhe H, 5b do BH réimh B fhreimh riogh^{dha} H rughraighre B Rúdhraíge H, 5c béraidh BH, 5d hoirrdhear^c B nar B nar H ccill BH. 6a Búain BH dóidhreacht B doigreacht H sgathaigh B sgathaigh H, 6b ma BH smúain B easbog ardachaidh B, easpac Árdachaigh H, 6c cuirfidh B shochar H, 6d cíos ósé H a ordachadh B anórdachadh H. 7a Sgaoílfidh ar B Sgaoílfighar H ccíochbrat B ccíochbhrath H cumhadh B, 7b

sreadhfaidh dhínn *B* sreathfidh dhinn *H* ar *BH* ndocamhol *B*, 7c líonfaidh *B* líonfuidh *H*, chathíarsma *H* ó *BH* ccuinn *B* Ccuinn *H*, 7d athsionsa *B* ionnainn, 8b Cuirfidh, san *B* Máonmuighe *H*. 8d a rís ón uile éccáir *B*, 8c sgís na *BH* súidhe *H*, 8d éaccáir. *H*, 8d cealla mhuighe máonmhaighe *B*, 9a fhóirfeas *B* fhóirfios *H* bhhoide (*ponc os cionn an phoinc*) *B*, 9b dhíochrus indochruide *H* andochraide *B*, 9c sdo *BH* sgáoil *B* sgaoil *H*, andeacra *BH*, 9d dot *BH* thfhoghluim *B* thfoghluim *H*, 10a bhfurtacht *BH* anam *B* inam *H* eigne *B*, 10b a ccoimhéigne *B* a ccoimhéigne *H*, 10c Aon ndóich *B* aondóich *H*, 10d cáomhshlóigh *BH*, dar *B* ccóigeadh *BH*. 11a Aonlaigh *B* aonlaigh *H* a Puit *B*, 11b áirsigh do *BH* cormuic *B*, 11c tÁon *B* táon *H*, 11d nar *H* chláon cóir *B*, comhthroma *B* comhthroma *H*, 12a roduighe run treórach *B* treórach *H*, 12b air ttadhg *B* ar ttadhg *H*, feasach fíreólach *B* fíreolach *H*, 12c mac núathladha *B* Nuatlada *H* nar *B* goimh *B* goimh *H*, 12d air *B* ar *H*, súanfada *BH* sochar *B*, Maith// thrath// danol// thráth do thoidheacht// a thaidhg// *B* nuathlaigh ní ruairc inghion tigarnáin, aodha a mhathair *H*

(Ag *H* amháin :)

As lonndinn, tháinic, íar, chuig bhliadhain a, dho, ris, heaspucaigh, chealluibh Eireann da mbuain dona heaspucaibh, deighrigh, tainic, héirinn tré Alboin, i ttós an chogujgh. 1641. ní raibh, eirinn, dab fhogluma, ina, dhfhear dlighigh inaé.

.....

Nótaí

1. áinaird : *án* + *ard*. 2 *án* aidiacht o/a-tamhan, brightly, glowing. *DIL* *ard* Subst. o-tamhan, high place, height. *ibid*.
2. ngaothluath : Ní ‘luathghaoth’ a scríobhadh ach an cumasc ag glacadh leis an ainmfhocal roimh an aidiacht mar réimír. Cúinse an chomhardaidh a chinn gurbh amhlaidh a bheadh an scéal agus ‘shaorchuan’ ar líne 1d mar chéile ag an ‘ngaothluath.’
3. loinn leam : *Lainn* 1. i-tamhan also loinn, luinn with cop. and preposition. Is loinn la desires, delights in *ibid*.
4. Oidhre Fiodhnach : Mura mbeadh a fhios againn faoin údar a thiomáin Tadhg Óg chun dlí, dheimhneodh an tagairt seo gur ar sliocht na gcomharbaí é, Tadhg Óg.
5. ‘béaraidh inn tar ais inár gcill cádhais’ : Fearghal Muimhneach eile Ó Duibhgeannáin ba ea a thóg Teampall Chill Rónáin (*Ann. Conn.* 1339.9) ocht nglún roimh am an fhile, Fearghal Muimhneach, mac Maoil Muire, Uí Dhuibhgeannáin (Walsh, P., 1947, 5).
6. Easpag Ardachaidh : John Richardson (Logan, J., 1971, 322).
7. gcíochbhrat cumhadh : Is é is dócha gur ‘ciach’ céad siolla an chumaisc seo. 1. ceó ... In mid. Ir. usually as k-stem (gs. cíach ...) Composition-forms cíach-, ceó-. (A)

- mist (C) gloom, sadness, grief ... Compds. With nouns : nó go dtuitidh an ciachbhrat ... anúas orainn (i. e. the sky), ... ténamh ó chiachbrot chumad gloom. *DIL*
8. Ó gCuinn : Conn Céadchathach. Ainm príomhthreibhe Chonnacht, Uladh agus na Mí, as ar sloinnneadh - mar ainm treibhe - síol Cuinn Chéadchathaigh. 'Is uatha ainmnighthe na fearainn i n-ár' ghabhsad comhnuide i n-Éirinn, mar atá ... Magh Maoin mic Ughmhoir, ...' (Comyn, D., 1902, 200).
9. a-nú : aníú/inniu agus an réamhfhocal scartha leis ar son na meadarachta.
10. Maonmhuighe : Magh Maoin nó barúntacht Clainne Riocaird an lae inniu, an machaire lastuaidh de Bhaile Locha Riabhach, Co. na Gaillimhe. 'Maonmhangh, al. Magh Maoin' (Dinneen, P., 1914, 373).
- m. main;... al. M. Maen, M. Maoin ... L. Riach is in it. .. al. Moenmag i Tir Maine (Hogan, E., 1910 [1993], 525).
11. díochras : Ní 'díochracht' atá sa lámhscríbhinn.
12. Chormuic : Cormac mac Airt.
13. fír-Eolach : Is déchiallach 'Eolach.'
14. suanfadhha : súanach? 2 súanach a, f., ... *cloak, mantle*.

.....
 Béarla ar
 'Maith, thráth, do thoigheacht, a Thaidhg'

1

Good, indeed, is your coming, Tadhg,
 your trip is an omen of a bright excellence
 by delivery of the fast clear winds
 around from the noble sea of England.

2

Your coming from place to place
 through Scotland and Ireland,
 I delight in your bearing victory,
 after your placid young complexion.

3

The erenechs of the province of Connacht,
 it is time for you to strike for their protection
 and to reverse their serfdom,
 o stable sensible sweetheart.

4

The heir of Fiodhnach has brought from the east
with him in his document from London,
which stipulates in strong language,
a low rent on the old churches.

5

Tadhg, the son of Tadhg, the son of Brian Buidhe
of the royal line of Rudhraighe,
his achievement will bring us back
in splendour to our noble church.

6

If the Bishop of Ardachadh thought to
take from the inheritance of the flowering land,
he shall put down his asset
without rent, since that is their order.

7

He will release our gloom,
he will disperse from us our distress,
he shall fill the battle-remnants of the race of Conn's descendants
now [there is] renewed joy in us.

8

He will put into the former state
the churches of the plain of Maonmhagh,
tirelessly, seated at their ease
(free) again from all injustice.

9

You will come to their help in their moment of difficulty
and utmost of their distress
and you have released the hardship of their trouble
by your noble philosophical learning.

10

You are their strength in time of tribulation
and help during constraint,
you are the only hope for every man,
the champion of a fine host for our province.

11

You are the one surgeon to cure their wound,
o venerable one of the race of Cormac,
you are the only one who helped them,
which wasn't justice, but equity.

12

Ó Rodaighe, guiding sweetheart,
our knowledgeable truly erudite Tadhg,
son of Nuadhlaith who did not take offence,
our beneficent protective mantle.

Nuadhlaith Ní Ruairc, daughter of Tighearnán, son of Aodh, was his good mother, *et cetera*.

.....

Scríobhadh leagan Béarla ar chuid de réamhrá an dáin seo, i lámh dhéanach, ar lch. 303 r. an chóipleabhair mar a bhfuil an lámhscríbhinn *H*. Is é sin le rá, nach ar an mbunlámhscríbhinn féin atá sé, ach ar an leabhar a bhfuil sí ar coimeád:

Fergall Momonicusis O Duigenan cecinit for Teigue Oge O Rody, son of Teigue, son of Brian Boy

Good is the time of thy arrival o' Teigue

(xxiv)

Aoinsciath chosnaimh na gceall

TCD H. 6. 15.; 304 r. = *H*

RIA 23 N 11, 166 = *N*

Ó Raghallaigh, Tomás, 1938, 389.

Cú Choigríche Ó Duibhgeannáin a chum.

Tá cóip eile den dán trí rann seo sa lámhscríbhinn RIA 23 N 11 a scríobh Mícheál mac Peadair Uí Longáin tuairim an ama 1766 - 70 A. D. Níor tugadh aon réamhrá leis ansin. Níl aon difríocht mhór le sonrú idir an leagan sin agus an leagan a tháinig ó láimh Mhuiris Uí Nuabha, TCD H. 6. 15., 1714 -15 A. D.

Is le muintir Dhuibhgeannáin Choilleadh Fobhair, nó Castlefore an lae inniu, i ndeisceart Chontae Liatroma, a bhain file na dtrí rann seo, Cú Choigríche mac Tuathail Bhuidhe Uí Dhuibhgeannáin. Is mór an cháil atá air as a shaothar annála agus is so-aitheanta é mar Peregrine O Duigenan, fear de na Ceithre Máistrí mar a baisteadh orthu. Baineadh dá cháil nuair a d'áirigh John O Donovan Conaire O Cléirigh ina áit mar dhuine den cheathrar cáiliúil. Lean foireann eile an leagan sin ach chuir Pól Breathnach ar son Con Choigríche (Walsh, P., 1947, 3). Tá dhá chóip eile de na trí rann seo dar tús 'Aoinsciath chosnaimh na gceall' i lámhscríbhinní eile, RIA 23 N 11, 166, a scríobh Mícheál mac Pheadair Uí Longáin agus lámhscríbhinn RIA B iv I, 125, a scríobh Dáibhí Ó Duibhgeannáin, fear de bhunadh Chill Rónáin. Ní miste a lua go raibh an dá ainm baiste Cogogrie agus Toell le muintir Dhuibhgeannáin in 'Dromecalpe' mí Iúil na bliana 1590 A.D. (Fiant Eilíse uimhir 5439). Tá Drumcollop an lae inniu tuairim is míle bealaigh ó dheas as Coill Fobhair.

Is fiú a chuimhneamh i dtaobh ábhar an dá shliocht fhilíochta seo, 'Maith, tráth, do thoigheacht, a Thaidhg' a tugadh go díreach roimhe seo, agus 'Aoinsciath chosnaimh na gceall,' gur bhain tromchúis thar na bearta leis an gcaingean dlí a thionscain Tadhg Óg Ó Rodaighe i Londain. Is scéal ann féin é atá pléite agam roimhe seo, ach ní dochar aird a tharraingt in am ar bith ar an tábhacht a bhain le cás athshealbhaithe seo talamh na comharbachta. Murach an t-éirí amach a thosaigh Deireadh Fómhair na bliana 1641 A.D., is rite a rachadh sé leis na húdaráis abhus an ceart a cheilt ar theaghlaigh an chomharbais ar fud Éireann.

I dtaca leis an 'scríbhinn leis ó Lunndoin' (líne 4 b), caithfidh sé gur thug Tadhg cóip de bhreith Theach na Coiteannachta leis abhaile. Is é an chaoi gur ordaíodh Easpag Ardachaidh, John Richardson, ball de Theach na dTiarnaí in Éirinn, go Londain le

cruthú dá mb'fhéidir leis, a cheart ar thalamh chomharba Chaillín i bhFiodhnach. D'ordaigh na 'Commons' i ndeireadh báire 'that the petition should be remitted to the Parliament in Ireland, with recommendation for relief of the petitioners.' (Litir ó Record Office, House of Lords, chuig an Dr. John Logan). Ba ghearr, áfach, an t-achar a mhair an bua, mar a léirigh John Logan :

His appeal to the House of Lords in London failed, mainly due to the influence of the spiritual peers in Dublin. Disaffection was an inevitable result of such a conflict and it is not surprising to find the same member of the family as one of the leaders of the Gaelic landholders when the rebellion spread to south Leitrim in late 1641. (Logan, J., 1971, 322)

I measc na dtuairiscí nó na 'depositions' a bhailigh na húdaráis i ndiaidh Éirí Amach na bliana 1641 A.D. luaigh 'James Stevenson pawson of the pawwish of Kiltoughart' 'Teige o Roddy of Pfonah' ar dhuine díobh sin a bhí amuigh 'a monges Ye Rebels' agus ba shin sin (TCD micreascannán 831, 3). Dá mbeadh mórán éilimh ar cheart nó ar chóir aige feasta, ba bheag an éisteacht a gheobhadh sé. Is leathchosúil ar ráiteas an 'pawson of the pawwish of Kiltough[ert]' *James Stevenson* gurbh abhcóide é, Tadhg :

O Roirk ... Mc Gwanald, .. Teige Mc Anaw of Muntirkenny a freeholder[,] Jro Roinolds of See beag[,] Capt *and* a freeholder in the barrony of Leitrim[,] Teige o Roddy of Phonah *and* also a monge(s?) Ye Rebell(s?) the **kinges attorney**, whoe was occownted cheoyf instrument in this Rebellion[,] Goffroy o Roirk of ye barrony of Carrickgallen a fweeholder[,]

(micreascannán TCD 831, 3 - 4)

.....
H, 304 r.

N, 166

Is don Tadhg *céanna* do righne Cú Choigríche *mac* Tuathail Bhuidhe Uí Dhuibhgeannáin an dán órdha díreach, fón am inar ghlac an sibhte réamhráite de láimh, i n-aghaidh ghailleaspaig Éireann. Do chailleas an dán, *ach trí rainn, et is olc liom é. Ag so na trí rainn.*

1

Aoinsciath chosnaimh na gceall 1705
ní bhfuair an chliar go coitcheann
in iath Mheadhbha¹ ná Mhacha,²
ach triath feartha Fiodhnacha.

2

A ainm os aird, buan a bhladh, 1710
méid a aignigh, ní hiongnadh,
ó Rúdhraighe na nglonn³ nglan,
's ó ⁴Chonn chúl bhuidhe Chruachan.

3

Mian a thola ag Tadhg Óg,
triath Mhaigh Réin⁵ na ríoghród;
ní hantrom dá gcéill a c[h]ur 1715
ag altrom mhéin na n-ughdar.

.....

An Mheadaracht

Deibhí $7^x + 7^{x+1}$ Easpa siollaí ar línte 1a, 3b agus caithfear gan gutaí a bhá le línte 2b agus 3a a líonadh.

Cuibheas déanach: Comhardadh slán ag rinn agus ardrinn.

Cuibheas inmheánach: Dhá fhocal ar líne c chun a chéile le péire ar líne d.

Uaim: Ar gach líne ach amháin 3d.

.....

Léamh na Lámhscríbhinní

TCD H. 6. 15., 304 r. = *H*

RIA 23 N 11, 166 = *N*

Do thádhg *ua* Rodaighe. Cu Chóigcríoch ó duibhgheanáin. *cecinit*. *N*; do righne Cúchoicriche, tuathail bhuídhe uí Dhuibhgeannain órdha diríoch, fón, *ann ar*, *reimhráidhte*, a naigne ghailleaspuic Eireann, do chaillios, *acht*, *rainn*, ag so. *H*

1a Aoinshgiath *N* chosnaimh cceall *H*; 1b ffuair *N* chliar *H* coitchionn *H* coitcheann *N*;
 1c Meidbe *H* Mhéidhbhe *N* na *H*; 1d acht tríath fearrdha fíochnacha *H* fíodhnacha *N*;
 2a ainim *N* ós *HN* áird búan *H* bladh *N*; 2b níead aignidh *N* hiongnamh *H*; 2c Ó
 Rúdhraighe *H* ó Rúghruidhe *N* nglonn *N*; 2d só *N* (*ar ceall le poncanna*: clan) chonn
N chulbhuidhe chruachan *H* cúlbhúidhe cruachan *N*; 3a Mían *H* Miann *N* tádhg *N* óg
HN; 3b Mhaighréin *H* maighréin *N* rioghród *H*; 3c hanntrom *N* dha céill *H* cceill *N*;
 3d altrom méinn *N* mhéin *H* núghdar. *HN*

.....

Nótaí

1. in iath Mhéadhbha : *os cionn na líne* : .i. i cconnacht.
2. ná Mhacha : *os cionn na líne* : .i. i nEirinn
3. nglonn : gluais os cionn na líne ‘na ccaith.’
4. ’s ó Chonn : ‘so clan Chonn’ a scríobhadh, ach an focal ‘clan’ cealaithe le poncanna faoin líne, TCD H. 6. 15., 304 r.; só chonn (RIA 23 N 11, 166).
5. Mhaigh Réin : Ceantar Mhuintir Eolais, .i. deisceart Liatroma. ‘M. réin; Campus rein, al. Muintir Eolais, ... Fídnacha, Fenagh, in it, ... in S. Leit., name is prob. preserved in Loch Reane’ (L. Réin) (Hogan, E., [1910] 1993, 529).

.....

Béarla ar

‘Aoinsciath chosnaimh na gceall’

It is for the same Tadhg that Cú Choigríche son of Tuathail Bhuidhe Uí Dhuibhgeannáin composed the grand strict metre poem about the time in which he undertook the aforesaid legal dispute against the foreign bishops of Ireland. Other than three quatrains, I have lost the poem, and this I greatly lament. Here are the quatrains.

1

The only defensive shield of the churches,
the clergy obtained entirely
in the land of Méadhbh and Macha,
(waas) the manly prince of Fiodhnach.

2

His name aloud, lasting his fame,
the expanse of his mind, is no wonder,
from Rudhraighe of the clean battles
and from fair-maned Conn of Cruacha.

3

Tadhg Óg has his heart's desire,
prince of Magh Réin of the royal roads,
it is not inequitable to their sense
to put him nursing the interests of the authors.

.....

Aguisíní A - F

Aguisín A

**Donnchadh Mac Con Mara,
(mac Donnchaidh, mhic
Sheáin Riabhaigh)**

Ní beag an t-adhmad is féidir a bhaint as cuntas ar bhás Dhonnchaidh Mhic Con Mara le cur lenár dtuiscint ar chaighdeán léinn Thaidhg Uí Rodaighe. Ba dheartháir cleamhnaí Thaidhg é.

On the Death of Donough Macnamara,
a Most accomplished young Gentleman.

In tumbled here lyes the Mirrour of our Days,
whose reachless gifts deserved the golden bays.
Donnough Mac Namara, whose peerless parts,
no bounds or rivals had, Not Envoys darts,
Nor time nor age, Shall blast his memory,
which fresh Shall live to all posterity.
Grave Silence ruled his tongue, no brags unfit,
or shew of vanity, 'ere ruled his Witt.
But when he spoke, ye Tully then would note
revived, to speake beyond what Cato wrote.
His words were Axioms expressed in Season,
Authentick Epitoms of Sense and reason,
Fame never did in all her progress meet.
a man as th her so great, half so discreet.
He only was the Youth from vines free,
None vertuous rules observed more sthrueth than he,
His willing hands still ready *at* the door.
His charity extendid to the Poor

2 Expending

what

269

What Greece, or France, what Germany, or Rome,
What England k[n]ew, or Spain, what Chrisendon
What Asian wits or Affrik Sages wrote.
What was beyond the tropick times of Note,
from East to West, he well retained the Whole.

He all things knew, not willing to be known,
his matiless parts, he freely would disown

The Popes Library.

Thy Living Vatican Poor Ireland now is dead,
the records Sleep in their Eternal bed.
One Thousand years, Six hundred, Ninety two
June the Sixteenth, most fatall was to Y^{ue}.

Epitaphium

Donaty junior, Donati Mara Joannis
Conditur hoc busts, proh dolor! exigu[us].
Hic temit quiquiim claris ab origine Mundi.
Mandarat, fostis tristis Ierna Suis.
Hispanus, Gallus, Graecus, praeclarus Hibernus,
Anglus, et Hebraeus conditur hoc tumulo,
Musuus, Atque Sophus, logus hac theo conditur urna.
Scrutector Thomae, Scoti et Aristotolis.

this

270

this Said Gentleman died at Mureske in the County of Clare on Thursday June 16. 1692.

the Said Epitaph was composed by ye *Said Mr* Roddy (TCD H. 6. 15., 268).

Tharla mórán an t-eolas céanna ar Dhonnchadh áit eile sa lámhscríbhinn le linn trácht ar bhás athar na beirte, is é sin, Donnchadh mac Seáin Riabhaigh Mhic Con Mara :

A mhac oighreachta *Seaan* d'éug i cconndae an chláir *october 23 169[?]* A mhac oile *Donnchadh óg príomhshaoi gaidhlice, laidne, Greigise, abhrúise, Fraincise, ceoil et cetera* déug san Muiríasc i cconndae an chláir *16 July 1692. ano aetatis. 35. Níor fhág a aithghin beó san rioghacht* (ibid., 311 r.).

Scríobhadh 'July' an iarraidh seo, ach is fearr glacadh le mí Meithimh mar gur 'June' a scríobhadh sa chuntas thuas roimhe faoi dhó, le héiginnteacht an fhéilire is dóigh. Is féidir gurbh é seo an '*Donnchadh Mac Con Mare*' a scríobh a ainm amhlaidh i measc dhá líne Ogham Órtha de chineál doléite ar lámhscríbhinn atá anois in Óstaí an Rí (Óstaí an Rí 19, 189).

Aguisín B

Ruaidhrí Ó Seachnasaigh

Caithfear tagairt don tábhacht a bhain le comharsana Thaidhg agus Fhionnghuala i dtuaisceart an Chláir dóibh, 'Oighre Ghúaire mhic Colmáin' - Muintir Sheachnasaigh Ghort Inse Guaire :

Oighre Ghúaire mhic Colmáin rig *Connacht*, Ó Seachnusaigh. atáid rochluteach díaidh a ndíaidh, *et cetera* (TCD H. 6. 15, 271).

D'fhan Tadhg Ó Rodaighe lena bhean ag Doire Fhada/Derrada, Co. an Chláir, ceithre mhíle lastoir de Ghort Inse Guaire, tráth seo a lonnaithe i dTuamhain :

Ó SheaghnaSy came home sick, not wounded from ye battle of Boine where King James and ye Irish were routed by the Prince of Orange. and died at Gort 11/7/1690. Thady was then living in ye County of Clare at Deradda within 4 miles of Gort Innsi Guaire (ibid., 271).

Ní fheadar cén fáth go lonnóidís chomh fada aneas ó sheanulacha Sheáin na nGeimhleach Mhic Con Mara, sa chás seo ar leac dorais Ó bhFiachrach Aidhne, mura raibh dílseacht aisteach do 'Oighre Ghuaire' á dtiomáint ann. Bhíodh 'Cuherbally-mullrony' ina sheilbh ag Seán na nGeimhleach agus fágadh trian de Bhallykelly ag a mhac, Shane (= Seán Riabhach) le gabháil chine, mar a chonaiceamar faoin trácht orthu thuas (Mac Namara, N. C., 1896, 187). Níor fágadh leideadh againn a thabharfadh le fios gur dhream cleamhnaí iad Muintir Sheachnasaigh le Clann Mhic Con Mara. Murarbh shin é, is féidir gur ghaol polaitíocht na linne a bhí á dtáthú dá chéile.

Ba dhream fhuinniúil iad Muintir Sheachnasaigh, a sheas fód a n-oidhreachta go deireadh báire (JGAS, iml. vi 52-64, vii 53, viii 148). Ba dhream iad nár choigil a raibh acu. Deirtear faoi Ruaidhrí Ó Seachnasaigh :

a large quarter of his Estate called Gortán Chárnáin was given by him rent free to poor widdows. the best oakwood was then upon that quarter. (TCD H. 6. 15, 271).

Is cosúil an cuntas seo a tugadh ar Ruaidhrí Ó Seachnasaigh ar mórán bealaí leis an gcuntas a tugadh leath leathanaigh roimhe sa lámhscríbhinn, TCD H. 6. 15., ar bhás Dhonnchaidh Mhic Con Mara, deartháir cleamhnaí Thaidhg Uí Rodaighe. Tugadh

marbhna an duine leo chomh maith. Níl ach trácht ghairid ar chúrsaí aimsire idir an dá mharbhna sin. Scríobhadh sa chuntas úd ar Dhonnchadh Mac Con Mara, gurbh é Tadhg Ó Rodaighe, ‘the said Mr Roddy’, a chum a mharbhna seisean (TCD H. 6. 15., 270). Ní leagtar an marbhna seo thíos ar Thadhg Ó Rodaighe, ach is cinnte ar an tagairt a dhéantar thuas do Thadhg a bheith sa chomharsain ag Ruaidhrí Ó Seachnasaigh gur bhain tábhacht nach beag leis i súile Thaidhg. Is léir, chomh maith, ar an tagairt thuas do Ruaidhrí Ó Seachnasaigh a bheith ag Cath na Bóinne, go mbeadh sé ar aon tuairim polaitíochta le Tadhg Ó Rodaighe a thaobhaigh le James I.

TCD H. 6. 15., 270

Upon ye Death of the most Noble Roger Ó SheaghnaSy, *aristocrat*, the Ó SheaghnaSy *eadhon* Ruaidhrí mac Sir Diarmada, *mhic* Ruaidhri, *mhic* Díarmada, *mhic* Ruaidhri, *mhic* Diarmada, *mhic* an Ghiolladhuibh, *mhic* Diarmada riabhcha, *mhic* an Giolladhuibh. *et cetera*.

271

Sad[ly] Ireland’s care, and fatal loss of late,
her threat[h]ned ruine, *and* bloody fickle State.
though Gods Strong hand, our Sts. *and* Patrons all,
will Still reverse (if we repent) our fall.
Prevents ye Common grief, *and* dismall moan’s, (sic)
the piercing Sobs, ye tears, *and* deadly groan’s, (sic)
Which for Ó SheaghnaSy’s death would resound,
from North to South, through Irelands fatal ground.
If we bemoane ye blood or Worth of Man,
endowed with Natures rarest gifts; or can
Deplore to See free hopitality,
Suppressed by Death *and* Liberality.
Entombed here Lyes ye man, in whom alone
whose gifts excelled by true Succession,
Roger Ó SheaghnaSy, the noblest heart.
that tyrant Death could ever wound *with* Dart.
An Hero milde familiar *and* kind,
both great *and* good in body *and* in mind:
A Lord compleate, *and* Still secure of fame,
as were ye rest yet bore ye Lord by Name.
Ó SheaghnaSy, o name which all men call,
and Goodness, Still two terms reciprocall;

A firm and Solid Rock for bounty famed,
 the Widdows Magazine, ye poor's Store house Named;
 the Nobles Inn, where Ladys long reposed,
 At Gort, with thee, thy death hath discomposed.
 the God of of (sic) rest, from restless Earth thee drew,
 Is Crown thy bliss among his peacefull Crew,
 though mortalls all for human losses pine
 Not weighing well the Mysteries Divine,
 We rather Should rejoyce (if we knew all)
 to See poor mortall man, turn Immortall,
 to see Dull Earth turn Diaphantik rays,
 to Splendant beam's, bedecked *with* Godly bayes.
 If inward grief, which bleeding hearts produce,
 If mortalls merits, could our God induce,
 the Good Dead to revive, no man Should longer,
 on Earth Survive, than Should our Lordly Roger.
 His Lady's piercing grief, his Offsprings cry's; [sic]
 would him on Earth *with* us Still Eternize,
 May God to him in his own hall appeare,
 as milde *and* free, as he to us was here.
 May milder fates, his Progeny Attend;
 Sweet peace, *and* blessed rest may Crown our End;

May / 273

May We this Hero meet in Heaven then
 Among the Sacred Quiristers. Amen.

Epitaphium

Marmorea premitur SheaghnaSy Roderig in urna
 Conatiae Stabilis furia, columna jacet.
 Hic probitas, hic prisca fides, hic Sensus UlySis.
 Hic et Ierni genum publica menfa jacet.

Chronosticon

Uno, et bis quinto Quintilis sole Rogerus
 I II II III I II
 Nobilis et Mitis, raptus ad astra fuit. (militis?)
 III III I I II

Aguisín C

Eolas ar Mhuintir Rodaighe, nó Rodacháin : Comharba Chaillín

Each 'na sheasamh fo neart,
leomhan 'na sheasamh go fírcheart,
brat den sról áille buidhe,
ag sin armas Uí Roduighe. *et cetera* (Maigh Nuad MF 9, 75).

Ba ait leis an Athair Pól Breathnach an sloinne Ó Rodacháin nó Ó Rodaighe sa mhodh a ndéanfadh an dá fhoirm uainíocht ar a chéile. 'The surname Ó Rodacháin is peculiar in that it has a by-form Ó Rodaighe' a scríobh sé (Walsh, P., 1947, 51). D'fhág Patrick Woulfe a thuairim ar bhabhtáil sloinnte againn (Woulfe, P. 1922, 33). Is iomaí athrú ar glacadh leis in imeacht na mblianta, Mac Duinn Shléibhe > Ó Sléibhín, Ó Maoil Doraidh > Ó Doraidhean, Ó Maoil Gaoithe > Mac Gaoithín agus mar sin, ina measc. I gcás babhtála mar seo áfach, ní hinmhuiníní an lámhscríbhinn féin ná an béaloideas faraor. Feicimid, mar shampla, go raibh Ó hUiging (= viking) in ann babhtáil le Mac Danair (= dubhlochlanach) i measc na bhFear Sceinne (Knott, E., 1926, 305). Ar bhun sanais a d'athrófaí an ceann deiridh seo. 'A curious parallel to Ua hUicing' mar a thagair Eoin Mac Néill dó (ibid.). Ní ar an mbun sanais ar fad, ach ar bun iompú foirme nó iompú an tuisil ghinidigh a athraítear na cinn eile a tugadh thuas. Is léir ar na lámhscríbhinní gur ghinideach an chéid díochlaonadh a bhí ag lucht scríofa an ainm 'Rodachae', is é sin, an díspeagadh '-áin' gona shíneadh fada, '... mhic Rodacháin ...' (RIA 23 Q 10, 45) agus '... mhic rodacáin' (RIA E IV 4, 21). Sílim gur fóirsteanaí fós féin, n-tamhan ar an mbun cianstaire. Chuaigh sloinne nó dhó eile as an gcúigiú díochlaonadh go dtí an chéad díochlaonadh : Ó Nuadhan - Ó Nuadháin, Mac an Bhreitheamhan - Mac an Bhreitheamhnaigh. Tréigean an chúigiú díochlaonadh ar an gceathrú díochlaonadh a thiontaigh Ó Ruanaidhean thuaiscirt Liatroma go hÓ Ruanaidhe/Ruanaí. Roonian a bhí sa chaint go dtí le gairid (Heraughty, P., 1989). An obair chéanna a chlaochlaigh Ó Maoil Bheannachtan go hÓ Maoil Bheannachta, dhá leagan a bhronn Mulvanerton agus Mulvanerty, Blessington agus Blessing ar an mBéarla. Feidhmítear roinnt de na leaganacha éagsúla seo i bparóiste Achadh an Mheasa ar na gaobhair do Fhiodhnach inniu féin ar Liosta na Vótóirí.

Níor tugadh aon fhoirm ar leith ginidigh de 'Rodachae' i Leabhar Caillín ach an fhoirm chéanna i gcónaí, Rodachae, i ngach tuiseal (Hennessy & Kelly, 1875, 390; Macalister, R. A. S., 1939, 50). Maidir le hathrú an fhoircinn ón gcéad díochlaonadh

'..áin' go dtí an ceathrú díochlaonadh '...aighe,' síleadh gurbh é Tadhg mac Gearóid Uí Rodaighe a d'athraigh an t-ainm ón seanleagan Ó Rodacháin ach shéan seisean, Tadhg, an scéal sin. Fear de Ruarcach a raibh aithne aige ar Thadhg a d'fhág tuairisc an scéil sin againn roinnt blianta i ndiaidh a bháis. Scríobh an Captaen Thady Roirk cuid 'd' de lámhscríbhinn C IV I, an R. I. A., sa bhliain 1714 :

O Rodaigh no O Rodachan ionann doibh do bhri go bhfuil Rodachán i n-*iomad* do sheanleabhraibh i n-áit Rodaigh agas measuim nach bhfuil do bhrigh 'san bhfocal Rodaigh seoc Rodachán acht (*festivitatis gratia*) *et fós* go guala me an Tadhg ainmamhail O Rodaigh ag innsin damh 'san aimsir dheighanaigh roim re n-a bhás gur chum fodhaoíne coitchinn garb e féin d'arrthaigh an sloinnead; gideadh, do dhearbh dham fa mhionnaib an Bhiobla nach é, *et nár mheas maith* 'san mbióth bheth isoin sloinnte seoch a céile. (C IV I, 211 v.).

Dá mba é a mhalairt a bhí fíor chloisfimis ó Thadhg é. Léirigh sé spéis sa tsloinnteoireacht féin agus d'fág alt gearr ar an ábhar céanna againn. Níl a fhios agam cén chaoi ar cuireadh leis an lámhscríbhinn seo é, Maigh Nuad B 8, ach is í lámh Thaidhg Uí Rodaighe a scríobh é gan aon agó. Tá 'Ag so leabar Thomas O henicane a Sligíoch' agus an dáta 1765 leis, ach measaim gurbh í lámh sínitheora eile lámh a scríofa. Is é Éinrí 'Ó Carraic' nó Éinrí 'mac Carraic' nó Éinrí 'mæc Carrtha' an té sin. Mhínigh sé gur cheannaí é agus gur scríobh sé an lámhscríbhinn 'an gach eidirsgíth' sa bhliain 1700 AD. (Maigh Nuad, B 8, 99). Ba é 'a charaid ionmhuin' a thug sé ar Sheán Ó Gadhra agus má bhí aithne aige ar Sheán, is féidir go raibh aithne aige ar Thadhg leis. Is féidir gur scríobh Tadhg chuig Éinrí é féin nó go bhfuair sé an aiste ó Sheán:

Tuig a leughthóir *gurab* lé linn Bhríain Bhoróimhe mhic Cinnéidigh tugadh sloinnte go coinchionn ar Eirionnachuibh; Anno Domini 1002, do ghabh brían flaithios Eirion, do réir an leabhuir Gabhála, tobar eoluis Eiriond, tuig nach bfuil sloinneadh as *fearr* ina is measa ina a cheile ar aon aca, *acht* ainim baistighe dhuine éigin da dtainic roimhe, agus ní bhfuil ainim baistighe is *fearr* na cheile, óir ní *fearr* an tainim Carrthaigh, briain, Níall, Conchobhuir, Ruarc, Domhnoll, ó bhfuil Clann Charrthaigh, Ó Briain, Ó Neill, Ó Conchobhuir, Ó Ruairc, Ó Domhnuill, ina tadhg, *toirrdhealbhach*, Aodh, Seaan, ---- Murchadh, Donnchadh. *et cetera*. na cumhachta thug fine, *et sloinneadh* ní as measamhla na cheile, mar as follus do gach duine céillidhe, tuig nach bhfuil céim, Síol, clann, no muinntir, do radha le sloinneadh *seach* a cheile, *acht* mar thig *deagmhaise*, *et gnás* na canamhna, mar ata Síol Ruairc, muinntir Ruairc, muinntir

Raghallaigh a der an leabhur *Connachtach* riu, thig Síol don uile sloinneadh do radha ris. *et rl.* Ráite Thaidhg ui Roduighe sin (Maigh Nuad, B 8, 99).

Is léir gur leagan Foras Feasa ar Éirinn atá sa mhéid sin, córas an tsloinne a leagan ar Bhrian Bórainmhe (FFE 137). Luaigh Tadhg Brian Bórainmhe ina údar ar na sloinnte agus é ag scríobh chuig William Molyneux sa bhliain 1683 :

... The chiefe men in those two Baronyes of Leitrim & Mohil were the Convacknyes, a branch of the Clanna = Ruryes, the chief of *wch* these suite *Sr.* names began in regno Brianni Boroui ano Dni 1002; were the MaGranells (Reynolds) (RIA 12 W 22, 327).

Tharla sinn ag cíoradh cheist an ainm, ceileadh ainm Thaidhg go cliste i gceann de thrí rann iarchomhairc ó fhile anaithnid mar seo romhainn agus an t-imeartas sanais leis an ainm ar bun ann :

TCD H. 6. 15, 306 r.

File sa teinm laoidhe,
ainm an tsaoirfhir nach falsa,
agus borbaistear a shloinne,
dóid is ullamh um almsa.
(dán XVI thíos, r. 26)

'A poet' in teinm laoidhe,
is the active nobleman's name,
and a crude journey is his surname,
ready is his hand in almsgiving.

Rianaigh an mhuintir Rodaighe/Rodacháin seo iad féin siar ar dhream ar a dtugtaí 'Muintir Eolais'. Ba chuid den treibh iad sin ar a dtugtaí 'Conmhaicne Maigh(e) Réin', ainm treibhe a chuimsigh Muintir Eolais agus a ngaolta laistear díobh, Muintir Anghaile. Ó thaobh réim tíre agus sleachta ba ionann Muintir Anghaile agus Muintir Fearghail Chontae Longfoirt gona ggraobha : Ó Cuinn, Mac Taidhg, Mag Fhionnbhairr, Mac Seáin, srl.

Mar a chéile do Mhuintir Eolais, ba ionann iad agus Clann Raghnaill dheiscirt Liatroma gona ggraobha : Ó Maoil Mhiadhaigh, Mac Giolla Ghuala, Mac an Phríora, Mac Dhorchaidh, Ó Rodacháin, Ó Maoil Mhochéirghe, (agus i dtuaisceart agus lár Liatroma : Mac Cagadháin, Mac an Óglaigh). Ba mhór ag Tadhg Ó Rodaighe an t-ainm treibhe 'Eolas' is dóigh liom, óir feictear é go minic i ndánta á mholadh, amhail is go raibh lucht a gcumtha á choinneáil leis.

Mar leis an ainm pearsanta, 'Eolas,' mhol Pól Breathnach a shanas a mheas le hais cinn eile dá mhacasamhail, mar atá, 'tuileagna' (tuile + eagna) :

Eólus is a man's name, having the abstract meaning, 'knowledge.'

(Walsh, P., 1947, 71).

Is ainmfhocal teibí é a fheidhmníodh mar ainm pearsanta. Is annamh a theagmhaímid leis mar ainm pearsanta seachas i gcraobh ghinealaigh mhuintir Uí Mhaoil Chonaire.

Ba gabhal iad Conmhaicne (Maighe) Réin de Chonmhaicne Mara, sliocht a bhaist réimse mhór tíre in uachtar Chonnacht, Conamara. Ciallaíonn 'Réin,' - is é 'rian' an tuiséal ainmneach - 'uisce,' agus is fíor nach tirim an mhá chéanna. Is ionann Conmhaicne agus an sliocht a shíolraigh ó Chonmhac mar is ionann an foirceann ' . . ne' agus 'muintir.' Is comhartha ársaíochta in ainm é an foirceann seo (Mac Niocaill, G., 1972, 3).

Ríomhtar seanchas Chonmhaicne Mhaigh Réin i Leabhar Caillín. Is é an trácht a bhí orthu mar Chonmhaicne Réin gurbh 'ó mhagh co Sionainn' a bhíodar. In aon lámhscríbhinn a raibh baint ag muintir Rodaighe léi nó ar fhágadar a lorg uirthi, feicimid trácht beag éigin den chineál sin orthu, an treibh ar díobh iad. Tá áireamh orthu i dhá lámhscríbhinn a bhaineann le Tadhg Ó Rodaighe, Maigh Nuad, C 74, roinn j, 25 agus Is. Maurice Newby, TCD H. 6. 15., 259. Ba é Tadhg mac Taidhg Uí Rodaighe a scríobh, dar liom, ceann Mhaigh Nuad agus bhí sí seal i seilbh Thaidhg mhic Gearóid Uí Rodaighe ina dhiaidh. Táthar den tuairim gur anuas as saothar Thaidhg mhic Gearóid a bhreac Muiris Ó Nuabha TCD H. 6. 15., ceist a luaitear faoi Is. uimh. 8 i gcaibidil 2 thíos (McAdoo, H. R., 1939, 161; Ó Ciardha, P., 1977-78, 270) :

Cúig *Conmhaicne Connacht* .i. *Conmhaicne Réin*, ó mhagh co Sionainn, *Conmhaicne Chalaigh*, *Conmhaicne Dúine móir*, *Conmhaicne Mhara*, *Conmhaicne Chúile*, ag sliocht Chonmhaic mhic Fearguis, mhic Rosa, mhic Rudraighe bhíodar re hathaidh. et cetra. Aodh Fionn tug *Conmhaicne Réin* do Chaillín naomhtha, et Caillín tug do *Conmhaicnibh* í.

vide leabhar Chaillín. Bladh don Bhréifne (TCD H. 6. 15., 259).

Tá tuilleadh eolais ar chuid de na sleachta sin i Leabhar Caillín féin, ach níl 'Bladh don Bhréifne' ann (Hennessy/Kelly, 1939, 382 - 384). Ba de Shliocht Ír an Conmhaicne agus is ar ais ar na sean-Ulaidh a rianaítear iad.

Le rianadh siar ar líne Uí Rodaighe dá gceapshinear ó Thadhg, comharba na bliana 1447 A. D. i bhFiodhnach de réir Annála Ríochta Éireann, amharcaimis ar lámhscríbhinn RIA E iv 4 óir is í is glaine :

Tadhg		
mac Uilliam	(<i>mhic Mhaoil Muire</i>)	<i>mhic Ardghail</i>
<i>mhic Mhatha</i>	<i>mhic Fheichín</i>	<i>mhic Alaxanduir</i>
<i>mhic Roibeaird</i>	<i>mhic Gilla Muire</i>	<i>mhic Eóin Fhinn</i>
<i>mhic Sheain</i>	<i>mhic Gilla Bhearaigh</i>	<i>mhic Rodacháin</i>
<i>mhic Lucáis</i>	<i>mhic Domhnaill</i>	<i>mhic Naradhaigh</i>
(<i>mhic Eile</i>	<i>mhic Aodha</i>	<i>mhic Fhillead</i>
<i>mhic Gilla na Naomh</i>)	<i>mhic Mhaoil Mhichile</i>	<i>mhic Onchon</i>
<i>mhic Eile</i>	<i>mhic Maoil Muire</i>	<i>mhic Fhionnlogha</i>
<i>mhic Gilla na Naomh</i>	<i>mhic Mhaoil Íosa</i>	<i>mhic Fhinnfhir</i>
<i>mhic Eighnigh</i>	<i>mhic Ghilla Críst</i>	<i>mhic Cumhsraith</i>
<i>mhic Gilla Íosa</i>	<i>mhic Gormghuíl</i>	<i>mhic Ceucht . . .</i>
<i>mhic Mhaoil Mhichile</i>	<i>mhic Ghilla Mancháin</i>	

De réir Leabhair Caillín, is iad muintir Rodaighe a bhí leis na cianta cairbreacha ina gcomharbaí ar Chaillín i bhFiodhnach, baile beag i ndeisceart Liatroma :

Genealach *Uí Rodaichae* sunna hi bfechdsa *eadhon* comarba Fídnacha Muigi Rein inu fiadnuse. (Hennessy, W. M. & Kelly, D. H., 1939, 392).

Is as an bhfocal ‘fíodh’, arbh ionann é agus ‘adhmaid’, a mhínítear an logainm (Walsh, P., 1947, 49) :

The Irish of Fenagh was at first *fidnach*, a feminine word which signifies ‘twigs,’ ‘brushwood,’ gen. case *fidnaige*, acc. case *fidnaig*. The plural *fidnacha* came to be used for the singular, and the gender changed to masculine. . . . The modern Irish would be either Fíodhnach or Fíodhnacha. (ibid. 49).

Ba é Dún Baile seanainm na háite de réir an tseanchais :

Cidh dia nebradh dun mBaile cedamus fris in n-inadsin. Ni annsa son. Ri uasal oirbidnech ro gab hErind fecht naill .i. Conaing mac Congail. Is ann imorro robui domgnas ocus dunaras in rig sin ar Mag Rein intshainred. Do ronad imorra daingen ocus caisil cloch lais indusin i farrad Lacha salach. Salach

mac Samail do Troiannaib is he ba drai don Conaing sin mac Congail, agus is uada ainmnigther loch Salach. (Hennessy/Kelly, 1939, 112).

Bhain tábhacht le Fiodhnach as adhláiceadh Conall Gulban 'i fFiodhnach Mhaighe Réin la Naomh Caillin' sa bhliain 464 A. D. (ARÉ). Luadh comharba, nó comharbacht, Chaillín, sna hannála mar seo a leanas.

Tá an chéad tagairt in Annála Connacht ar cheann de na giotáí eolais is spéisiúla riamh. Is spéisiúil é ar bhun na staire logánta ar ndóigh. Is spéisiúla fós é, b'fhéidir, as a bhfuil de dhraíocht le brath síos tríd. Sa bhliain 1244(.5) :

Sluagad adbalmor la Fedlimid mac Cathail *Crobdeirg* isin mBrefne sair dochum h. Raigillig do digail a dalta *et* a brathar .i. Taidc h. Conchobair, co rabatur *adaig* longpuirt hi Fidnach Moigi Rein, *et* ni bai in comarba fein isin baili ind adchi-sin. Et o nach rabi, do loscidur rutada an *tsluaig* botha *et* belscalana do batur isin *tempull* istig can cet da ndainib maithi, *et* do muchad dalta De in comarba ann; *et* is *ed* innisid eolig conad amlaid fuair in comarba an dalta-sin, a fagbail ar carraig cloichi bai isin baili, *et* ni fedatur mathair no athair occa riam, *et* gradaigis in comarba he, *et* aithristir co *tuc* se lucht do asa cigib budein; *et* tanicc in comarba chuctha arabarach co feirc *et* co lonnus i ndeoid a dalta *et* do iarr se eraicc a dalta ar h. Conchobair *et* adubairt h. Conchobair co tibred a breith fein do. “Is hi mo breth-sa” ar in comarba, “ant aendúine is ferr accaib i n-ericc meic De do losced lib.”

“Magnus mac Murcertaig Mumnig sin,” ar h. Conchobair.

“Ni he, *etir*,” ar Magnus, “acht an ti is cenn arin *sluag*.”

“Ni scerad-sa frib amlaid sin,” ar in comarba, “co fagbur eraicc mo dalta uaib.”

Do imthig in *sluag* asin bali amach iar sin *et* do len in comarba iat co hAth na curri forsin Gerctig, *et* do bai an tuili dar bruigib di *et* ni rancatar tarsi co ndernsad tech spitel Iohannis Basti do bai ind imbel ind atha do scailed da cur faorsan abaind do dol tarsi don *tsluag*, co ndechaid Magnus mac Murcertaig Mumnig isin tech *et* Conchobar mac Cormaic Meic Diarmata, co nd-ebert Magnus risin fer bai thuas ac scailed in tigi, ac sined sepete a *claidim* uada suas : “Ac sin in tairngi ata ag congabail in tigi can toitim.” Risin comrad-sin do toit airrgi in tigi i cend Magnusa co nderna bruilig dia chinn arin lathair-sin, *et* cur adlaiced e i ndorus timpuill Fidnacha allamoig *et* co *tucad* tri lan cluicc na rig d’ofrail arcit leis *et* *deich*. n-eich *bhfichead*, curap amlaid sin fuair comarba Caillin eric a dalta De fa deoid uatha; *et* doronad lecht lanmasech do chloch snaigti cros caindenmusach cloiche osa chind iar sin, *et* do brimsidar Muinter Ruairc in lecht-sin iar trill do toradh namatais (Freeman, A., 1983).

Sa bhliain 1255(.16) : Iuliana ingen comarba Caillinn ocus Gilla na Naem mac in comarba mortui sunt (ibid.).

Sa bhliain 1360(.18) : Uilliam mac comarba Caillin occisus est (ibid.).

Sa bhliain 1377(.6) : Seán h. Rodachan comarba Caillin sai Erenn quieuit (ibid.).

Sa bhliain 1447(.1) : Comorba Fiodnacha fear tighe aoidheadh coitcinn da gach aon do écc (CELT).

1447(.3) Matha h. Rodachan comarba Fidnacha, tobur aided ocus saidbriusa cell Erenn, quieuit (Freeman, A., 1983).

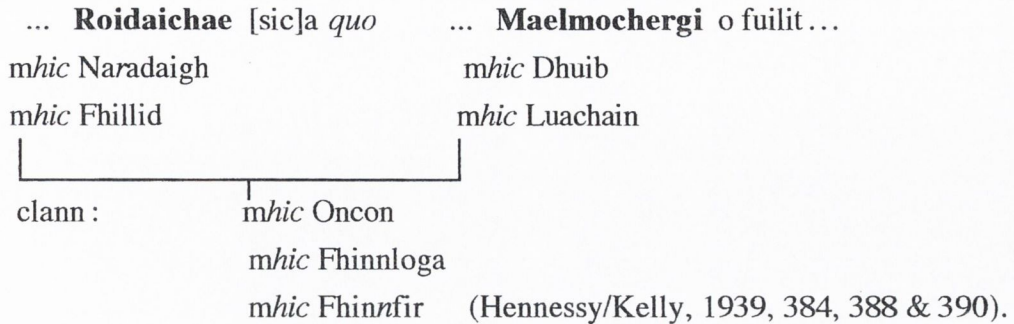
Sa bhliain 1532(.12) : Comorba Fidhnaca .i. Brian mortuus est.

Is go fabhtach a cumadh ginealach Uí Rodaighe de réir na tuairisce (Walsh, P., 1947, 51 - 52). Níorbh í an líne ab fhusa riamh, fiú amháin ag an Athair Breathnach (ibid. 50). Ghlac Breathnach le ‘mac Céle’ mar shloinne buan seachas mar shloinne neamuan ar bheirt, mac agus athair de mhuintir Rodaighe. Tagairt do ‘Gilla na Naomh mac Céle’, comharba na bliana 1331 a bhí i gceist. In aon abairt le Gilla na Naomh luaigh sé ‘the first O Rodacháin that we read of in that office or position died in 1377.’ Is cosúil ar lámhscríbhinn amháin, RIA 23 Q 10, gurbh é an Gilla na Naomh thuas, athair mór an tSeáin Uí Rodacháin sin a bhásaigh, comharba na bliana 1377 A. D. Níor tugadh an tEile is athair do Lucás na lámhscríbhinne thíos, RIA E iv 4, mar athair dó sa lámhscríbhinn eile de chuid an RIA, 23 Q 10, 21, mar shampla, ná sa lámhscríbhinn de chuid Mhaigh Nuad, C 74 (j), 29. Is é an dara leagan acu is fearr a réitíonn leis na hannála agus a fhágfaidh gaol trí ghlúin idir Gilla na Naomh agus an comharba Seán. Luíonn sé le céill, ar ndóigh, go rianfadh aos léinn nó aos eaglaise a shantaigh cáil an léinn, a gceapshinsear siar i bhfad i gcás mhuintir Rodaighe, cuireadh siar ar aonghlúin le Naomh Adhamhnán é :

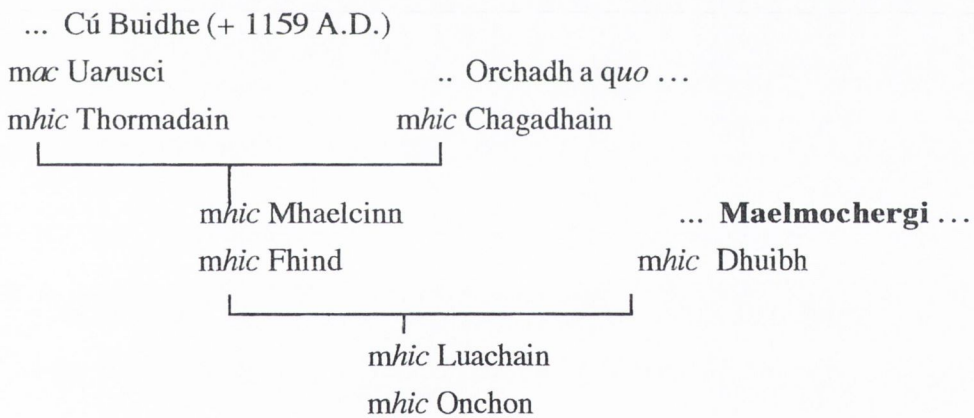
Rodachae, imorro, is do ro tidhnaic Adhamnan abduine Fidnacha do gres, ocus da shil co brath. (Hennessy/Kelly, 1939, 390).

Ba fhurasta lena raibh d’ainmneacha ar nós Giolla Íosa, Maol Íosa, Maol Muire is mar sin ar an nginealach, meancóg chóipeála a dhéanamh iontu. Cén tráth a raibh Rodachae beo mura nglacaimid le seanchas Leabhair Caillín ina thaobh?

Tá a fhios againn ó Leabhar Caillín gur chol seisir do ‘Mhaelmocherigi’ é, is é sin, don Mhaol Mochéirghe céanna ónar sloinneadh comharba eile an cheantair, Ó Maoil Mochéirghe Droma Oirbhealaigh:

De Mhuintir Eolais Chonmhaicne Mhaigh Réin an dá dhream sin. Beirt chol seisir Rodachae agus Maol Mochéirghe, is léir. Más ceadmhach dom oibriú suas cúig ghlúin ó bhás ‘Conbuidhe uí Thormadain,’ fear gaoil a shíothlaigh sa bhliain 1159 A. D. de réir Annála Uladh, beimid in ann barúil éigin a thabhairt ar *floruit* Rodachae (Logan, P., 1958, iml. 1, 76 - 81).

Shamhlófaí gur mhair Rodachae faoi lár an aonú céad déag. D’fhágfadh sin an sloinne Ó Rodaighe alias Ó Rodacháin, céad go leith bliain nó mar sin níos moille ag teacht ar an saol ná Ó Ruairc, Ó Maoil Doraidh nó Ó Dubhda, más aon slat tomhais dáta a gceapshinsir (Hennessy/Kelly, 1939, 390; RIA 23 D 17, 132). Nílimid dall ar chúlra mháthair cheapshinsir na clainne, Bé Bhinn, máthair Rodacháin. Ba í iníon Cearnacháin *mhic* Dhuibh Dothra *mhic* Bhaeithín *mhic* Bhlathmhaic *mhic* Fheidhlimidh *mhic* Chruimhthinn *mhic* Scannláin *mhic* Aedha Finn *mhic* Fheargna (Duignan, M. V., 1934, iml. lxiv, 230). Is é sin, líne na Ruarc, lucht cinsil agus drochfhala Chonmhaicne. An bhféadfaí dáta Rodachae a dheimhniú le croiníc thaobh na máthar?

Más aon leideadh taobh na máthar bhí deartháir Bhé Bhinn, Ceallachán nó Seallachán ar an bhfód faoin mbliain 930 A. D. (RIA 23 Q 10, 45; RIA E iv 4, 21). Is léir nach bhfuil an dá am ag teacht glan díreach lena chéile, am líne Mhaolmhochéirghe agus am riain na Bé Binne. Am éigin idir 960 agus 1030 A. D. a mhair Rodachae.

.....

Aguisín D

TCD H. 6. 15., 310 v.

Of an Iron work.

Malleus ascendens tonitru treme feiith olympum.
Retrowentis onus, Jartarus ipse Iimet. -----

.....

Aguisín E

ibid.

Concerning Bad Ale.

Cur bibitis potum, confectum ex felle et aieto?
ex phlegetontis aquis : ex fluctibus acris Arverni?
Laethifero ex vomitu canis Orei : ex Suno a coniti?
Gorgonis et cerebro? Caiodaemonis exqus medullis?
Sanguine Serpentum? capitis ex parte Medusae?
urina es Circis? Ietriio (Ietriio?) ex Sudore Calistús?
face venenata ex rerum quarum libeth orbis?
insuper (imfuper?) atqus emitis; queenam (qucenam?) Dementia Major?

Who ever saw beer brewed of Such Malt, hops, water. *etcetera.*
as the ingredients of that beer were. -----

.....

Aguisín F

ibid.

Upon a bad treate by a }
deformed Gentlewoman. --}Consimiles

311 r.

Consimiles epulee Margaretee, et vultus ad unguem,
Deterius nihil est, nihil est deformius usquam
Ambobus; viva tacta, gustus necarent,
Olfactu, auditu, niss Joxua, toxuapellant,
His pejus nihil est, nihil est, et amarius orbe,
Non fel, non vomitus, Saliies (Salues?) aionita venenum,
Non p)Thlegetontis aquee, non styx, staygumq ve cadaver.
de fuit his Stugys, nil praetur acetum. -----

Clár na bhFoinsí

Príomhfhoinsí:

Acadamh Ríoga Éireann:

 Ls. B iv i.

 Ls. C i I.

 Ls. C vi I.

 Ls. 12 F 3.

 Ls. 12 W 22.

 Ls. 23 D 5.

 Ls. 23 L 34.

 Ls. 23 M 23.

 Ls. 23 P 16.

 Ls. 23 P 33.

 Ls. 24 P 25.

An Leabharlann Náisiúnta: Ls. G 47.

Maigh Nuad, Coláiste Phádraig:

 Ls. B 8.

 Ls. C 74, j.

 Ls. M 8.

Mainistir Fhear Maí: Ls. CF 23.

Ollscoil na Tríonóide, BÁC:

 Ls. TCD H. 2. 16.

 Ls. TCD H. 3. 18.

 Ls. TCD H. 5. 19.

 Ls. TCD H. 6. 15.

Óstaí an Rí, BÁC: Ls. 19.

Sasain, Leabharlann na Breataine: Ls. Egerton 127.

Foinsí Eile:

Acadamh Ríoga Éireann: Ls. F v 3, ls. 24 P 41.
Ollscoil na Tríonóide, BÁC: Ls. TCD 1. i. 2.
Ollscoil na Tríonóide, BÁC: Micreascannán uimhir 831;

Foinsí Cló:

- Abbott, T. K. (1900) : *Catalogue of Irish Manuscripts*. BÁC.
(1920) : *Catalogue of Irish Manuscripts*. BÁC. (eagrán athraithe)
- Adams, G. B. (1978) : 'Surname Landscapes', Bulletin of the Ulster Place-name Society, series ii, iml. i. Béal Feirste.
- Ardclon (1935) : 'report of a Special Sessions in Carrick, 27th July, 1714', Ardclon., iml. 1, uimh. 5, gan ainm údair, 14 - 16.
- Ardclon (1937) : 'Inscriptions on tombstones and monuments', Ardclon., iml. 1, uimh. 6, gan ainm údair, 65 - 74.
- Bergin, Osborn (1938) : 'varia 1', Ériu xii, cuid 2, 215 - 235.
(1981) : *Sgéalaigheacht Chéitinn*, athchló. BÁC.
- Binchy, D. A. (1923) : An Uraicecht Becc, in PRIA, XXXVI, section c, no. 16, 265 - 316.
(1955) : 'Coibnes Uisci Thairidne', Ériu 17, 52 - 85.
(1975) : *Scéla Cano Meic Gartnáin*, BÁC.
(1978) : *Corpus iuris hibernici : ad fidem codicum manuscriptorum recognovit*, BÁC
- Breatnach, Pádraig A. (1997) : *Téamaí Taighde Nua-Ghaeilge*, Maigh Nuad.
- Breatnach, Liam (1984) : 'Canon law and secular law in early Ireland: the significance of Bretha Nemed', Peritia 3, BÁC.
(1987) : *Uraicecht na Ríar; The Poetic Grades in Early Irish Law*, BÁC.
(1989) : 'The first third of Bretha Nemed Toísech', Ériu 40, 1 - 40.
- Calder, George (1995) : 'Auricept na n-éces', BÁC [1917]
- Campbell, J. L. (1960) : 'The Tour of Edward Lhuyd in Ireland in 1699 and 1700', Celtica 5, 218 - 228.
- Carney, James (1943) : *Topographical Poems* BÁC.
(1950) : *Poems on the O'Reillys* BÁC.
(1958) : *The Irish Bardic Poet*. BÁC.
(1969) :
- Casway, Jerrold (1988) : 'The Last Lords of Leitrim : The sons of Sir Teige O Rourke', Breifne vii, 26, 556 - 574. An Cabhán.

- Comyn, David (1902) : *Foras Feasa ar Éirinn* I. Londain.
- Crystal, David (1989) : *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Cambridge.
- de Búrca, E. (1994) : *Fiants*, iml. 2. BÁC.
- de Hae, Risteárd & Ní Dhonnchadha, Brighid (1938) : *Clár Litridheachtana Nua-Ghaedhilge*, I, BÁC.
- Dinneen, Rev. Patrick S. (1908 a.) : *Foras Feasa ar Éirinn* II, Londain.
 (1908 b.) : *Foras Feasa ar Éirinn* III, Londain.
 (1914.) : *Foras Feasa ar Éirinn* IV, Londain.
 (1927) : *Foclóir Gaedhilge agus Béarla*, BÁC.
- Dobbs, M. E. (1929 - 30) : 'Altram Tige Dá Medar', *Zeitschrift für Celtische Philologie* iml. 18, 63 - 69.
- Donohoe, P. M. (1929) : 'Priests of Ardagh and Clonmacnoise in 1704', Ardclon. 1929. (ar lean ó 1926)
- Duncan, L. (1932) : 'Altram Tige Dá Medar', *Ériu* 11, 184 - 225.
- Flower, Robin [1992] : *Catalogue of Irish Manuscripts in the British Library*, iml. ii, Londain.
- Freeman, A. Martin (1936) : *The Compossicion Booke of Conought*, BÁC.
 (1983) : *Annála Connacht : The Annals of Connacht*, BÁC.
- Frost, James (1973) : *The History and Topography of the County of Clare*. BÁC/Corcaigh.
- Gleeson, Dermot (1962) : *A History of the Diocese of Killaloe*, iml. 1, BÁC.
- Greene, David (1975) : *Fingal Rónáin and other stories*. BÁC.
- Gwynn, E. J. (1942) : 'An Old-Irish tract on the privileges and responsibilities of Poets', *Ériu* xiii, 1 - 60, BÁC.
- Hardiman, James (1831) : *Irish Minstrelsy*. Londain.
 (1846) : *West Or H-Iar Connaught*. Gaillimh [1978].
- Harrison, Alan (1984) : 'Who wrote to Edward Lhwyd?', *Celtica* 16, 175 - 184.
- Hennessy, W. M. & Kelly, D. H. (1875) : *The Book of Fenagh*. BÁC.
- Henry, P. L. (1966) : 'Some Passages in Tecosca Moraind', *Ériu* 20, 226 - 228.
 (1978) : *Saoithiúlacht na Sean-Ghaeilge*. BÁC.
- Hogan, Edmund (1910) : *Onomasticon Goedelicum*. BÁC.
- Hogan, James & Tate, L. (1958) : *Négociations de Monsieur le Comte d'Avaux en Irlande, 1689 - 90*, BÁC.
- Hull, Vernam (1966) : 'Cáin Domnaig', *Ériu* xx, 151-177.
- Jeffries, Henry A. (1999) : 'Erenaghs in pre-plantation Ulster : an early seventeenth-century account', *Archivium Hibernicum* LIII, lch. 16 - 19. Maigh Nuad.
- The House of Commons Journal, vol. 2 Londain, 109, 187, 193 - 194.

- Kelly, Fergus (1976) : *Audacht Morainn*. BÁC.
 (1991) : *A Guide to Early Irish Law*. BÁC.
- Kenney, James F. (1929) : *The sources for the early history of Ireland: an introduction and guide*. New York.
- Knott, Eleanor (1922) : *The Bardic Poems of Tadhg Dall Ó Huiginn*, iml. I. Lúndain.
 (1935) : *Irish Syllabic Poetry*. Corcaigh.
- Logan, John (1977-'78) : 'Tadhg O Roddy and Two Surveys of Co. Leitrim' : Breifne iml. IV, uimhir 14, 318-334. An Cabhán.
- Logan, Patrick (1958) : 'Mac Dorchaidh Chiefs of Cinel Luachain', *Breifne 1*, 76 - 81.
- Macalister, R. A. S. (1939) : *Book of Fenagh*. BÁC.
- Mac an Ghallóglagh, Domhnall (1966) : 'Sir Frederick Hamilton', *Bréifne* iml. iii, uimh. 9, 55 - 99;
 (1971) : 'List of Grants made by James I in Leitrim (1621- 2)', *Breifne* iml. iv, uimh. 14, 251-254;
 (1988) : 'Breifne and its Chieftains 940 - 1300', *Breifne*, iml. vii, uimh. 26, 523 - 555.
- Mac Cuarta, Brian (1999) : 'Leitrim Plantation Papers 1620 - 22', *Bréifne* iml. IX, uimhir 35, 114 - 139. An Cabhán.
- Mac Domhnaill, An tAth. (1955) : *Dántais Amhráin Sheáin Uí Ghadhra*. BÁC.
- Mac Eoin, Gearóid (1962) : 'Invocation of the Forces of Nature in the Loricae,' *Studia Hibernica* ii, 212 - 217.
- Mac Lysaght, Edward (1964) : *Supplement to Irish Families*. BÁC.
 (1967) : 'Seventeenth Century Hearth Money Rolls with full transcript relating to County Sligo', *Analecta Hibernica* 24, 1 - 89.
 (1978) : *The Surnames of Ireland*. BÁC.
 (1982) : *More Irish Families*. BÁC.
- Mac Namara, N. C. (1999) : *The Story of an Irish Sept : The Origin and History of the Mac Namaras*. BÁC. [London 1876]
- Matheson, Robert E. (1994) : *Special Report on Surnames in Ireland*. [1901, 1909] BÁC.
- Mc Adoo, H. R. (1939) : 'Three poems by Peadar Ó Maolchonaire', *Éigse* I, cuid iii, 160 - 166.
- Mc Caughey, Terence (1984) : 'The performing of dán', *Ériu* 35, 39 - 57.
- Mc Cone, Kim et al. (1994) : *Stair na Gaeilge*. Maigh Nuad.
- Mc Cone, Kim & Ó Fiannachta, Pádraig (1992) : *Scéalaíocht Ár Sinsear*. Maigh Nuad.
- Mc Kenna, Lambert (1939) : *Aithdioghluid Dána*, iml. i. BÁC.

- Mc Kiernan, Francis J., (1972) : 'Parish Priests of Kilmore', Breifne iml. iv, uimh.
15, 370 - 405.
- Meyer, Kuno (1914) : 'The Guesting of Athirne (Aigidecht Aithirni)', Ériu vii, 1 - 9.
(1909) : 'The Instructions of Cormac mac Airt', Todd Lecture Series
XV, BÁC.
- Mhág Craith, Cuthbert (1967) : *Dán na mBráthar Mionúr*. BÁC.
(1980) : *Dán na mBráthar Mionúr*. nótaí. BÁC.
- Mulchrone, Kathleen (1970) : *Catalogue of Irish manuscripts in the Royal Irish
Academy*, le O Rahilly, T. F., et al. [1926-1958]
(1978) : *Caithréim Cellaig*. BÁC.
- Mulchrone, Kathleen et al. (1926 -70) : *Catalogue of Irish Mss in the R. I. A. General
Index*. BÁC.
- Murphy, Gerard (1961) : *Early Irish Metrics*. BÁC.
- Ní Dhomhnaill, Cáit (1975) : *Duanaireacht*. BÁC.
- Ní Mhurchú, Máire & Breathnach, Diarmuid (2000) : *Beathaisnéis 1560 - 1781*. BÁC.
- Ní Ógáin, Róis (gan dáta) : *Duanaire Gaedhilge II*. BÁC.
- Ní Ógáin, Úna (1928) : *Dánta Dé*. BÁC.
- Níc Philibín, Mairghréd (1938) : *Na Caisidigh agus a gCuid Filidheachta*. BÁC.
- Ó Braonáin, M., (1994) : *Príomhshruth Éireann*. Luimneach.
- Ó Buachalla, Breandán (1996) : *Aisling Ghéar*. BÁC.
(1998) : *An Caoine agus an Chaointeoireacht*. BÁC.
- Ó Cadhain, Máirtín (1949) : *Cré na Cille*. BÁC.
(1999) : *Tone - Inné agus Inniu*. BÁC.
- Ó Cadhlaigh, Cormac (1940) : *Gnás na Gaeilge*. BÁC.
(1956) : *An Rúraíocht*. BÁC.
- Ó Canainn, Pádraig (1940) : *Filidheacht na nGaedheal*. BÁC.
(gan dáta) : *Filidheacht na nGaedheal*, notaí. BÁC.
- Ó Cianáin, S. F. (1935) : 'The Meares of Annalie', Ardclon. iml. 1, uimhir 4, 46 - 75.
- Ó Ciardha, Pádhraic P. (1977 - '78) : 'Tadhg Ó Rodaighe,' Breifne iml. V, uimhir 18,
266 - 277. An Cabhán.
(1980) : 'Beach / beach eolais', Celtica 13, 115 - 119.
- Ó Cléirigh, Tomás (1985) : *Aodh Mac Aingil agus an Scoil Nua-Ghaeilge i Lobháin*.
BÁC.
- Ó Concheanainn, Tomás (1970) : *Catalogue of Irish Manuscripts in the Royal Irish
Academy*, Fasciculus xxviii. BÁC.
- O Connor, Patrick (2002) : *An Atlas of Irish Placenames*. Luimneach.

- Ó Corráin, Donncha (1980) : *Ireland before the Normans*. BÁC.
 (1986) : 'Seathrún Céitinn (c. 1580 - 1644) : An Cúlra Stairiúil',
 Dúchas 1983 - 1985, 56 - 68.
- Ó Corráin, D. & Maguire, F. (1981) : *Gaelic personal names*. BÁC
- Ó Dónaill, Niall (1977) : *Foclóir Gaeilge - Béarla*. BÁC.
- Ó Donnchadha, Tadhg (1931) : *Leabhar Cloinne Aodha Buidhe*. BÁC.
- Ó Donovan, John (1861) : *Ulster Journal of Archaeology*. Béal Feirste.
 (1976) : *The Tribes and Customs of Hy-Many, commonly called
 O'Kelly's Country*. [1843] Corcaigh.
- Ó Duineáin, Proinsias (1990) : *Dromahaire, Story and Pictures*. Cluainín Uí Ruairc.
- Ó Duinn, Seán (1990) : *Orthaí Cosanta sa Chráifeacht Cheilteach*, Maigh Nuad.
- Ó Fiannachta, Pádraig (1969) : *Lámhscríbhinní Gaeilge Choláiste Phádraig Má Nuad*
 Maigh Nuad.
 (1972) : *Lámhscríbhinní Gaeilge Choláiste Phádraig Má Nuad*
 Fascúl VII. Maigh Nuad.
 (1973) : *Lámhscríbhinní Gaeilge Choláiste Phádraig Má Nuad*
 Fascúl VIII. Maigh Nuad.
 (1974) : *Léas ar ár litríocht* Maigh Nuad.
 (1981) : *An Bíobla Naofa*. Maigh Nuad.
- O Flaherty, R., féach Hardiman, James (1846).
- Ó Floinn, Tomás (1955) : *Athbheo*. BÁC.
- Ó Háinle, Cathal (1978) : *Promhadh Pinn*. Maigh Nuad.
 (1991) 'Refrains in Ógláchas Poems', Ériu xlii. BÁC.
- Ó hÓgáin, Daithí (1991) : *Myth, Legend and Romance*. London.
- O Kelleher, A. & Schoepperle, G. (1994) : *Betha Colaim Chille*. BÁC. [1918]
- Ó Laoghaire, Diarmuid (1990) : *Ár bPaidreacha Dúchais*. BÁC.
- Ó Madagáin, Breandán (1983) : 'Ceol a chanadh Eoghan Mór Ó Comhraí', Béaloideas
 iml. 51, 71 - 86.
- Ó Máille, T. S. (1973) : *Breacadh*. BÁC.
- Ó Máille, Tomás (1936) : *An Béal Beo*. BÁC.
- Ó Maonaigh, Cainneach (1952) : *Scáthán Shacramuinte na hAithridhe*. BÁC.
 (1962) : 'Scríbhneoirí Gaeilge Ord San Froinsias', Studia
 Hibernica iml. 2. BÁC.
- Ó Mórdha, Seán P. (1961) : 'Lámhscríbhinní Gaeilge i gColáiste Phádraig', Studia
 Hibernica iml. I, 182 - 190.
- Ó Muirgheasa, Énrí (1936) : *Dánta Diadha Uladh*. BÁC.

- Ó Muraíle, Nollaig (1996) : *The Celebrated Antiquary : Dubhaltach Mac Fhirbhisigh 1600-1671*. Má Nuad.
(1998) : 'A description of County Mayo c. 1684 by R. Downing' in *A Miracle of Learning*, ead. Barnard, T. et al. Aldershot. Sasain.
- Ó Nolan, Gerald (1920) : *Studies in Modern Irish* Part I. BÁC.
- O Rahilly, Thomas F. (1921) : *Dánfhocail*. BÁC.
(1955) : *Desiderius*. BÁC.
- Ó Raghallaigh, Tomás (1930) : *Duanta Eoghain Ruaidh Mhic an Bhaird*. Gaillimh.
(1938) : *Filí agus Filidheacht Chonnacht*. BÁC.
- Ó Rathile, Tomás (1926) : *Dánta Grádha I*, BÁC & Corcaigh.
- O Reilly, Edward (1970) : *A Chronological Account of nearly Four Hundred Irish Writers*. Shannon. [1820 BÁC]
- Ó Súilleabháin, Seán (1980) : *Caitheamh aimsire ar thórraimh*. BÁC.
- O Sullivan, A. & W. (1962) : 'Edward Lhuyd's collection of Irish manuscripts', *Transactions of the Honorable Society of Cymmrodorion*. 57 - 76. London.
- O Sullivan, Harold (1995) : 'Women in County Louth in the Seventeenth Century', *Co. Louth Archaeological and Historical Journal* xxiii, uimh. 3, 344 - 374.
- O Sullivan, William (1976) : 'The Irish Manuscripts in case H in Trinity College Dublin catalogued by Matthew Young in 1781', *Celtica* 11, 229 - 250;
(1999) : 'The Book of Domhnall Ó Duibhdábhoireann, Provenance and Codicology', *Celtica* 23, 276 - 292.
- Petrie, George (1837) : *Transactions of the Royal Irish Academy* xviii. BÁC.
- Preston, Christopher (1950) : 'Commissioners under the Patriot Parliament, 1689', *Public Records Ireland, The 15th. Report of the Deputy Keeper*, (1883) BÁC.
- Quin, E. G. (1983) : *Dictionary of the Irish Language based mainly on Old and Middle Irish Materials*. BÁC.
- Simington, R. C. & Mac Giolla Coille, B. (1967) : *Books of Survey and Distribution*, vol. iv County of Clare, BÁC.
- Simms, J. G. (1969) : *Jacobite Ireland 1685 - 91*. Londain.
(1974) : *The Jacobite Parliament of 1689*. Dún Dealgan.
- Strachan, John (1984) : *Old-Irish Paradigms*. BÁC.
- Thurneysen, Rudolf (1914) : 'A Third Copy of the Guesting of Athirne', *Ériu* vii, 196 - 199. BÁC.
(1935) : *Scéla Mucce Meic Dathó*. BÁC.
(1980) : *A Grammar of Old Irish*. BÁC.
- Todd, J. H. (1846) : 'Autograph Letter of Thady O'Roddy', *Miscellany of the Irish Archaeological Society*, i. 1, 112 - 125. BÁC.

Wagner, Heinrich (1979) : *Gaeilge Theilinn* BÁC.

Wall, Maureen (1976) : *The Penal Laws, 1691 - 1760*. Dún Dealgan.

Walsh, Paul (1920) : *Leabhar Chlainne Suibhne*. BÁC.

(1947) : *Irish Men of Learning*, BÁC.

Williams, J. E. & Ní Mhuiríosa, M. (1979) : *Traidisiún Litearthana nGael*. BÁC.

Woulfe, P. (1922) : *Sloinnnte Gaedhal is Gall, Cuid a Dó*, BÁC.

Foinsí idirlín:

www.dcu.ie/ria/

www.dcu.ie/tcd/

www.ucc.ie/celt/

www.ucc.ie/locus/

.....

AN GHLUAIS

- a h- 1159 as
 abhall 406 úll
 acht, gan a. 245 gan amhras
 ad-re 305 sroicheann, ionsaíonn
 adhbhacht 1346 binneas
 adhnadh 1288 adhaint
 ágh 205, 221, 427, 574, 1115, 1179,
 1325, 1458, 1500; mórath ágh 1000
 mórath gaile
 agh 273 damh, carrfhia
 ághach 939; an t-aos á. 971 na gaiscígh
 ághmhair 209 laochta
 aice, 'na aice *sin* 161 lena chois *sin*
 aiceacht, aiciocht 492, 712 teagasc, léann
 aidhmhilleadh 1040 adhmhilleadh
 ailbhín 416 glac eallaigh, tréad beag
 áilghean 1303 sochma, socair
 áin : féach 'án'.
 áinard 1658 (án+ard) ardghéal, amhra
 ainbhfine 670 smacht eachtrann,
géalleanúint
 ainbhfíor 592
 ainbhfios 1501; > ainbhfis 98 (tuis. gin.)
 áineasa 39 taitnimh
 ainglidhe 4 ainglí, álainn
 airce 59 easpa, díth
 áirchíos 286 cíos críochnaithe a chaithfí a
íoc
 airdshliocht 1069
 airghidhse 158 airíonna seo
 airgne, a. ar *Ultachaibh* 300 ár ar *Ultaibh*
 airgtheach 1446 scriosadóir
 airmghéir 232
 aimsheana 1134 seanairm
 áirseach, a áirsigh 1698 a sheanfhandúir
 aithghin 885, 993, 1298 macasamhail
 áithiosaigh 231 rafar
 aithis, gan a. 899 gan smál
 aithle, as a ha. 1603 ina dhiaidh
 albha 698 ?
 am 1532, 1539 i mo; féach 'um'.
 am 1612 do mo
 amhra 1528 iontach, uasal
 án, áin 83, 94, 107, 197, 224, 294, 382,
 793, 1094, 1307 iontach, geal, uasal,
maorga
 anbhan, na n-a. 120 an dream dearóil
 anbarr 752 iomad, fuíollach
 anchruth 867 anchuma
 anmhain 630 fanacht
 annsa 13, 31 ansa, grá, searc
 annsa 1430 breith
 ansacht. 1268 searc
 anóir 1669 oineach
 anradhta 904 laochta, misniúil
 antoil 912 drochmhianach
 antrom, ní ha. 1715 ní éagóir
 anú 1684 (< andud) tinfeadh, spreagadh
 aobhdha 354 álainn
 aobhdhacht 559 aoibh
 aoi 350, 1331 foghlaim
 aoibh, a n-a. 1333
 aoibhfholt 754
 aoidhigh 441 aoi
 aoinmheidh 778 aon mhiadh
 aoinmhéin 1330 aontuairim
 aoinmhian 56 grá geal, meanmarc
 aoinsciath 1705
 aomhaim (uaim) 5 faomhaim (uaim)

aon, úidh <i>gach</i> aoin aca 943 tuairim <i>gach</i>	bhaoi 521, 547, 553 bhí
éinne acu	bhéar, do bh. 173 do-bheir
aondóigh 1695	bhuing 1426 scinn, d'éalaigh
araile 443 a chéile	bí, ro ba 287 a bhí
ardfhlaith 1524	biatachas 440 gnó an tí aíochta
ardos 416 fia ard	bil, i mBéarla bhil 895 i mBéarla milis
armghráin 198	bile 15, 104, 136, 498, 1039, 1291
arrachtach 200, 818 ollmhór	gaiscíoch, curadh, crann naofa na treibhe;
athaidh 9, 29 aga, seal, tamall	<i>feidhm aid.</i> : laochta, mórcháile, uasal
athaoi 323 tá tú	bine, gan bh. 769 gan dochar
atharthacht 614 oidhreacht	binnfhear 466
athghoin 1647 díoltas	biodhbha 1454 eascara
athshiamsa 1684	bior, a beara 387 a huisce
badhbh 1639	biorar 390 biolar
baincheann 755 ceannaire mná	biothbhuaín 6 buan síoraí
báintigh 21 bánta (b. féir, eallaigh)	biothchnaoidhios 937 bithchnaíonn
baisgheal 1344 bosgheal	biothghlais 420 síorghlas
balsum 111 smearadh leighis	biothmhairg 452 mairg bhuan
banbh 438 scoth (cárta), an t-aon a hairt	bith; críoch an bheatha 6 an chruinne, an
bandáil 28, 1287 slua ban, comhthionól	domhan
ban; bandál; grá bandála 1038 searc	bithleonta 1310 leonta go brách
cruinnithe ban;	bladh 397, 597, 884, 1296, 1599, 1709
bann 691 corraí, nó, bann	cáil, meas
baoth mearaigh 65 siún sincín	bláith 1433 áille, gile
barrlag 405 lag ina mbarr	bláith 421 bláthanna
bé 361, 1373 bean, maighdean	bláithgheal 425 gile blátha
beachtruire 931	bláthdhuinne 477 doinne an bhlátha
béad 638 náire	bláthmhaire 397 áille
béad, curaidh gan bh. 940 gan dochar	bleidhíoch 714 corn óil
beart > beirt 96 tuis. tabh.	bóchna 1363 farraige
beigchridhse 1367 croí beag	borbaistear 1359
béim 1666 buille	borbshlat 1406 slataire borb
béim 401 coiscéim	braise, gan bh. 1043 gan mhire
béin 1291 buaint, baint	breath, na mb. 297 na mbreitheanna
beobhrasach 545 beothapa	breicmhín 421 mín agus breac
beodhos 792 file beo	bréideadh, ag b. 433 ag éidiú, ag cur
bhádar 512, 517 bhíodar	éadach ar ...

breisim, an bh. 524 an briseadh	callghlan, sreatha c. 406 s. de choill
briocht 397, 420, 477 áille, gile, ruithne,	ghlana
	caoimhchleith 916 taoiseach
snas	caoimhfhear 188
briocht 38 ortha	caoimhthreabhaibh, de ch. 476 de
broide 1689 broideadh	threalaimh bhreátha
brosnadh 1362 broсна	caoin 111 leigheas
brugh, t. g. brogha 1191; faoi bhrughaibh	caoin, ba ch. cumann 888 ba bhreá
387	caoinghin, an ch. 1315 naí caoin
brughaidh 1457	caomh 1460 duine caomh
buabhall 1296	caomh comharthach 1644 duine breá
buachallacht 1666	caomh, an ch. 1120 an bhean shéimh
buadh, go mbuaidh 1039 le bua	caomh, an ch. 1344
buadha, trí b. 903 bua, mianach	caomhchláir 437 críoch chaomh
buain 1677 baint	caomhchlann 216
buain-neart 242	caomhchonáigh 1121 dea-rath, dea-
buainchríonnacht 326 ciall sheasta	thoradh
buaineascar, gan bh. 806 síoraí gan athrú	caomhlus bréagtha 28 an drualus
buanbhladh 1064 cáil bhuan	caomhshlóigh 1696
buanmholta 1077	caomhthach, caoimhthíoch, caomhthoigh
búidh 1310 breá	(iol.) 146, 201, 1041 leathbhádóir, céile
búidh 450 séimh, suaimhneach	caomhuaimthe 488 mínuamtha
búidh 597 míntláith	caorshluagh, ríoghraidh ... chaorshlóigh
cadad 488 díshéimhiú consan	1514
	cathaigh, nár ch. 1386 nár throid
comhghaolmhar	cathbhéim 1198 cathréim
cádhaís 1676 áin	cathchalma 436
cadhaís 706 oineach,	cathiarsma 1683 dream inste scéil
cáidhe, gan ch. 1100 gan on, gan ainimh	céadghuine 278 céadghortú
caidridh, gan ch. 361 aontumhach,	céadna 1317 an chéad duine
díomhaoin	ceannsaidhe 1372 ceansa
cailg 48 cealg	ceap an chuire 283 ceann feadhna
cailg 876 cailleadh, peaca	cear, ó ch. 455 ó fuair bás
cailg 919, 968, 992 fealltach	cearchaill, c. teagaisc 120 ceannadhairt an
caingle 1516 ceangal, nasc	teagaisc, nó crann taca
cainnsior, ar ch. 764 ailse	ceartrath, i gc. 353 faoi rath ceart
cairt 7 reachtú	ceas 1510 eagla
caithrigh, do ch 1289 shocraigh	
calg 983	

ceas 942, 1219 tinneas
ceas, gan ch. 601 gan stró, gan anacair
ceast 1448, 1449 ceisteanna, gin. iol.
ceasta 486, 600, 1032 ceisteanna
ceastach 1371 ceisteach
céibhfhinn 474 finne foilt
char 60 conradh, geall
chin 1315 rugadh (ó)
chíu, do-ch. 1431
chloinn don ch. 994
chualabhair 1373 chuala sibh (= tú)
cí, do-chíú 459 feicim
cian, is c. 306 is fada; ní c. 455 ní fada
ciníl, crann c. 946 ceann na treibhe
cinn 296 ceannairí
ciachbhrat 1681 ciach / ceo+brat
cion 835
ciorrbhadh 790 lot
cíostáin 202
ciúinabha 396 abhainn chiúin
cladh 1295 claí
clann *Comhaic* 1408
claoimhil, cuacha claoimheda 392
 cupáin chlaonta le lucht meala
claon 957 ar lár, éidreorach
clár bhuidhe 398
clé, nár c. 980 nár thuathal, nár lag
clé, nár ch. 931 nár pheacaigh, nár chlaon
cleath, comhlann c. 249 comhrac sleá
cléir féach cliar.
cleith, 317, 935, 1183 ceilt
clí 1289 colainn
clí, dá ch. 771 dá thaobh
cliar 1706 cléir na heaglaise
cliar, an ch. (cléir : 1323), 1394 na filí;
 adhbhar cléire 1472, cléir 1494, searc na
 cléire 1487, cliara 1491

cliath, naoi gcéad chleathta,
cló, fear nach gcló 461 fear nach lúbann,
 nach n-athraíonn
clódh, do ch. 1045 a chló
clothach 301, 399 clúiteach
cluain 32 mealladh, cealg
clúghlac 333 gabhálaí na cáile
clúidh 1055 cloí
clúidh 445, 449, 1061 clú
clúidhcheap, an ch. 518 cosaint an chlú
cluine 7 cloiseann tú
cná 935 cnaoi, doghrainn
cnaidheadh 957 cnaíodh, cloíodh
cnuaisleomhan 349 bailitheoir craosach
cobhsaidhe 1668 stuama
cogal 52 fiaile a fhásann tríd an
 gcrúthneacht
cogal, gan ch. 195 as féin, glan
coimdhe, an c. 1037 an Tiarna
cóimeas, a ch. 1028 a leithéid, a
 chonchlann
coimhcheart 186
coimhéigean 1694
coimhfhreagra 146
coímhlean, do ch. 229
coimhriar, do ch. 486 a choimhriar
coimthe 317 ar barr lasrach
coinghleacaigh 1080 trodairí
coire 803 locht
coirm 1386 fleá
coiseonadh, do ch 913 chosnódh
col 835 ciorrú
col, claon cuil 1415 claonadh coil
col, Dia gan ch. 983 D. gan locht
col, gan ch. 807 le fonn
colgdhaith 1270 claíomh-mhear
collchas 1418 Coll na Seaghsa

collglais 416 ar glaise an choill
 comairce 60 coimirce
 comhad, a gcomhaid 488 a línte deiridh
 comhadha 506, 690 coinníollacha
 comhadhas 1113 cuíbheas
 comhdha 717 cumhdach
 comhfhorba 1383 comharba
 comhlán 206
 comhlann 249 comhrac
 comhlonn 272 comhrac
 comhrainn, ar gcomhrainn go ceart 159
 comhrair 710 comhra
 comhthroma 1700
 comtha 188 cumtha
 conách, brúgh conáigh 650 brúgh saibhris
 conáigh, iompúdch c. 617 iompú ratha
 conchlan^{nsa} 32 cosúlachtsa
 connail 847 cuí, fiúntach, cóir
 connailbhe 1211 bá, cion
 cór 508 cóir
 córaid, an ch. 1124 an lánúin phósta
 córtus, i gc.342 i gcórtas, mar is cuí
 cosg guaise 1335 cumhdach ar chontúirt
 cosnadh 1276 clúdach
 cosnaigh 156 saothraíonn
 cosnamh 449 cosaint
 craobh 1077, 1082 curadh
 craobh 276 ginealach
 craobh-chara 17 cara na bua, bilechara
 creabhar 389 éan coille agus fraoigh
 críoch Cuinn 367
 críoch, an chríoch *Connachtach* 948
 críon 690 meath
 crioth 321 crith
 crobh 1329 lámh
 crodh 439 saibhreas

cródha, don ch. 1024 don duine cróga
 cródhghlan 999 crúghlan
 croibhneart, gan ch. slóigh 155 gan
 géarsmacht slua
 crú 1307 buíon, fuil; (crú caoinÉibhir
 1352)
 crú 1683, 1698 buíon
 crú, c. Gaoidhiol 147 sliocht G.; crú
 1070 fuil, buíon
 cruadhchursa, an c. 1079 an cor crua seo
 cruadhoirche 600 cruachasta
 crúdh 1007 crú
 cruit, de chrotaibh 476 de chruiteanna
 cruithgheal 1370
 cruthchrann 291 crann dea-chuma
 cuaine, an ch. 508 an cuan?
 cuan socraithe na mbeannacht
 cuana 904 buíon
 cuidhe 423 cuí
 cuim, ba ch. com, cúng, dua 253
 cuimhne, ar c. 306 i gcuimhne
 cuingidh, ceatrádh an ch. 258 ceatrá an
 ghaiscígh
 cuire 1155, 1696 gaiscíoch
 cuire 253, 526, 811, 1094 buíon, cipe,
 slua
 cuire 808 corcán
 cúis do ísligh eagna so,
 cuisle séanta 262 croílár an chur i gcoinne
 cum 1271 colainn
 cumhadh 861
 cumhdach, dá ch. 1037 dá chosaint
 cumhra 526, 547 breá
 cumhraidhe 994
 cur 779 cneá
 curadh 234, 436, 940, 959, 1045, 1270,
 1326, curaidh, na c. 1330

curata 944 cróga
 curso, an c. 935 an iarraidh seo
 cursóir, ba ch. 894 ba threoraí
 dá mbeith 347 dá mbeadh
 dae 113 duine, neach
 daghathnidh 1290 dea-aithne
 daghdhuasach 218 dea-dhuaiseach
 daghthoil 1354 dea-thoil
 daith 287 tapa
 dál, d. do dhlig 173
 dámh 482, 856, 1025, 1031 lucht éigse,
 aos an léinn
 dámh 1410
 damh 17 dom
 dámhach 1263 geanúil, báúil
 dána 37 ealaíne
 dana, cé díbh d. 1135 dena/dá?
 data 1297 oide fionn
 dathghlan 657, 749 glandaite
 dea-aithneach 730
 deabhuídh 1308 deabhaidh, rúscadh
 deachmaoisne 1368 chuamarna (= chuas'sa)
 déadhghathach 1463
 déadla (dána) 27 misniúil, calma
 deaghdhuanach 214
 deaghfhóir 995
 déanamh, an d. duine 800 an cineál duine
 dearcnach 409 dearcánach
 deargadh 1015 gearradh, sceilp a tharraingt
 déidgheal 1338 déadbhán
 déidhe 1112 dís, lánúin
 deighfhear, dáil deighfhir 162
 deilbhdheimhin 1103 deilbh dheimhin
 déir aille 254 an braon is glaine ar fad
 deirbhgheinsi 1101 dearbhfhine seo
 deirgghil 1297 deartg+geal
 dháil 36 roinn
 dhearlaig, dár dh. 1225 dár cheadaigh sí
 diall 737 casadh
 diamhair 37 diamhracht
 días 243, 1090, 1355 dís
 díbhfeirge 1610 fíochmhaire
 díbhfeirg 967 lot, milleadh
 díchealtair 35 fallaing dhraíochta, sciath
 thar lorg
 dil 39 ionúin, muirneach
 dimbrígh 998 éidreorach
 dinghin 718 daingean?
 díochras 1690 díochracht
 díoghail 867
 díoghailt 860 díoltas, pionós
 díomas 1620 mórtas
 díombuaidh 64, 100 díomua
 díon, dá dh. 591 á chumhdach, á chosaint
 dion, seanchas d. 1294 dinnseanchas
 diongna 1655 barrfheabhais,
 dionn 1199 dinn
 díosc, nár dh. 226; gur dh. 582 gur éag,
 gur bhásaigh
 dís 229
 dis, nach dis 1333 nach dearóil, nach
 suarach
 dís, nár d. 343 nár bhídeach, nár dhearóil
 díth 860
 diúl 316 diúl, diúlaid 391 diúlann siad
 dleacht 68 is dlite (do)
 dligheadh 43 dlí
 dligheadh séimh 1324
 do foighreadh i gcrú ceirtríogh 230
 do-aidlea, táraill 1651 3ú p. u. u. A. Ch.
 dochraid 1690 dochma
 docht, is d. 860

documhal 1682 doghrainn, dochma
 doghraing 151, 329, 1691 deacracht,
 peannaid
 dóich 1135, 1226, 1412 dóigh
 dol 51 dul
 donaide 835 is measa
 donn 500 taoiseach
 dorbhghráin 167
 dorracht 847
 dos 271, 287, 1323 file cumasach a
 cheapfadh laoi arbh fhiú loilíoch é
 dos 415 tom
 draig 317 dragún
 dreachmhín 500
 dreich 39 aghaidh, scéimh
 druadh 1445
 dú 1351 ceart, cuí; mar is dú dó 319 mar
 is dual dó
 duaibhseach 1610, 1645 dorcha
 duas 1488
 duasach 1187 duaiseach, fial, bronntach
 dubhrusa 34 dúras'sa
 dúl, toil Dé na nd. 977
 dursan 97, 606, 674 doghrainn
 dúthchas 177 dúchas
 eachraidh 1596
 éacht 763 treascairt, marú
 eacht 901, uair, am, iarraidh
 éag na suadh 77
 éagáir 1688 éagóir
 éagrutha 102 amscáí, míofar
 ealadha 974 ealaín
 ealatha, róimh gach e. 892 r. gach ealaín
 eang 465 conair, slí; eang 1661 áit
 eang, 's gach eing 787 coiscéim, cúinne
 eangnomh, mórath eangnomha 1000
 fónamh airm a mhórath

éanolc 227 aonolc
 éarma 401 corraí amach ar chapall
 easbhaigh 830 easpa
 éiclips 1378
 éideadh 434 ag cur éadach ar ..
 éidtreis, go hé. 1586 lag lúbach
 éigean 1693
 éigse 645 file, eagnaí; éigeas 1016 lucht
 éigse
 éigéill, le hé. 62
 éimh, a n-é. 1334 a niamh, a n-uaisleacht
 eineach 161, 514, 531, 713, 1106, 1060,
 1068 oineach; féach 'eineach'
 éinirt, go he. de 969 gan neart
 eiséin 350 scalltán, éinín
 eision 346 eisean
 eol, a n-e. 1336 a bhfear eolais
 eol, réalta eoil 1438; féach 'iúl'
 eolach 1371
 eoluis 112 eolais
 fachain 1385 fáth
 fachonn 1132 fochonn, fáth
 fádth 56 fáithe
 fáidhghrinn 1074 ceartléirsteanach
 fáithchiallach 324 ardléannta
 falaidh 233 falatanas
 fallsa 497 foighdeach
 fann 1299 an duine lag
 faoilidh 1280, 1316 fáilí, suairc
 faol 1643
 faomh, nár fh. 227 nár cheadaigh
 feacht 25 am, babhta, uair
 feadha 405 crainn, coillte
 feadhain 1314 buíon
 feas, nach f. d'aon 963; feas, ní f. 1298
 ní fios; feas, ro feas 1215 is feasach
 féata 1036, 1161 breá, dathúil

feidhil 167 feidhle?	fíorghal, na bhf. 252 na bhfíoréachtaí
feidhil 513 buan	fíorghart 561 croí na féile
féigh 745 eolais	fíorghnaoi 1332
féigh, file f. 1292 file cruthanta, file	fíorlorg, d'fh. 817 fíorshliocht
géarchúiseach	fíormhúnadh 1282
féighfhéar 1302 fear géarchúise	fíoroil 863
féilmhic 1403 tuis. tabh., mac fial	fíreineach 1073 fíroineach
féinnidh 1270	fírfheadhain, crúdh fírfheadhna 1007 fuil
fhaomh, nár fh. 240 nár cheadaigh	fíordhreama
fhastsad 1396 fhostaíodar	fírfhial 708
fiadh 370, 423 fásach, tír, críoch	fírshleachta, treoin f. 734 a lán sleachta
fiadhnach 323	cruthanta
fial 550, 585, 1028, 1036 duine fial	fírthearc 335 ní mórán
fialbhoig 40 flaithiúil	físigh 103 fear físe
fian 249, 701, an fh. 1089 na óglaigh,	flaithchéile 1256
saighdiúirí	fódghráidh, rian f. 907 tírghráúil
fichleoir 641 imreoir fichille	fodhard, gan fh. 316 gan chodladh
fillfead 251 fillidh mé	fodhomhain 1442 an-doimhin
fine 447	fogas 421 in aice le
fíneamhna 12 tom na fíonchaoire	foghail 1692
fínnbhean 1486 conchar 1486 cú+car	foghlach 1643 bradach
fínnlúghil 1302 fíonn+lí+geal	foghlaim na bhfádh 'sna bhfeallsamh,
fíodh 411 coill	foicheacht 86 focheacht
fíon Frannach 1190	foilche 493 folaithe
fíonhuil (Ruarach) 539, 1489	fóir 1404 pór, síol
fíonndálach 1314 dea-dhálach	foirbheart 1409 an-bheart
fíonfhuaraidh, lámh fh. 912 lámh	foirglídhe 244 togha
suaimhnis	foirtil 892 láidir; foirtill 906 láidir
fíonnród, flaith na bhf. 404	foisdineach 1036 socair, stuama
fíonnola 1652 fíonn+ola	follus 323 follasach, soiléir
fíonscothach 302 aid., bláth ar dhath an	fonn, i bhfunn 373 i dtír, i gcríoch,386;
fhíona, .i. dearg	fonn 1318, 1677 críoch, talamh, fearann
fíor, d'fhíor 170 d'fhéar	forasta 432 stuama, ciallmhar
fíorallta 416 fíorfhiáin	fortacht 1693
fíorchú, nárbh fh. 337 nár ghaiscíoch	fortail 199, 595, 817 láidir, neartmhar
fíorfhios 1305	fos 1349 stad, sos
fíorfhuil (Mhanchach) 868	fosaidh 76, 726 suaimhneach, stuama

foscadh 415 cumhdach
fothlucht 390 lus uisce
fraochdha 223
fréamhach, a fhréamhaigh 939 a dhuine
de bhunadh
fríth, ní fríth do Th. 759 níor fritheadh do
Th.
fritheoilte 1527 friothálaí
frosghlan 513 frasghlan; frosghlan, f. ré
fáidh 201
fuighleadh 1341 breith, ráiteas, mana
gabhaidh agam 745 gabhaidh mo leithscéal
/ éistigí
gafann 714 caoch na gcearc, bainne cíoch
(na n-éan), beann mhear, minmhear
gairglí 585 garg+lí
gal, 's *gach* goil 887; gal, barr goile 1327
b. gaile, coimheascar, cath
galach, na ngníomh ng. 247
galann 1260, 1300 gaile?
gan féile is grádh 'na ghar,
gaois, i ng. 119 in eagna, léann
gaoth, ba gh. 271 ba ghaoismhear
gaothluath 1659
gart 426 croí mór
gealghais 1404
gein 42 gin, suth
géinníoch 1310 béinneach
géis, de ghéisibh 381
geocach 648 bacach, fear siúil, súmaire
glanbhaca 964 mic ghлана
glanmhogal 1067 mogall glan, crobhaing
ghlan
glanoide 1119
glé 225
gleic 223 iomaíocht, troid
gléire 899 glinne, deise

gleochogaidh 1091
gleoghal 1633
gloine 1313 glaine; is g. 1433 is glaine
gloinn 271 sracadh
glonn 1711
glóradh 815 glúracán, glúraisneach,
gliúrasnach, cf. gliúscán
gníomhghort, sa gh. 334 i ngort treafa
gníomhthais 576 tróchaireach
gó 1446 bréag
go dtí 770, 774 go dtaga
goil 1391 gaile
goil 207, 426 gníomh gaile
goile, barr goile 1260 coimheascar, troid
goirmléanta 395 cluanta gorma
goradh, gairm gan gh. 265 gan náire
gormghreadh, Ó Rodaighe na ng. 1034 Ó
R. na ngormeach
gormlann 616 lann soilseach
gormlann 688
greadhach, na ngort ng. 460 goirt na n-
each
gréas 1437 bróidnéireacht
gríbhfhéar 582
grinn, don gh. 556 don duine greannmhar
grinnbheartach 593 dea-bheartach, cliste
grinnseasta, go g. 1199 go síoraí seastaa
gríobh 52 ainmí de chuid na scéalaíochta
a raibh corp leoin in éineacht le ceann is
sciatháin an iolair air. Léirítear Marc
amhlaidh i Leabhar Ceanannais.
gríobh goile 337 fear gaile, gaiscíoch
gríobhdha 207
gríobhdhos 872 an-fhile; file den chúigiú
céim filíochta
gríosghlan 1312 luisne ghlan
grís 1485 aoibhil

grísde 490 lasta
grísnimh 852 an-neart
groidheach 470 graíoch
groighioch 225 groí
grúg, gan *ghrúig* 1444 gan mhíshásamh
guaisnimh 815 nimh chontúirteach
guasachtach 1375 contúirteach
iadh 1340 druideadh
iarghná, gan *i*. 894 gan doghrainn
iarua 53 duine de chlann na garchlainne
iath 369 ceantar, críoch; *iath* 660 talamh,
tír; *iath* 1707 talamh, fearann
ibh 777 sibh
imghóidh 717 im+gó, díspeagadh
imshníomhach 622 imníocht
inbhear 660 cuan, caolas
indearbh, gan *i*. 1336 gan cinnteacht
ineach, geall inigh 1325 geall oinigh?
ineach, a n-*i*. 1333; 1345 eineach?
inghill 26, 1042; *ingill* 1320 inmhuinín,
fiúntach, luachmhar
inmheasta 1316 inmholta
inmheasta, is *i*. 1097
inn 1675 sinn
inne, a *i*. 1340 a lár, a croí
inneall, mórtus .. *innill* 1020 mórtas ...
inniúlachta
innill 394 cliste
innillte 716 innealta
inteasta 370 intuairisc
iocht 1400 gníomh
iocht 442 cineáltas
iocht 711 stiúir, smacht; *iocht* 791 cúram
íodhais 1619 breá?, cumhra?
iodhan 1261, 1342 íon
íogmhar 394 mírchúiseach
iolar 1321 an-chuid, iolra

iolbhuadhaibh, lán d'*i*. 911 d'ilmhianta
ioldhánach 42 ilchumais
iomchras 158 a iompraíonn
iomdhaidh 1255 leaba, tolg
iomhus 1309 iomas, oireas
iomroll 958 on, smál
ionghrádhaigh 1264 inghrá
ionghuire 50 cumhdach, cosaint
ionmhas 1388 maoin, saibhreas
ionmhas 1500 saibhreas, maoin
ionnrachadh 106 ionsaí
iorchlaind, den *i*. 254 den iarfhine
iorghal 507 cath
iost 441 iostas
iris, a n-*i*. 1334 a gcreideamh
is : rob' 276
iubhrach 1318
iúil ardmhaith 270 eolas
iúilfhios, d'*i*. scoile 925 fios eolais scoile
iúilréidh 194
iúl 38; d'*i*. scoile 165, 722; *iúl* (agus
aithne) 881, 1118, 1290, a n-*i*. 1334
eolas, fios
iúl-oide, an t-*i*. 798
iúlmhall, an séimhghrinn *i*. 957 an duine
séimh eolach stuama
lá an luain 99 *lá an bhreithiúnais*
ladhg 1383 sneachta
lag 732 dune lag
lagáigh 549 mí-ádhúil
lánfhoradh 441 gach ní, gach áis
lántoirthe 882 lántorthaí
lánuille 478 fíorlán
laoch-Thaidhg, an *l*. 810
laogh 768 searc, grágheal
laoi 349 dán
lé 59 léighe, cion, meas

lear, ar l. 458 thar *lear*
learg, os leirg 386 ar bhruach; *learga* 417
slios cnoic
leastair 393 soithigh leise nó coirceoga
léidmhíoch 250 láidir
leomhuin 46 leon
líg 820 liag
lil, do-l. 501 a thit
líon, *líonaid* 392 líonann siad
líth 1383 gné, snó, cosúlacht
loinn, l. *leam* 1663 is aoibhinn liom
los 88, 1331 bun; a *los* : ar an mbun, de
réir, mar gheall ar
lot 111, 171, 1697
lothar 1650 oireacht, tionól
luaidhios 204 luann
luchtmhóir 642 lán airnéise
lúireach 761 cumhdach cabhlach
lus : caomhlus 28
ma-le 1279 uime
macámh 1312 macaomh
macraidh (Ír) 945
madh (áil) 141 más (áil)
magh 209, 369, 380, 398, 403, 446
máir, *mháir* 267 mhóir
máisghirr 1629 mais+gearr
mandrogair 1606 mandrác, an planda
nimhe
maoidhiomh 148 maíomh
maothshról 608, 676 sról bog
meabhlach 1230 mealltach, fealltach
meadh 122, *míodh* 1189 meá (an deoch)
meadh, an mh. 1414 an mheá
meang 1043 cealg
meang, gan mh. 808 gan locht
meanma 959 brí, misneach
mearraigh 1508

mearbhal, gan mh. 184 gan mhearbhall
mearbhuile 92 ceann ar aghaidh, gan
stuaim
measda, Ír mheasda 308 Ír faoi mheas
measradh 410 meas, cnuas
measta 793 tomhasta
méirgheal 1351
mhaígh 557 mhaígh (meangadh gáire ar a
aghaidh); *mhuighe* 844 mhaígh
miadh 1339
miadhach 174, 210 uasal
míbhlaid, an m. 1600 spíd
míchúis 3 máthair an oilc
mínbheach, síol mínbheach 1011
míochuir, *míochair* 474, 548, 1232
cairdiúil, ceanúil
míodh 419, 481 meadh
míomhodh 549 míbhéas
míon 1436 míonn, móid
míonacla, as m. 823 is míne
míonca 1381 minice
míonn 55 móid
míon[n] súl 1200 séad, meanmharc,
tarraingt súile
míothoil 1102 míthoil
moghsoine 1667 daoirse
Móircheacht 87
móirfhial 605 fial flaitiúil
móirléigheann 954 an t-ardléann
móradh 223
mórchloinn, do mh. 902
mórchlúdh, ní m. 868 ní dea-scéala
mórmhaidh 878 mórmhaidhm?
mórmhuimeach 1483
móorthread 228
muimidh 1348 muime, máthair altroma
muirn 1388 meas

murrach 1248 muireach
 náir 1421 umhal
 námha 48 námhaid
 naoimhchliar 55 cléir naofa
 nás 1524 nós
 neamhchas, laoch n. 205 laoch stuama
 neamhdha 1481, 1544
 neamhnáir 422, neamhnáir, go n. 1170
 gan náire, mórtasach,
 neamhthláith 629 láidir
 ní, do n. 483 déanann
 niadh 1468
 niamh 422 ruithneach, soilseach
 niamhadh 351 gealadh, lonrú, snasadh,
 niamhadh, n. na huaisle 145 barrshlacht
 na huaisle
 nuadhbhúig 1664 nua+bog
 ob, nár ob 198 nár chuir suas do
 óg 169, 332 fear óg 169, d'éis an ó. 941
 óg, an t-óg 594
 ógbhaidh 813 aos óg
 ógh 1482
 ógh 531 slán, glan
 ógh-ghlan 221
 oghdhacht 1346 ionracas
 ógnáir 904 óg, umhal
 oigéan 1309 teiscinn, aigéan
 oighir 8 oidhre
 oighre 41 comharba
 oile 901, 911, 917, 993
 oiniach 226, 470, 633, 1035, 1469; féach
 'eineach'
 oirbhearadh 1059 milleán
 oirbheart 156, 160, 171, 221, 554, 1470,
 1675, oirbhirt 1056 dea-bheart
 oirbheartach 540
 oirbhiortal 354 oirbheartach, cumasach

oircheas, oirchios 372, 1348 a oireann
 oirdheirc 42, 182, 224, 284, 798 oirirc,
 clúiteach
 óirdheirc 446 oirearc órga
 oirdnidhe 312, 338 oirnithe, ceaptha
 oireacht 507, 1646 oireachtas
 oiréad 694 dúil mhór
 oireadha 382 oirearc; cf. airegda
 oirear 368 teora, fearann
 oirir, o. na hÉireann. 924 fearann na
 hÉireann
 ol, gan o. 219, 285, 351, 725 gan locht
 olcrún 240 olc+rún
 ollbhladhach 408 ollcháiliúil
 ollmha 1417 ullmhú
 oilmhaidhe 1371 ollmhar
 ollomhnacht 833, 848 post na hollúnachta
 filíochta; ollamhnacht 1156
 omhan 96, 303 uamhan; omhan, fear a
 homhain 1264
 on 583, 763 ainimh, locht, smál; on, gan
 o. 251, 899 gan locht, gan smál
 onchoin 49 meirge, comhartha
 óraidh 152 maisíonn
 orchra 603 meath; orchra 752 uafás
 ordan 1345 uaisle
 orláimh 168 forlámh
 orrdhairc 1407, 1415 oirirc
 orrdhuire 1394 urghaire
 pailm 195, 474 crann (pailme)
 rachta rabhra 71 rachta suilt
 radh 1305 ráiteas
 radhg 1384 triath, flaithe
 ráidhim, a r. 863 a deirim
 raith, laoch r. 237 laoch rafar
 raithghin 287 gin rafar
 raithshliocht 347 sliocht rafar

rán 424 uasal
 rántromolc, ba r. 874 ba scoth-thromolc
 rátha 46 múr cré faoi lios
 rathchlann 292 clann rafar
 reacht, r. na ríogh 1395
 réil, ba r. 577 ba léir
 réim ríoghroidhe 176
 rian, r. ad-re 305 gabhal ginealaigh,
 gabhal sleachta
 rianghlan 376 slíghlan
 ribh 55 libh/leat
 rígh-gin 1432 neach de bhunadh ríoga
 ríghnúis 4 gnúis ríoga
 rinn, laoch r. 1636 laoch cipe
 ríoghchrú 338 foireann ríoga
 ríoghfhuil Ruarcach 864
 ríoghmholta 290 ardmholta
 ríoghraidh 1514
 ríoghród 1714
 ríoghrolla 1111 réim ríora
 ró-ardbhras 573 ró-ardtréan
 rógharma 1384 lánmholadh
 róifhéil 444 rófhial
 roighin 923 rogha; roighne 871, 1437
 rogha
 róimh 892 < Róimh, lárionad
 róimhithigh 775 rómhithid
 róinimh 533 ró+nimh
 róiréidh 376 an-réidh
 rónadh 1054 rinneadh
 roschobhair 1605 ro-s-ch., fora. intáite
 bainins. aicme A & 3ú p. u. u.
 róshluaghsa 1095 an-slua seo
 róstaraiigh, an r. 66 té na háibhéile
 róthál 249 thál go fial
 róthoil 1543 grá mór

róthuirghliadh, Clann Rudraighe
 róthuirghliadh 950 an-ghleo, an-
 trodaíocht
 ruindhearcaigh 75 duine géarshúileach
 rúinréidh 986 socair
 ruire 1269
 ruithneach 1369 lonrach
 sáirfhear 236
 sáirmhian 276 mian tiomanta
 saith 1176 maoin, saibhreas,
 saith 1227 sách
 saith 1416 saibhir
 sal, gan s. 837 gan salachar, .i. go soiléir;
 sal, faoi sh. 883 salachar; sal, gan s.
 1311 gan on, gan smál;
 samhlá 748 lá samhraidh
 saobh 794 seachrán
 saobh meanman, le s. 62
 saobhainfe 565 cuaranfa
 saobhrún 262 rún éigiallta
 saoilim 1246 sílim; saoilimse 1376 sílimse
 saoir 1692 uasal
 saoirfhear 1461
 saoirgheinse 1075 gin uasal seo
 saoirinnse 1374 oileán uasal
 saoirmhéin 461 mian saor
 saoirtheach 482 teach uasal
 saoitheadh sean 1446 saoithe
 saor 1416 duine uasal
 saor-ród 377 bóthair uasal
 saor-ródháil 1123 comhairle uasal
 saorchlann 54, 854 clanna uaisle, saora
 saorchuairt 466 cúirteanna
 saorchuan 1660
 saormhac 1299
 saormhaicne 1200 na móruaisle
 saotha 1595 crá, léan

sárchuradh 178
scaith 171 scoth
scál 1417 gaiscíoch
scathach 1677 scothach
scís 1687 tuirse
scoith 37 scoth, togha
scoithfios Éireann 953 a chniogfas Éire
scolta, sciamh s. 339 sciamh scolártha
screaptra 1353 scríoptúr
scrúdóir 1236 scrúdaitheoir
scuch 1434 scinneann
seadh 1413 aird, suim
seadh 748 brí, neart; seadh, go s. 907 faoi
neart
séaghainn 438 togha, ar leith, suaitheanta
séaghainn 1350 duine oilte, saorfhear
séan 300 tuar
sean 449, 461 sinsear
seanród 449
searc 1436, 1487 leannán
searc-chlanna 887
searcmhnaoise 1364 bean seirce seo
searg, do sh. 881
séigh 45, 412 seabhac; séigh, na s. 211 na
gaiscígh
séimh 366 an bhean atá séimh; an tséimh
354 bean na séimhe
séimhghrinn, an s. 957 an duine
séimhghrinn; laoch s.987; séimhghrinn
1511
seirce 38 grá
séis, go séisibh 382
seise 784 leathbhádóir, compánach
sétiche 754 céile, taisce
sgotha 388 bláthanna
shoich 15 shroich, lonnaigh
sía 1446, 1499 faide/i bhfad

sinsear 465
síodhoidhe 22 síóg
síothghuúdh 104 síogaí
sireadh; do shírios 371 theastail mé,
chuardaigh tú
sirid, no shireadh 1639 3ú p. u. u. Modh
Foshuite Láith.
síthgheal 646 gealchiúin
síthmhóir 656 ollmhór
slata 907 slatairí
sleagh solais 24 ga solais, sleá s
slim 1406, 1468 lag, leamh; slim, nach s.
719 nach lag
sliocht Ír 1393
smuain 25 smaoinigh; smuain 1678
smaoin
snadhmtar 311 snaidhmtar luadhal, a l.
314 a chur sa siúl, a chruthú
snas 871 togha
sní 380 a shníos
sníomh, gan s. 163 gan dochma
sochroidheach 532 comhairíoch, cineálta
sódh 787, 795 athrú, claochlú, treascairt
soichleach 520 fial, sona
soirbhghlic 553 sona, rafar
solaidh 955 rafar
sonaide 836 is fearr, is sonasta
sonn 887, 957, 1114 anseo
sprocht 143 gan s., gan dobrón
sreabha 381 srutha
sreatha 406 sraitheanna
sreathbhladh 211 sraith na cáile
sreathfaidh 1682 scairfidh, scaipfidh
sreathghloine 276 glaine uile
sróldathach 646 sróldaite
stíall 1625

stuaigh 184, fear cruthanta; 353 bean
 shocair, stuama; 469 stuafhear; stuaidh
 1498
 suadh 1446
 suaill, is s. nach 64 is beag nach, ar
 éigean nach
 suaithionta 340, suaitheanta 962 so-
 aitheanta, clúiteach
 suaithní 1639 so-aitheanta
 suanfadh 1704 suanach?
 suasán, gan chleith s. 317 gan a dhath a
 cheilt
 suirghioch 54 suiríoch
 sulaidh 960 tairbheach
 súlmhallsa 498 fear seo na súile maille
 sultrath 947 rath an tsuilt
 sum, *L.*? 374 tá mé; sum, ní s. 1302 níl
 ionam
 súr 1418 tóraíocht, lorg
 suthain 1214 síoraí
 tá; ag a mbeith 1604 3ú p. u. u. A. Láith.;
 tábhacht 470 saibhreas
 tabhaigh 834, 848 saothraigh
 tacha 543, 785 géarghá, gannchar, easpa
 tachar 299 coimheascar, cath
 tachar, ag t. 1027 ag tarlú
 taighiúr 640 cianach
 tail, dá th. 1390 dá bhrí
 táin, ar t. 1045 ar creich
 tainér 1274 súdaire
 táinic 169
 táirim 1353 scoithim
 tairngeartaigh 1503 fáidh
 tairngire 20 (tír) tairngire, osréalach,
 samhailteach
 tais 23 tais, go t. 1491 cneasta, mín
 taisé 1044 míne

támh 1368 codladh, laige
 tamhain 634 géag, gas
 tan 115, 179; tann 751; tan 855, 883,
 1275 am
 tána 47 tréada
 taobh 1044 colainn
 taobhlom 648, 732 colainn nocht
 taobhthrom 410 colainn bheathaithe
 tár 186, 820, 855 náire
 táraill 1651 tháinig, tharla
 tárfás 17, 21 taispeánadh
 tarnocht 434, 648, 732 lomnocht
 táthadh, t. (tí) 1585
 tathaoir 1272, 1275 cáineadh
 teadhmgomh, gan t. 179 gan ghoimh
 tinnis
 teagairbh 1117 tagairí?
 teagbha 1272 tarlaíonn
 teagh 237, 747, 751, 836 teach
 teaghdaís 656, teaghdhais 740 teach, cónaí
 téalach 345 scaoileadh, saoradh
 teanchair 326, 1164 tlú, uirlis an
 ghabhann
 teanguighe 328 teangeolaí
 teannchur 1322 gleic ghéar, teanchair
 téarnodh 1505 téarnamh
 téarnúdh 978 téarnamh
 teasdghráidh 309 searc chruthanta, searc
 phrofa
 teasta, a dt. 454 a scéala, a gcáil
 teasta, tolg t. 341 bearna bháis
 teastach 1057 cruthanta, cáiliúil
 teastaigh, th. 453 fuair bás
 teimheal 820 scáth, modarthacht
 teinm laoidhe 1357 tuiscint na filíochta
 teist, a th. 458 a chruthú (teidil)
 thocht 581 fuair bás

thocht, do th. 348, 889 a theacht
 thornn 29 d'iompaigh, chas
 thrá 150 go deimhin
 tiad, t. i dtábhacht 246 tagaid i dtábhacht
 til, do th. 539 smachtaigh
 tilltior, ina dt. 153 ina dtoilltear
 tim 1466, 1635 lag
 tim, toirbheart th. 991 séimh, fann, mín
 timpeall 1044 cruth, scáil
 tinnéigin 1087 éigeandáil ghéar
 tíochar, ina dt. 150 ina dtarlaíonn
 tiomargadh 898 tiomsaíodh
 tocht, ó th. 983 ó theacht
 toí 1646 maistreadh?
 toibhéim 106 cáineadh
 toice 624, 696 dán, rath, ádh; toice 1283
 saibhreas
 toile, gan choir t. 291 gan choir in aon
 chor
 toilmheanmain, le t. 738 le lántoil
 toirbheartaigh 1083 bronntóirí
 toirbhíort 223; toirbheart 1410 bronnadh
 toirchios 1347 toircheas
 tolg 956 taom
 tolg, gan t. 321, 341 gan bhearna, gan
 locht
 tolg-ghoimh, gan t. 163, 357 gan croí
 tobann
 tollairbhe 1215 toll+airbhe, sconsa tollta
 torc 228, 410 collach fiáin
 trá 511, 524, 539, 862, 893, 898, 976 go
 deimhin
 tradhna 101 an traonach
 tráigh, i dt. 1412 i dtraipeisí, i gcártaí
 trasgradh 417 treascart
 tréad 51 pobal, muintir

tréan 934 duine láidir; tréin (ainmfhocal
 iol.) 253 tréinfhir
 tréan-Chruachna 910
 tréanaibh, de th. 923 de fhir láidre
 tréanshochar 110 maith shíoraí
 tréanTaidhg 834
 treas 25, 455 tríú
 treas, i dt. 1015, 1027, 1466 i gcath, i
 dtroid
 treatan 47 aigéan, teiscinn
 tréidhibh, i dt. 1118 i ndán, in ealaín, i
 dtréithe
 tréighe 470, 522 tréitheanna
 tréinghinn 710 cumhdach, tuis. gin.
 tréintreabh 248
 tréitheach 720 oilte
 treodach 373 tréadach
 treoin 234, 734 a lán, go leor
 triar 1402
 triath 365, 430, 437, 719, 772, 941,
 1006, 1322, 1382, 1509, 1708, 1714
 mac rí
 triathfhuil, t. Ír 1479
 troimchliar 485 tromdámh
 troiméag, t. an óig 889
 tromdhámh 222
 tromghrádh 2 grá croí
 tromshlóigh 740 tromdhámhe
 tromtháinte 1614
 tromthoice 1277 saibhreas mór
 truagh 434 truán
 tuaicheall 1646 tuathal
 tuair, do th. 265 a thuair
 tuairgnigh, Moghataoth an t. 282
 Moghataoth na tuairteála
 tugas 1 thugas; tug 1387

tuibhe 420 tuí, giolcach
tuile 1, 47 fuarlach
tuilg 1435 tolgadh
tuir 258 toir
tuirmheach 1286 líonmhar, tairbheach
tuirmhidh 896 tuirmeach? líonmhar
turbhaidh 877, 990 tubaiste
uaill 63, 559 mórtas
uaithnighe 612 cuailí; uaithneadha 684
cuailí
uathadh, ní hu. 626 is líonmhar
úidh, gurbh í ú. ag 943 gur dhóigh le
úil 1443
úir 40 úr, nua
úirshliocht 517, 528
um 1529, 1536, 1548, 1550, 1553, 1557,
1559, 1560, 1561, 1564 i mo
umne 553, 799 áiméan
úr, go n-úr 729 le hola na cardála
urbhadhach 1208 dochrach, bagarthach
urbhaidh, d'u. 890 dochar
úrbhronnaidh 274 bronnadh as an nua
úrchlann 245
úrmhac 334, 1057 mac óg
úrmholta 1063
urradhas 1115 árachas, geall
urus (a) 313, 401 furasta

TREOIR AINMNEACHA

(Daoine, déithe, leabhair, srl.)

- Ádhamh 313
 Adhbhartach mac Ioldhathain 34
 Adhna 82
 Agallmha na Suadh 93
 Aicme Rosa 671
 Aimhirgin 1298, A. mac Galoimh
 Aimhirgin 1306, A. mac Éigit Shalaigh?
 Aimhirgin Glúingheal 134
 Áirc (Naoi) 1613, 1616
 Airtri (na n-ardchuradh) 304
 Áithiosach, mheic A. fhoirnearta (mac
 Éachta) 260
 Aithrean, mheic A. (mac Allta) 270
 Alaxandar (mac Maoil Eoin fhinn) 232
 Allta (mac Oghamhain) 273
 Aobhdha 1493
 Aodh (mac Maoil Mhichil) 215
 Aonghus (mac an Daghdha) 27
 Apoll 109 an dia Gréigeach
 Ardghal (mac Alaxandair) 231
 Art(t) Aoinfhear 8, 40, 114 Art
 Aoinfhear, mac Cuinn Chéadchathaigh
 Athair Neamhdha, an tA. 1209
 Athairne 83, 1029
 Béarla 493 & 895 teanga an Bhéarla;
 Béarla Scoitic 1236 an Ghaeilge
 Béarla Theibidhe, sa mB. Th. 893
 Béarra, mheic Bh. (mac Bheidhbhe) 263
 Beidhbhe, mheic Bh. thailc (mac
 Luighdhioch) 263
 Bile 1157 crann naofa
 Bláthnuit 1344 bean Con Raoi
 Bráth (mac Labhradha) 297
 Breatha Neimhidh, na 87
 Búrcaigh 1089
 Caillín, naomh 566, 568, 901, 914, 1525
 Cairbre (mac Ollamhan Fódla) 299
 Cairbre 1502
 Cas, crú Cais 355
 Cathbhaidh 1150
 Cathlasach, mheic céadghuine Ch. 278
 Cáto 344 Marcus Porcius 234 -149 RC,
 saighdiúir, staraí agus fear polaitíochta de
 chuid na Róimhe.
 Ceat (mac Maghach) 1023
 Ciar 1401
 Clann Ádhaimh 1552
 Clann Fhearguis (mhic Róigh) 1403
 Clann Iacób 1602
 Clann Rudhraighe 682, C. Rudraighe
 950, C. Rudhraidhe 1002
 Clann tSiúrtáin 1083 sliocht Normannach
 a bhain le Lú i dtosach agus a chuir fúthu i
 Maigh Eo agus le taobh na Coiribe.
 Cobhthach 1295 C. Caol Breagh, is dócha
 Coimdhe 1203, 1278, 1530, 1590
 Colmán 1025, 1461 athair Ghuaire Aidhne
 Conall (Cearnach) 928, 1024, 1047
 Conchobhair, rí 1047
 Conchobhar 1069 ó dtá an sloinne,
 Ó Conchobhair
 Conchobhrach, crú Ch. 865
 Conghal Cláiringeach 1021
 Conmhac, (mac Oirbsion) 264
 Conmhac (mac Fearguis Féinnidh) 283,
 1401, 1405, 1416

- Conmhaicneach 638, 722
 Conmhaicnibh, do Ch. 886
 Conn Céadchathach (mac Feidhlimidh
 Reachtadha) 10, 590, 591, 1464,
 caomhchláir Chuinn 437
 Conn chúlbhuidhe (Cruachan) 1712
 Connachta 865, 873, 1665
 Connachtaigh 957
 Corbmaic Cas (mac Ailella Óluim) 1489
 Corc 1401
 Cormac (mac Airt), rí 90, 1698
 Craiftine 84
 Craobhruaidh 522, 536, 880, 1168, 1326
 Críost 560, 581, 596, 678, 761, 766,
 773, 801, 809, 1138, 1317, 1529, 1539,
 1547
 crú Chonchobhrach 865
 Crú Róigh 675
 Cú Colainn 1046, Cú Culainn 1168,
 Cú na gCleas 1465
 Cú Raoi 1466
 Cuimthe 1278, féach Coimthe
 Cumsgrach, mheic C. chóir (mac Éachta)
 255
 Curio 343
 Dál gCais 1492
 Dallán 1032
 Danair 670 gaill, Sasanaigh
 Dathó, teach Dh. 1023
 Dia 1125, D. Dúileach 1226, 1482, 1497,
 1545
 Domhnall (mac Aodha) 214
 Donn déadhghathach 1463
 Donnchaidh (mac Seáin Riabhaigh)
 Mac Con Mara 821
 Duibh (mac Fomhóir), D. dhealbhdha 293
 Duibh, mheic Dh.(mac Meadhruaidh) 257
 Duibhginn 1526
 Duibh, mheic D. mheic Eonna 277
 (= mheic Duilbhre, nó Doirbhre)
 Dúileamh, an D. 1128, Dúilibh, tuis. ga.
 1560 an Tiarna, Dia
 Eabhra, an E. 131
 Éachta, mheic E. (mac Eirc) 256
 Éachta, mheic É. (mac Uisleann) 261
 Eachtair (na Gréige) 36
 Eardhail, mheic E. (mac Duibh) 257
 Easculaip mac Gáein 107 dia Gréigeach
 an leighis
 Easpag Ardachaidh 1678
 Eathór 130
 Eibhear (mac Ír) 307
 Éibhear (Fionn) (mac Míleadh) 1041,
 1094, 1136, 1352
 Eibhric (mac Eibhir) 307
 Éigneach (mac Giolla Mhuire) 209
 Éile (mac Giolla na Naomh) 207
 Eimhear 1221 iníon Fhorgaill Mhonach,
 Éimhear (Fionn) 825, 996 féach
 Éibhear Fionn
 Eirc, mheic E. armóir (mac Eardhail) 256
 Eireamhón (mac Míleadh) 996, 1136
 Eitionóim, mheic E. órdhuasaigh
 (mac Séaghdha) 268
 Eochaidh (Rigéicces) 81
 Eol, an t-E. 939 ceapshinsear
 Mhuintir Eolais
 Eonna, mheic E. fhosuigh (mac
 Céadghuine) 277
 Fachtna Fáthach (mac Rossa) 1145, 1319
 Failleadh (mac Onchon) 240, 244
 Farbhlaidh 1356 Iníon Rí Alban

- Fear* Diadh (mac Damháin) 1027, 1467
Fearghalach, Muintir Fearghail 248
Fearghas (mac Róich) 170(?), 442, 1018
Feargus (Feinnidh) (mac Rosa) 285, 288,
 1504, 1521
Feichín (mac Maoil Íosa) 223
Fiacha 1489 *Fiachu* Muillethan?
Fiachadh fionscothach 302
Fian 631, *Fianna* 707
Finn (mac Brátha) 295
Finnfir, *Mheic Fh.* (mac Cumsgrach) 255
Fiodhchuire, *mheic F.* (mac Duilbh) 275
Fionnbharr 23 *Naomh*
Fionnlogha, *mheic F.* (mac Finnfir) 252
Fionntuín athardha 1515
Fircheirthne 82, *Fircheirtne* 1030
Fíthiol 81, *Fítheal* 1030
Flaithrí (mac Fíthil) 81
Fomhór (mac [Argatmair meic] Síorlaimh)
 294
Forgall Monach 1221 athair cleamhnaí
 Chú Chulainn
Fréimh Rossa 603
Gall 615
Galomh (= Míl Easpáinne) 1299
Gaoidheal 495, gort *G.* 456, *G. Glas* 705
Gaoidhealg, an *Gh.* 130, *Gaoidhealg* 967
Gearóid (mac Taidhg) 190, 193
Gearóid 824, 829, 872, 450, 463, 632,
 708, 1162, 1297
Giolla Bhearaigh (mac Domhnaill) 213
Giolla Chríost (mac Gormghail) 225
Giolla Íosa (mac Maoil Mhichil
 Mheadhraigh) 219
Giolla Mhuire (mac Giolla Bhearaigh) 210
Giolla na Naomh (mac Éignigh) 208
Gormghal (mac Manacháin) 227
Greacus 128
Gréigis, i nG. 127
Gruibhne 83
Guaire, dea-mhac Cholmáin 1025,
 mac Colmáin 1461, 1517
Iníon Donnchaidh (Mhic Con Mara) 989
Íosa 1050
Íor 308, 312, 338, 503, 507, 512, 517,
 528, 785, 817, 945, 996, 997, 1136,
 1479
Irial mac Conaill *Cearnaigh* 928, 930,
 938, 946, 949
Labhraidh (mac Cairbre) 298
Laidin 895, 965, 1019, *Laidion*, sa L. 127
Laidneoir 1235
Laignigh 878
Laitin 128
Laoch Liathmhuine 1459,
 L. *Liathmhu[ine]* 1518
Laoghaire Buadhach 1017
Leabhar Ultach 204
libro Conacie 590/1
Lóchan (mac Onchon) 250
Lúcás (mac Éile) 203
Lughaidh (Lámhfhada) 18, 1458
Luighdhíoch, *mheic L. lánmhac Conmhaic*
 264
Mac Cárthaigh 1085
Mac Con Mara (na mbrí) Donnchadh 758
Mac Con Mara 1093
Mac Con Mara Mhóir 363
Mac Con Mara, Donnchadh (mac Seáin
 Riabhaigh) 352
Mac Con Mara, Donnchadh 1338-1339
Mac Con Mara, iníon Dhonnchaidh 1254

Mac Dé 1535	Niamh (= N. Cinn Óir = Fionnghuala Nic Con Mara) 1492
Mag Oisdealbhaigh 1078	Nic Con Mara, Fionnghuala, iníon
Máire an Óigh 1048	Dhonnchaidh 352, 366, 826, 1120, 1254, Nuadhlaigh 760, Nualaithe 1217, Fionnghuala 1340
Manachán (mac Ardghail) 228	Nic Con Mara, Máire 1058, 1064, 1088, 1098, 1107, 1118, 1485
Maoil Sheachloinn 1070	Ó Birn 1077
Maol Eoin fhinn (mac Rodaighe) 233	Ó Briain 1086
Maol Íosa (mac Giolla Chríost) 224	Ó Cearbhaill 1087
Maol Mhíchil (mac Mhaoil Mhuire) 217	Ó Cinnéidigh 1085
Maol Mhíchil Mheadhraigh (mac Feichín) 220	Ó Conchobhair, Toirrdhealbhadh Mór 590/1
Maol Mhuire (mac Giolla Íosa) 218	Ó Duibhgeannáin, Seán 108
Maria 1126 Muire	Ó Fearghail 1073
Matha (mac Ruibeáird) 198	Ó Flannagáin 1074
Meadhbh 1521, 1524, 1707	Ó Maoilsheachlainn, Calbhach, an C. 1063, 1072, 1098
Meadhruaidh, mheic M. mhóir (mac Nearta) 259	Ó Maoilsheachlainn, Toirdhealbhadh 1057, 1105
Measamain (mac Moghataoth) 281	Ó Néill, Aodha Buidhe 49
Míl, Clann Míleadh 80, fuil Mhíleadh 1082, trí mhic Míleadh 1134, Míl (Easbáinn) 174, 308, 310, 336, 1301, 1516	Ó Néill, Art Óg 2
Mochta (mac Measamain) 279	Ó Néill, Briain 53
Moghataoth (mac Conmhaic) 282	Ó Néill, Cormac (mac Airt, mhic Sheáin Uí Néill) 2, 10, 36, 44, 58
Mongán (mac Fiachnai) 1026	Ó Néill, Seán 45
Morann, an breitheamh 89	Ó Rodaighe 431, 527, 781, 1034, 1119
Muimhnigh 878, Muimhneach 1218	Ó Rodaighe, Brian 448
Muintir Eolais, fír-Eolach 1702	Ó Rodaighe, Gearóid 334, 531, 550, 564, 576, 582, 591, 1038
Muire 773, 1051, mac M. 1213, 1483, 1530, 1549, 1554	Ó Rodaighe, Tadhg mac Uilliam 197
Muirne Molbhtuighe 1022	Ó Rodaighe, Tadhg miadhach mac Gearóid 464
Náradhach (mac Fhailleadh) 239	Ó Rodaighe, Tadhg mac Briain Bhuidhe 1673
Nearta, mheic N. (mac Áithiosach) 259	
Néidhe (mac Onchon) 244, 247	
Néidhe (mac Adhna) 1030	
Néill Náraighe 41	
Ní Rodaighe, Eilíse 1365	
Ní Ruairc, Nuadhlaigh 1279	

Ó Rodaighe, Tadhg mac Gearóid 118,
 135, 144, (Ua Rodaighe :) 189, 190,
 312, 342, 448, 459, 463, 468, 471, 483,
 496, 563, 592, 597, 634, 636, 651, 655,
 662, 665, 667, 716, 720, 735, 740, 747,
 754, 759, 761, 798, 810, 819, 814, 834,
 846, 849, (Ua Rodaighe :) 870, 875, 888,
 910, 913, 920, 957, 967, 984, 991,
 1013, 1158, 1162, 1166, 1205; a bhás
 862, 1234, 1281, 1285, 1297, 1306,
 1381, 1408, 1445, 1477, 1505

Ó Rodaighe, Tadhg Óg mac Taidhg 194,
 1657, 1673, 1701, 1702, 1703, 1713

Ó Rodaighe, Toirrdhealbhach 448

Ó Roduighe 424

Oghamhain, mheic O. (mac Fiodhchuire)
 274

Oirbsion, mheic O. (mac Eitionóim) 267

Oisín 631, 707

Ollamh Fodhla (mac Fiachach
 Fíonscothaigh) 301, 1153

Onchoin, mheic O. (mac Fionnlogha) 241,
 245, 251

Pádraic (na bport), Naomh 1473

Parthalán 1154

Ragnall (mac Muireadhaigh) 250

Rhetorca 496 saothar Aristotle

Róch (mac Rossa) 675

Rodaighe (mac Náradaigh) 235,
 Rodaighe 444, 845, 1012, Rodaighe, an
 cine R. 570, Rodaighe, mórchloinn réidh
 R. 902

Roighne 82 (R. mac Augaine Móir?)

Roighne (mac Aithrean) 269

Ros(s), (Fachtna Fáthach mac) Rossa

Ros(s), fhréimh Ros(s)a 169, Ros (mac
 Rudhroighe) 289, raithsliocht Rosa 347,
 réim ríoghRossa 425, Aicme Rossa 671,
 Ruarcach 539, 864

Rudhraidheach 986

Rudhraighe 166, Rudhroighe
 (mac Sithriog) 290, rathchlann
 Rudhroighe 292, Rudhraighe 588, 682,
 Clann Rudraighe 950, Clann Rudhraidhe
 1002, Rudhraighe 1674, 1711,
 Rudhruighe 572, 918,

Ruibéárd (mac Seáin) 199

Sáileith 132

Sanbh 22 Iníon Ghuil

Scótus 341, 1019

Séadna Airt 303

Séaghdha, mheic Sh. (mac Roighne) 269

Seán (mac Lúcaís) 200

Seanchán 84

Síodhmall (mac Cairbre chruim) 24

Síol Aodha 355, 1042

Síol Éibhir 1136

Síol gCárthaigh 1085

Síol gCeallaigh 1080

Síol gCéin 355

Síol Róigh 607, 861, 1398, 1513

Siomón, (treibh Sh.) 1611

Síorlamh (mac Finn) 295

Siosoro 340

Sithrig (mac Duibh) 293; t. gin: Sithriog
 sliocht Chonmhaic 1399

Sliocht Ír 997

Teagasc Chormaic 90

Tighearna 1210

Toghail *Chathrach* áin Mhaoil
Miollscothaigh 94 scéal a cheap Iorard
mac Coise

Treabh Áiséar 1649

Treabh Bhíniáimin 1641

Treabh Dhán 1645

Treabh Íosácár 1621

Treabh Léiví 1613

Treabh Reúbaen 1605

Treabh Shiomóin 1609

Treabh Stabúlon 1625

Treibh Gád 1633

Treibh Ioseph 1638

Treibh Iúdá 1617

Treibh Naftáilí 1630

Tréigeann Breatha 89 *Trécheng Breth*
Féne?

Triath na n-Uile 467

Tríonóid 1206

Tuatha Dé 34

Tuatha Dé Danann 16

Tuillsighir 339 *Tulliuscicero*?

Ua Rodaigh 843

Ua Rodaighe, féach Ó Rodaighe

Udhacht Mhorainn 89, 590, 591

Ughaine 8, 1244, 1245 *Ughaine Mór*
mac Eochadha Bhuadhaigh

Uí Chuinn 1683 *Síol gCuinn*

(Mag) *Uidhir* 540

Uilliam (mac Matha) 197

Uisleann, mheic U. úir (mac Béarra) 261

Uisne, trí mhic Uisneach 1048

Ulaidh 941, 1007

Uraiceacht 86, 124 *tráchtas, cuntas, ceacht*

CLÁR LOGAINM na nDÁNTA

Achadh Airt 1193	Fódhla 97, 1177, 1245, 1397, 1503
Alba 286, 1662	Frainc 628, fíon Francach 1190
Árainn 1421	Gort Logha 1131 Éire
Ardachadh 1678	Inis Fáil 1163 Éire
Banbha 43, 51, 435, 446, 501	<i>innsin</i> Chobhthaigh 1295
Banna 53	Liathdroim 802
Bóinn 1185	Lios Luirc 57 Éire
Breagha, Clár Breagh 79	Londain(n) 458, Lonndoin 1670
Caisiol Cuirc 1343	Macha 891, 1707
Cearmna, righ-Chearmna 46	Magh Réin 375, 941, 1431, 1714
Clár Breagh 79, 1515	Magh Seanáir 126
clár Chormuic 36	Magh Sléacht 843, 1157
Clár Logha 999	Maigh 1423
Corcaigh 891	Málainn 1422
<i>crích</i> Chuirc, i gc. Ch. 889	Manchach 868 (mar aidiacht)
<i>Crích</i> Fódhla 1245, 1503	Maonmhagh 1686
<i>crích</i> Mhumhan 850	Muaidh 1423
<i>críche</i> Cuinn 621	Mumha, magh Mumhan 922, i Mumhain mhóir, 939
Cruachain 886, 1712, Tadhg tréan-Chruachna 910	Póirt Pharthais 1519
Eamhain 625, 633, 697, 1159, 1307	Port Pharthaláin 1154
Easpáin 628, 700	Saxan 1660 Sasain
Éire 378, 514, 610, 685, 700, 711, 788, 813, 849, 953, 956, 961, 988, 992, 1001, 1197, 1238, 1318, 1328, 1528, 1662	Sidh Bhóinne Breagh 1185
Eoraip 791, 1309	<i>Teamhair</i> , t. gin. Teamhra 967
Fál, <i>Crích</i> Fáil 77, 1245, Inis Fáil 1163, uaislibh Fáil 1510	Tír Eolasach 546
Finn 1229 abhainn na Finne	Tor 1192
Fiodhnach 375, 402, 408, 418, 419, 430, 460, 544, 635, 719, 786, 1033, 1329, 1382, 1388, 1453, 1509, 1669, 1708	

Clár na Línte Tosaigh

A fhir thaistil chríche Cuinn	V
Aithne dhamh gach meirge mór, (Suaitheantais Clainne Iosrael)	XXII
A mhic Gearóid an ghlóir ghloin	X
An chraobh chumhra uaim don tsaoi	XV
Aoinsciath chosnaimh na gceall	XXIV
Barr orchra aicme Rosa	VIII
Barr orchra ar fhréimh Rosa	VII
Beannacht uaim ó rún croídhe	III
Binn le neach a mholadh féin	II
Cá dream is fearr ná sliocht Ír	XII
Cinnim comhairle le Dia	XIV
Comhnaigh, a Chríost, im chroidhe, (Laoi na mBuadh)	XXI
Deirbhshiúr don uaisle an eagna	XVI
Fíorchrádh d'Éirinn turas Taidhg	XI
In ainm Chríost an ceangalso	XIII
In tombed here lyes the Mirror of our Days	lch. 367
Is gnáth dhá naomhadh Síol Róigh	XX
Lúrioch Chríost fa chosaibh Thaidhg	IX
Maith tráth do thoigheacht, a Thaidhg	XXIII
Mó ná mionca triall go Tadhg	XVIII
Niamhadh na huaisle an eagna	IV
Sad[1]y Ireland's care, and fatal loss of late	lch. 370
Slán fa éirghe Eilíse	XVII
Truagh an mhaidhmsi ar mhaicne hÍr	VI
Tugas tuile tromghráidh duit	I
Uaibh mo théarnódh, a Thaidhg chroidhe	XIX

.....

Clár na bhFilí

Colm Cille, mar a leagtar air, **XXI**

Mac an Bhaird, Diarmaid mac Laoisioch **XI**

Mac an Bhaird, Pádraig Óg **V**

Ó Caiside, Éamonn **XII, XIV, XVII, XVIII**

Ó Coirnín, An tAthair Pádraig (nó Cornán Óg) mac Cornáin **XVI**

Ó Duibhgeannáin, Cú Choigeríche **XXIV**

Ó Duibhgeannáin, Fearghal Muimhneach **XXIII**

Ó Duibhgeannáin, Seaan Ballach **III**

Ó Duinnín, Seaan **VI**

Ó Maoil Chonaire, Peadar **IV, IX, X, XIII**

Ó Rodaighe, Tadhg mac Gearóid **I, II**, agus lgh. 367, 370.

Ó Ruairc, Séafraidh **XVII**